

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΤΜΗΜΑ
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ : *Η Επισκόπηση της πορείας των βλάχικων πληθυσμών του Ελληνικού κράτους και η σύγχρονη συνέχεια.*

Επιβλέπων καθηγητής : *Κρητικός Γεώργιος*

ΤΑΤΑΡΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ (ΑΜ : 20757)

ΑΘΗΝΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2013

«Το χειμώνα, στους κάμπους και τα χειμαδιά ...αχ τότε θα 'ρθει η άνοιξη θα 'ρθει το καλοκαίρι, να βγουν οι Βλάχοι στα βουνά...»

Η εργασία αυτή αφιερώνεται στους ενεργούς νεολαίους της Καλομοίρας που κρατούν «ζεστή» και ζωντανή τη φλόγα της παράδοσης που κληρονομήσαμε από τους παππούδες μας.

*« Βόι φιτσιόρι ντι βλαχουχώρι
φιτσιόρι ντι Σαμαρίνα
Μωρέ φιτσιορι μαράτσι
φιτσιορι ντι Σαμαρίνα
βόι τίνιρι σι αλαβντάτσι»*

*« Εσείς παιδιά μωρέ βλαχόπουλα
παιδιά απ'τήν Σαμαρίνα
Μωρέ παιδιά καημένα
παιδιά απ'την Σαμαρίνα
νέα και ζακουσμένα»*

Περιεχόμενα

<u>Ευχαριστίες</u>	4
<u>Εισαγωγή</u>	4-7
<u>Α΄ Μέρος: Βλάχοι</u>	
A.1.Οι όροι « <i>Βλάχος</i> » και « <i>Αρωμόνως</i> ».....	8
A.2.Η Διασπορά και Η Ταξινόμηση των Βλάχικων Πληθυσμών (18 ^{ος} -20 ^{ος} αιώνας).....	9
A.3.Η Βλάχικη Γλώσσα.....	10-11
A.4. Εθνικά κράτη και Βλάχικο στοιχείο.....	11-13
A.5.Βλάχοι στο Ελληνικό Κράτος. 20 ^{ος} αιώνας: Οικονομικές-Κοινωνικές Συνθήκες.....	13-14
A.6. Βλάχοι και Ελληνικό Κράτος. 20 ^{ος} αιώνας : Πολιτικές Σκοπιμότητες. Ρουμάνικη Προπαγάνδα και «Κράτος της Πίνδου».....	14-16
A.7.Καλομοίρα και Καλομοιριώτες.....	17-21
<u>Β΄ Μέρος: Μεθοδολογία της Έρευνας-Κωδικοποίηση των Απαντήσεων.</u>	
B.1.Αφετηρίες	22-23
B.2.Ερευνητική μεθοδολογία-Επιλογή δείγματος-Ερωτηματολόγιο.....	23-26
B.3.Το «προφίλ» των ερωτηθέντων.....	26-29
B.4.Οι ερωταπαντήσεις.....	29-59
<u>Συμπεράσματα-Επίλογος</u>	60-64
<u>Γ΄ Μέρος: Παράρτημα, (Χάρτες-Φωτογραφίες)</u>	
Γ.1.Χάρτης βλάχικων πληθυσμών.....	65
Γ.2.Βλαχοχώρια Νομού Τρικάλων.....	66-70
Γ.3.Χάρτες βλάχικων πληθυσμών στην Ελλάδα.....	71-73
Γ.4.Φωτογραφίες από το Αντάμωμα των Βλάχων.....	74-75
Γ.5.Συμμετοχή μελών σε εκδηλώσεις που αφορούν Βλάχικους συλλόγους.....	76-77
Γ.6.Περιήγηση στην ζωντανή ιστορία του παρελθόντος.....	78-81
Γ.7.Βλάχικος γάμος περιγραφή μέσω στιγμιότυπων.....	82-85
<u>Πηγές-Βιβλιογραφία</u>	86-88

Ευχαριστίες

Η επιλογή του θέματος και η εκπόνηση αυτής της πτυχιακής εργασίας, δεν υπήρξε μια απλή τυπική διεκπεραίωση. Υπήρξε αντίθετα μια διαδρομή αυτογνωσίας, βαθιά χρήσιμη για την προσωπική μου συγκρότηση.

Μεγαλωμένος σε ένα οικογενειακό περιβάλλον όπου η βλάχικη γλώσσα μιλιόταν σε μεγάλη συχνότητα και απολαμβάνοντας, ως παιδί, κάθε καλοκαίρι τις χαρές της ξενοιασιάς σε ένα ημιορεινό βλάχικο χωριό, ένιωσα την ανάγκη να μελετήσω και να μάθω πιο συγκεκριμένα στοιχεία για τους βλάχους. Οι γνώσεις που συσσωρεύονταν κατά τη φοίτησή μου στο τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπείου πανεπιστημίου, έθεταν επιτακτικά ερωτήματα αλλά και τα ερεθίσματά μου σε διαφορετικές βάσεις.

Στο σημείο αυτό θα θυμηθώ με συγκίνηση τον αποθανόντα πάππου μου, Ιωάννη Τζιουρτζιώτη, που με έκανε να αγαπήσω την βλάχικη παράδοση και μας μύησε στα κοινά του χωριού με το παράδειγμά του. Ο ίδιος συμμετείχε ως ιδρυτικό-ενεργό μέλος του Συλλόγου των Καλομοιριωτών και μόχθησε για τα ήθη και τα έθιμα του χωριού μας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης από τα βάθη της καρδιάς μου τους ανθρώπους που με βοήθησαν και με στήριξαν στην εκπόνηση της εργασίας μου. Θέλω να ευχαριστήσω συγκεκριμένα τους πολυαγαπημένους μου γονείς και τα αδέρφια μου που με στηρίζουν σε ό,τι και αν κάνω, δίνοντας πνοή στα όνειρα μου. Τους παιδικούς μου φίλους για την υποστήριξή τους και τους συμπατριώτες μου, που δεν δίστασαν να μοιραστούν μαζί μου τις απόψεις τους, συμπληρώνοντας τα ερωτηματολόγια της έρευνας μου. Επιπλέον οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον αδελφικό φίλο μου Γιώργο Γάσια, καθώς πίστεψε και στήριξε το εγχείρημα της εργασίας. Με την ιδιότητα του μάλιστα, ως πρόεδρου του Πολιτιστικού Συλλόγου των Καλομοιριωτών, με βοήθησε στην επιτόπια έρευνα και στην συμπλήρωση των ερωτηματολογίων.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω ξεχωριστά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Γιώργο Κρητικό, καθώς με κάθε τρόπο ενθάρρυνε την προσπάθειά μου. Με τεράστια υπομονή και με άρτιο επαγγελματισμό ήταν δίπλα μου, καθοδηγώντας με αποτελεσματικό τρόπο τη συγγραφή που είχε να αντιμετωπίσει και τις τρομακτικές δυσκολίες της σημερινής κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης.

Αθήνα, Οκτώβριος 2013

Εισαγωγή

Η λέξη *Βλάχος* στη νεοελληνική γλώσσα, κυρίως εκείνης που κυριαρχεί στις πόλεις, σημαίνει τον απαίδευτο, τον αγροίκο αλλά και τον κτηνοτρόφο. Με αυτήν την τελευταία έννοια, του ποιμένα, χρησιμοποιείται ήδη από τον 11^ο αιώνα. Η ουσιαστική όμως σημασία της λέξης, που σώζεται ακόμη και σήμερα, είναι εκείνη του λατινόφωνου.¹

Η λατινογενής διάλεκτος, που μέχρι σήμερα μιλιέται σε αρκετές περιοχές της κεντρικής και βόρειας Ελλάδας, αποτελεί το βασικό ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που ξεχωρίζει τους Βλάχους από τους υπόλοιπους κατοίκους της χώρας. Ένα χαρακτηριστικό που η αφετηρία του χάνεται στα χρόνια της ρωμαϊκής κατάκτησης της Βαλκανικής χερσονήσου.

Σε μια πρώτη παρουσίαση θα εστίαζε κανείς στην υποταγή των πόλεων-κρατών του αρχαίου κόσμου στους Ρωμαίους. Οι Ρωμαίοι, τα πρώτα πράγματα που έκαναν μετά την κατάκτηση της Ελλάδας, ήταν η συγκρότηση στρατού και η εδραίωση διοικητικών υπηρεσιών. Έτσι, μετά την κατάκτηση της Μακεδονίας το 167 π.Χ., Έλληνες τοποθετούνται σε δημόσιες θέσεις και επανδρώνουν φυλάκια για τη φρούρηση των συνόρων από εισβολείς του Βορρά. Με αυτόν τον τρόπο, σε μια σειρά από περιοχές συγχέεται η ντόπια με την επίσημη λατινική γλώσσα του Ρωμαϊκού κράτους και μια σταδιακή διγλωσσία εμφανίζεται, που επιβιώνει διαμέσου των αιώνων έως τις ημέρες μας.²

Σύμφωνα μάλιστα με την γραπτή κατάθεση του Κωνσταντίνου Κούμα στο έργο του, *Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι το 1831*, του βλάχου στην καταγωγή λογίου του 19^{ου} αιώνα από την περιοχή της Λάρισας, «...έξι περίπου εκατονταετηρίδας, έως ου ήρχισε να πίπτη η δύναμις της Ρώμης, όλη η σήμερον ονομαζόμενη Ευρωπαϊκή Τουρκία έγεμεν από στρατεύματα Ρωμαϊκά, επάρχους και άρχοντας Ρωμαίους. Αποτέλεσμα ταύτης της μακροχρονίου επιμειξίας ήτο ότι οι Μακεδόνες, Θετταλοί, Έλληνες έμαθαν την γλώσσα των νικητών και πολλοί έχασαν τη δική των...Οι κάτοικοι χωρίων και κοιλάδων ανέμιζαν τάς εγχωρίους γλώσσας των με την ρωμαϊκήν και ούτω κατασκεύασαν ανάμικτον τι παραμόρφωμα σωζόμενον εισέτι εις πολλά μέρη της Μακεδονίας, Ηπείρου, Θετταλίας και Ελλάδος.

¹ Πάπυρος Larousse *Britanica*, Τομ.12, Λήμμα: «Βλάχου», Αθήνα, 2006, σ.167.

² Ρίζες των Ελλήνων: Βλάχοι, Πήγασος Εκδοτική, Αθήνα, χ.χ., σ.39.

*Όλοι αυτοί οι λαοί ονομάζονται με κοινόν όνομα Βλάχοι...».*³

Σήμερα, ως βλάχοι στο ελληνικό κράτος, αυτο-προσδιορίζονται όσοι κατοικούν ή κατάγονται από χωριά της κεντρικής και βόρειας Ελλάδος κυρίως. Ειδικότερα από χωριά της Ορεινής Καλαμπάκας, του Μετσόβου, των Γρεβενών, της Ελασσόνας, της Καστοριάς, της Φλώρινας, της Έδεσσας, της Νάουσας, της Βέροιας, των Σερρών και της Δράμας, στους άξονες δηλαδή της οροσειράς της Πίνδου και της Εγναντίας οδού των ρωμαϊκών χρόνων χονδρικά.⁴

Σε όσους λοιπόν κατοικούν ή κατάγονται από αυτές τις περιοχές εστιάζει αυτή η εργασία, κι ειδικότερα στους κατοίκους της Καλομοίρας, ενός βλαχόφωνου χωριού της Ορεινής Καλαμπάκας από τα χρόνια της τουρκοκρατίας. Βασικός σκοπός αυτής της προσπάθειας αποτελεί η προσπέλαση καταστάσεων, μάλλον σιωπηρών και μη μετρήσιμων, όπως, η δυναμική της βλάχικης γλώσσας σήμερα, το είδος της αυτοσυνείδησης που έχουν όσοι νιώθουν *Βλάχοι* σήμερα, και, τέλος, τι ακριβώς αφουγκράζονται για το μέλλον. Βασικό εργαλείο αποτέλεσε το ερωτηματολόγιο που συστήθηκε για αυτόν το σκοπό. Ένα ερωτηματολόγιο που εντάσσεται στις ποιοτικές έρευνες, σε εκείνη δηλαδή τη θεωρητική και μεθοδολογική σχολή σκέψης που εξερευνά κοινωνικές και πολιτισμικές καταστάσεις, που οι ποσοτικοποιημένες στατιστικές αδυνατούν να παρουσιάσουν.⁵

Η εργασία χωρίζεται σε δύο κυρίως μέρη. Στο πρώτο, όπου θα παρουσιαστούν οι θεωρίες για την προέλευση των βλάχων και της βλάχικης γλώσσας, αλλά και πληροφορίες για τις “ενδογενείς” διαφοροποιήσεις στους ίδιους τους βλάχικους πληθυσμούς. Σε αυτό το πρώτο μέρος επίσης θα υπάρξει και αναφορά στην ιστορία του λεγόμενου *κουτσοβλάχικου ζητήματος*, της διεκδίκησης δηλαδή αυτών των πληθυσμών κατά τη συγκρότηση των εθνικών κρατών στα Βαλκάνια.

Έχοντας λοιπόν παρουσιάσει όψεις της ιστορικής και της κοινωνικής εξέλιξης των Βλάχων στο ελληνικό κράτος, στο δεύτερο μέρος η ανάλυση θα εστιαστεί στη σημερινή πραγματικότητα, στην παρουσίαση των δεδομένων του ερωτηματολογίου δηλαδή. Πιο συγκεκριμένα, αφού πρώτα αναλυθεί το σκεπτικό και ο τρόπος δόμησης

---

³ *Ρίζες των Ελλήνων: Βλάχοι*, Πήγασος Εκδοτική, Αθήνα, χ.χ., σ.40.

⁴ Βλέπε ενδεικτικά την ενότητα, *Βλαχοχώρια*, στην ιστοσελίδα της *Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων Ελλάδας*, <http://www.vlahoi.net/vlahoxoria.html>, τελευταία προσπέλαση στις 23/2/2013, 11:40 π.μ.

⁵ Για λεπτομέρειες βλέπε τον πρόλογο της Λ. Λεοντίδου στο, Ιωσηφίδης Θ.-Σπυριδάκης Μ. (Επιμ.), *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα. Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και Ανάλυση Δεδομένων*, Κριτική-Επιστημονική βιβλιοθήκη, 2006, σ.11-14.

του ερωτηματολογίου, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της ομαδοποίησης των απαντήσεων και, τέλος, τα πρώτα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μικρή αυτή έρευνα.

Α΄ Μέρος: Οι Βλάχοι.

A.1. Οι όροι «Βλάχος» και «Αρωμόνος».

Η έλλειψη ικανού αριθμού αποδεικτικών στοιχείων για την πρόιμη βαλκανική ιστορία δυσχεραίνει την ανασυγκρότηση του βλάχικου παρελθόντος. Προσπαθώντας να σκιαγραφήσουμε κάποιους βασικούς άξονες, θα παρουσιάσουμε τις απόψεις που κατατέθηκαν για την προέλευση της λέξης *Βλάχος*, τις θεωρίες που προσπαθούν να ερμηνεύσουν την παρουσία και την καταγωγή συμπαγών και διακριτά αναγνωρίσιμων βλάχικων πληθυσμών στη Βαλκανική χερσόνησο αλλά και το πώς οι ίδιοι αυτοπροσδιορίζονται. Για την ετυμολογία της λέξης, *Βλάχος*, διατυπώθηκαν πολλές γνώμες, πάντως στις περισσότερες περιπτώσεις σημαίνει τον λατινόφωνο.

Ο Σπ. Παπαγεωργίου το 1908 αναφέρει πως η λέξη προέρχεται από την αιγυπτιακή *φελλάχος* (ποιμένας), εικασία που ανέπτυξε διεξοδικότερα τριάντα χρόνια αργότερα ο Αντ. Κεραμόπουλος σε ομιλία του στην Ακαδημία Αθηνών. Το 1946 ο Δ. Γεωργάκας ετυμολόγησε τη λέξη από το όνομα *Ουάλκαι* ή *Volcae*, μιας γαλάτικης φυλής, εκλατινισμένης κατά τις επιδρομές και καθόδους των γερμανικών φυλών στα εδάφη της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Οι Γερμανοί που απλώνονται από τα βρετανικά νησιά έως τον Δούναβη, αποκαλούν τους υπηκόους του Ρωμαϊκού κράτους λόγω της λατινοφωνίας τους *Valah*, από το παράγωγο του *Volcae* και διαδίδουν την λέξη σε όλη την Ευρώπη. Εξαιτίας του διαφορετικού κατά τύπους φωνητικού υποστρώματος παράγονται ποικίλοι τύποι. Στη Βρετανία εξελίσσεται σε Ουαλος-Ουαλία, στο Βέλγιο Βαλλώνος-Βαλωνία, στη Γαλλία Γκωλουά-Γκωλ, στην Ελβετία Βαλαισία. Στον Δούναβη και τη χερσόνησο του Αίμου καταλήγει στον τύπο *Vlach* ο οποίος με την προσθήκη της ελληνικής κατάληξης *-ος* από τους Βυζαντινούς γίνεται *Βλάχος*.⁶

Η λέξη *Κουτσόβλαχοι* είναι η λόγια νεοελληνική απόδοση του τουρκικού *κιουτσούκ βλάχαχ*= μικροί βλάχοι, δηλαδή οι κάτοικοι της μικρής βλαχίας, της περιοχής της σημερινής Αιτωλοακαρνανίας, σε σχέση με τους *μπουγιούκ βλάχαχ*= τους κατοίκους της μεγάλης βλαχίας, της σημερινής Θεσσαλίας δηλαδή.⁷

Οι ίδιοι τέλος αυτοαποκαλούνται *Armani*, *A+Romanus*, και σύμφωνα με τον Αχιλλέα Λαζάρου, «...όπερ επεκράτησε να γράφηται *Αρωμόνος*...».⁸

⁶ Πάπυρος *Larousse Britannica*, Τομ.12, Λήμμα: «Βλάχοι», Αθήνα, 2006, σ.168.

⁷ Γιώργης Έξαρχος, *Αυτοί Είναι οι Βλάχοι*, (2^η έκδοση), Γαβριηλίδης, Αθήνα, 1994, σ.27.

⁸ Αχ.Γ.Λαζάρου, *Η Αρωμόνικη*, (Β΄ έκδοση) Αθήνα, 1986, σ.131-133.

A.2. Η Διασπορά και Η Ταξινόμηση των Βλάχικων Πληθυσμών (18^{ος}-20^{ος} αιώνας).

Ειδικότερα μιλώντας για τους ίδιους τους πληθυσμούς, από τα μέσα του 18ου αιώνα στα Βαλκάνια εντοπίζονται βλάχικες πυκνοκατοικημένες εστίες, όπως για παράδειγμα η Μοσχόπολη.

Σύμφωνα με τη θεωρία της μητροπολιτικής διασποράς, οι Βλάχοι διασκορπίστηκαν από τις εστίες τους.⁹ Στις εστίες αυτές, οι Βλάχοι ήταν το κυρίαρχο πληθυσμιακό στοιχείο και εξαιτίας, άλλοτε πολεμικών αναταραχών κι άλλοτε οικονομικών αναγκών, αναγκάστηκαν να μετοικήσουν σε άλλους νέους οικισμούς. Ένας τρόπος λοιπόν διαφοροποίησης των Βλάχων μεταξύ τους είναι η εσωτερική τους ταξινόμηση βάσει της χωρικής προέλευσής τους. Έτσι διακρίνουμε τους Βλάχους του Ασπροποτάμου, της βόρειας Πίνδου, τους Γραμμουστιάνους-από το χωριό Γράμμουστα ή το Γράμμο, τους Αρβανιτόβλαχους ή Φρασαριώτες-από το χωριό Φράσιαρι της Πρεμετής της Βορείου Ηπείρου και τους Μογλενίτες Βλάχους από την περιοχή Πέλλας-Κιλκίς.¹⁰

Διάφοροι μελετητές επιδόθηκαν επίσης σε προσπάθειες διάκρισης των βλάχικων πληθυσμών στη βάση των κοινωνικών και πολιτισμικών τους γνωρισμάτων (ενδυμασία, ιδιόλεκτος, οικιστική δομή, αυτοπροσδιορισμός, φυλετική οργάνωση, είδος εργασίας). Η διάκριση που έγινε γενικά αποδεκτή και από πολλούς νεότερους μελετητές, προέρχεται από τον G.Weigand, τον συγγραφέα του δίτομου, *Die Aromunen*, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (1894-1895) και προκρίνει το γλωσσολογικό κριτήριο.¹¹ Σύμφωνα με αυτή, οι διάλεκτοι κατατάσσονται πρακτικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες, αυτή των Αρβανιτόβλαχων (βόρειες διάλεκτοι) και εκείνοι των βλάχων της Θεσσαλίας (νότιες διάλεκτοι). Βλάχοι της Πίνδου και Γραμμουστιανοί μιλούν νότιες διαλέκτους, ενώ Αρβανιτόβλαχοι, Μουζακαίοι, Κολονιάτες, Μοσχολπολίτες, τις βόρειες.¹²

⁹ Βασίλης Γούναρης - Αστέρης Κουκούδης, «Από την Πίνδο ως την Ροδόπη, αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», στο *Ιστορ*, τεύχος 10, Αθήνα 1997, σ. 91-137 και Αστέριος Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Βεργιανοί Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Δ, σ. 36-38.

¹⁰ Αστέριος Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Β, σ. 77-81

¹¹ Λεπτομέρειες για το έργο του G.Weigand βλέπε στην εισαγωγή του Th.Kahl στην ελληνική έκδοση του Α' Τόμου. G.Weigand, *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι). Τόμος Α'. Ο Χώρος και Οι Άνθρωποι*, Μετάφραση: Thede Kahl-Προλεγόμενα: Αχιλλέας Λαζάρου-Φιλολογική Επιμέλεια: Θεόδωρος Νημάς, Αφοι Κυριακίδη-Φ.Ι.Λ.Ο.Σ., 2001.

¹² Thede Kahl, *Για την Ταυτότητα των Βλάχων, Εθνοπολιτισμικές Προσεγγίσεις μιας Βαλκανικής Πραγματικότητας*, Μτφ. Στέφανος Μπουλασίκης, Αθήνα 2009, σ. 267-268.

A.3. Η Βλάχικη Γλώσσα.

Τα βλάχικα (ή αρωμουνική στη λόγια βιβλιογραφία) είναι γλώσσα νεολατινική, αυτόνομη και ισότιμη με την ιταλική, γαλλική, ισπανική, ρουμανική και προέρχεται από την λαϊκή προφορική της Βαλκανικής. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα που χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Λάτση, δεν είναι διάλεκτος της Ρουμανικής, όπως ανεπιτυχώς υποστηρίχθηκε, αλλά κόρη της λατινικής.¹³ Είναι γλώσσα χωρίς κρατική υπόσταση και χωρίς γραπτή παράδοση, όπως χιλιάδες άλλες γλώσσες στην υφήλιο, χωρίς αυτό να προσδιορίζει εθνολογικά τους Βλάχους, αφού η γλώσσα δεν αποτελεί μοναδικό στοιχείο εθνικού προσδιορισμού, π.χ. οι Μεξικανοί, που μιλούν ισπανικά, δεν είναι Ισπανοί, ούτε Γάλλοι οι Αφρικανοί που μιλούν γαλλικά.

Τα βλάχικα προέρχονται από τη Βαλκανική Λατινική, τη γλώσσα των Ρωμαϊκών στρατευμάτων. Μέχρι την έλευση των Σλάβων η λατινική έχει κατορθώσει να εκπορθήσει τις αρχαιότερες γλώσσες της περιοχής (θρακική και ιλλυρική), ενώ η συνάντησή της με την ελληνική στα νότια της χερσονήσου δεν υπήρξε τόσο αποτελεσματική, ώστε να επιβληθεί στον ελληνόφωνο κόσμο. Έτσι, πριν από τις σλαβικές μεταναστεύσεις και εισβολές στο βαλκανικό χώρο, που αλλάζουν το γλωσσικό χάρτη, η χερσόνησος διαιρείται σε δυο γλωσσικές ζώνες, μια λατινόφωνη στα βόρεια και μια ελληνόφωνη στα νότια. Οι ζώνες αυτές διαχωρίζονται μεταξύ τους με τη «γραμμή Jirizek» -βασισμένη στην παρουσία ελληνικών και λατινικών επιγραφών-, που αρχίζει από την Αυλώνα της Αλβανίας, διέρχεται από την Αχρίδα, περνά από τα Σκόπια, τη Σόφια και καταλήγει στις εκβολές του Δούναβη. Νότια της γραμμής κυριαρχεί η Ελληνική και βόρεια η Λατινική, χωρίς να αποκλείονται μεταβατικές γλωσσικές περιοχές όπου συμβιώνουν και οι δυο. Η Ρωμαϊκή παρουσία - και η λατινική γλώσσα- στον βόρειο ελληνικό χώρο διαρκεί πάνω από εφτά αιώνες, 146 π.Χ. - 530 μ.Χ.

Ιδιαίτερα έντονη είναι η παρουσία του Ρωμαϊκού στρατού στις δυο σημαντικότερες οδικές αρτηρίες, την Εγνατία και το Δούναβη. Στον περίγυρό τους αναπτύχθηκαν οι τέσσερις νεολατινικές γλώσσες: Δακορουμανική (ρουμανική) και Ιστρορομανική στο Δούναβη, Κουτσοβλαχική και Μογλενιτική γύρω από την Εγνατία. Στη δημιουργία τους και στη διαφοροποίηση μεταξύ τους συντελούν η ποικιλία των λατινικών ιδιωμάτων που μεταφέρθηκαν από την Ιταλική χερσόνησο

---

¹³ Λεπτομέρειες βλέπε, *Καταγραφή και ανάλυση γλωσσών υπό εξαφάνιση: Μια μελέτη των βλάχικων στο Μέτσοβο*, έρευνα του 2011 που χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Λάτση και τα αποτελέσματά της παρουσιάζονται αναλυτικά στην ιστοσελίδα, <http://www.latsis-foundation.org/files/meletes2011/01.pdf>, Τελευταία προσπέλαση 27/2/2013, 18:00 μ.μ.

στο Βαλκανικό χώρο και οι ιθαγενείς γλώσσες με τις οποίες αυτά έρχονται σε επαφή. Οι βαλκανικές νεολατινικές γλώσσες, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες της Δύσης, διαθέτουν έναν αριθμό κοινών γλωσσικών γνωρισμάτων που κληρονομούν από τη λαϊκή-προφορική λατινική.

Ανάμεσα στην Κουτσοβλαχική και την Δακορουμανική υπάρχουν πολλές ομοιότητες όπως και διαφορές. Η πρώτη είναι συντηρητικότερη και εμφανίζει αρχαιότερο χαρακτήρα σε σχέση με τη δεύτερη, γεγονός που την πλησιάζει περισσότερο προς την λαϊκή λατινική. Η χρήση της Κουτσοβλαχικής ήταν πάντοτε προφορική και μόνο στα μέσα του 18ου αιώνα, κατά την εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, εμφανίζονται για καθαρά εκπαιδευτικούς λόγους τα πρώτα γραπτά μνημεία στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού και ιδιαίτερα στην περιοχή της Μοσχόπολης.

A.4. Εθνικά κράτη και Βλάχικο στοιχείο.

Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα οι αλλαγές αποκτούν ιλιγγιώδη ρυθμό. Η βιομηχανία, η επιστήμη και η τεχνολογία αποτελούν τις βασικές αιχμές ενώ οι ιδέες του διαφωτισμού και το παράδειγμα της Γαλλικής Επανάστασης ανατρέπουν κάθε κατεστημένη συνθήκη.¹⁴

Στις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η μεταρρυθμιστική προσπάθεια, με αφετηρία το Χατί Σεριφ το 1839, δημιούργησε τους όρους και τις προϋποθέσεις για την μετάβαση της παραδοσιακής/φεουδαρχικής αυτοκρατορίας σε ένα μοντέρνο κράτος.¹⁵

Το βλαχόφωνο στοιχείο, αν και κατοικούσε σε περιοχές μακριά από τα παραδοσιακά κέντρα εμπορίου και πνευματικής ακτινοβολίας και ασχολείται κυρίως με την κτηνοτροφία, δεν παραμένει ανεπηρέαστο από τις οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες.

Από το 17^ο αιώνα κι έπειτα, αρχίζουν να διακρίνονται δύο μεγάλες ομάδες. Η μία εξακολουθεί να ασχολείται με τις παραδοσιακές κτηνοτροφικές ασχολίες και να συνεχίζει τον ημινομαδικό τρόπο ζωής, τη λεγόμενη «παραδοσιακή» ζωή, δηλαδή να παραμένει κλειστή σε ξένες επιγαμίες, να διατηρεί τα παραδοσιακά ήθη και έθιμα και τη παραδοσιακή ενδυμασία. Μια δεύτερη όμως εγκαταλείπει σταδιακά τις

¹⁴ Κρητικός Γιώργος, *Έθνος και Χώρος. Προσεγγίσεις στην Ιστορική Γεωγραφία της Σύγχρονης Ευρώπης*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2008, σ.271.

¹⁵ Κρητικός Γιώργος, *Εκπαίδευση και Έλεγχος του Χώρου. Από το Οθωμανικό Μιλλιέτ στο Ελληνικό Κράτος του Μεσοπολέμου*, Εξάντας, Αθήνα, 2010, σ.15-20.

ποιμενικές ασχολίες και τον ημινομαδικό τρόπο, δημιουργώντας, συνήθως στα ορεινά, μόνιμες κατοικίες. Αρχίζει να ασχολείται με το εμπόριο, τις μεταφορές και τη βιοτεχνία και εξειδικεύεται σε ορισμένες τέχνες όπως η χρυσοχοΐα και η αργυροχοΐα. Αρχίζει να καινοτομεί στην ενδυμασία, στη διαίτα, στις επιγαμίες και στα ήθη. Οι οικονομικές και πολιτιστικές δραστηριότητες των ΒλάχωνΑρμάνων, στο πλαίσιο του ορθόδοξου μιλλέτ οδήγησαν πολλούς από αυτούς, με πρώτους τους εύπορους, στη δραστήρια εκπροσώπηση της ελληνικής εθνικής ιδέας, στην προπαγάνδισή της ελληνικής γλώσσας και στη συνέχεια των επαναστατικών ιδεών του Διαφωτισμού, ειδικότερα του οράματος για ένα εθνικό-συνταγματικό κράτος.¹⁶

Την αυγή της νεότερης εποχής (τέλη 18^{ου}-19^{ου} αιώνας), φαίνεται πως δύο ομάδες Αρμάνων/Βλάχων διακρίνονται, α)κάτοικοι των αστικών κέντρων της Βαλκανικής που ήδη χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα και ελληνικούς τύπους αυτοπροσδιορισμού και β)νομαδικοί πληθυσμοί με τοπικούς αρμάνικους τύπους αυτοπροσδιορισμού, που μιλούσαν ακόμη κατά κανόνα μόνο τα αρμάνικα. Η διασπορά του πληθυσμού σε διάφορες περιοχές των Βαλκανίων περιόρισε στο ελάχιστο τη δυνατότητα συγκρότησης ενιαίας ομάδας στη βάση γλωσσικών ή κοινωνικών χαρακτηριστικών και οι περισσότεροι βρίσκονταν ήδη ενταγμένοι σε ευρύτερα τοπικά πλαίσια ταυτότητας, και έκλιναν προς τον προσεταιρισμό της υπό διαμόρφωση ή ήδη διαμορφωμένης εθνικής συνείδησης των σύνοικων λαών, με την ελληνική συνείδηση να κυριαρχεί στα νότια της Βαλκανικής.¹⁷

Επιγραμματικά μιλώντας ο Thede Kahl στη μελέτη του, *Για την ταυτότητα των Βλάχων, Εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας Βαλκανικής πραγματικότητας*, διέκρινε τις εξής φάσεις προεθνικής και εθνικής εξέλιξης των Αρμάνων/Βλάχων:

Ως το 16 ^ο αιώνα	Οι Αρμάνοι αποτελούν μια κοινωνικά και επαγγελματικά προσδιορισμένη γλωσσική ομάδα εντός της κοινότητας των ορθόδοξων χριστιανών των Οθωμανικών Βαλκανίων.
17 ^ο -18 ^ο αιώνας	Απαρχές του γλωσσικού εξελληνισμού, ιδιαίτερα του αστικού πληθυσμού.

¹⁶ Γιάννης Μηλιός – Δημήτρης Ξιφαράς, «Η διαμόρφωση της “βλάχικης” αστικής τάξης και η ενσωμάτωσή τους στον ελληνικό αστισμό», *Θέσεις*, Τχ.54, Αθήνα, Ιανουάριος-Μάρτιος 1996, σ.33-41.

¹⁷ Kahl Thede, *Για την ταυτότητα...*, ο.π., σ.24-25.

Αρχές 19 ^{ου} αιώνα	Αυτόνομη Αρμάνικη κίνηση, συνείδηση λατινικότητας στη διασπορά.
Μέσα του 19 ^{ου} αιώνα	Επιρροή του ρουμάνικου εθνικισμού, αρμανο-ρουμάνικη κίνηση.

A.5. Βλάχοι στο Ελληνικό Κράτος. 20^{ος} αιώνας: Οικονομικές-Κοινωνικές Συνθήκες.

Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, οι Βλάχοι εντοπίζονται στην Ελλάδα με τρεις διαφορετικούς τύπους εγκατάστασης και οικονομικής λειτουργίας, α)το μόνιμο (αστικό και ημιαστικό), β)το νομαδικό και γ) τον ημινομαδικό.¹⁸ Οι μόνιμες εγκαταστάσεις τους, δηλαδή η σταθερή διαμονή σε έναν τόπο, εντοπίζονται σε αστικά κέντρα και πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη, η Βέροια, η Κατερίνη, τα Ιωάννινα, τα Γρεβενά και οι Σέρρες. Οι Βλάχοι που είχαν μόνιμη εγκατάσταση συνήθως ήταν έμποροι ή ασχολούνταν με τη βιοτεχνία.¹⁹

Οι ημινομαδικές εγκαταστάσεις σχετίζονται ευθέως με την κτηνοτροφική οικονομία. Ημινομαδικά χωριά ήταν για παράδειγμα το Περιβόλι, η Αβδέλλα, η Σαμαρίνα και τα Μεγάλα Λιβάδια. Το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού τους είχε άμεση ή έμμεση σχέση με την κτηνοτροφία. Όμως η κτηνοτροφία που ασκούσαν ήταν ημινομαδική και όχι νομαδική. Ήταν δηλαδή κοινωνίες που διατηρούσαν μία σταθερή και οργανωμένη ορεινή κοινότητα, όπου όλοι οι κάτοικοι, κτηνοτρόφοι και μη, συγκεντρώνονταν κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου. Κατά παράδοση, οι Βλάχοι δύο φορές το χρόνο μετακινούνταν από την πεδινή εγκατάσταση, τα λεγόμενα *χειμαδιά*, στην ορεινή εγκατάσταση.²⁰ Οι μετακινήσεις τους, από τα ορεινά βοσκοτόπια το καλοκαίρι στα πεδινά βοσκοτόπια το χειμώνα, καθορίζονταν από την ανάγκη αναζήτησης τροφής για τα κοπάδια τους.²¹

Οι Βλάχοι των ημινομαδικών κοινοτήτων αποτέλεσαν τον κύριο όγκο των χειμερινών οικιστών των χωριών Κάτω Βέρμιο, Ξηρολίβαδο και Κουμαριά, ενδεικτικά. Σημαντική, επίσης, ήταν η συμβολή τους στη δημιουργία βλάχικων

¹⁸ Κουκούδης Αστέριος, *Μελέτες για τους Βλάχους, Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Α, σ.39-40

¹⁹ Κουκούδης Αστέριος, *Μελέτες...*, ο.π., σ. 110-114.

²⁰ Μία πολύ ενδιαφέρουσα περιγραφή αυτού του ταξιδιού υπάρχει στο Alan J.B. Wace - Maurice S. Thompson, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων, Περιγραφή της Ζωής και των Εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, (Μτφ:Πάνος Καραγιώργος-Εισαγωγή:Νίκος Κατσάνης-Φιλολογική Επιμέλεια:Θεόδωρος Νημάς) Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 35-62.

²¹ Kahl Thede, *Για την Ταυτότητα των Βλάχων...* ο.π., σ. 15.

παροικιών σε αστικά κέντρα, όπως η Βέροια, η Νάουσα, η Κατερίνη, οι Σέρρες, η Ηράκλεια Σερρών και τα Άνω Πορόια. Στην Ανατολική Μακεδονία βρέθηκαν και σε μικρότερους οικισμούς και εγκαταστάσεις, όπως η Φιλύρα, ο Λαϊλιάς και αλλού.²²

Οι νομαδικές εγκαταστάσεις, από την άλλη πλευρά, δεν είχαν σταθερές περιοχές ούτε το καλοκαίρι ούτε το χειμώνα. Οι νομάδες Βλάχοι, δηλαδή, άλλαζαν συχνά τόσο θερινές όσο και χειμερινές εγκαταστάσεις και είχαν την τάση να μη σχηματίζουν οργανωμένες κοινότητες. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτέλεσαν οι περισσότεροι Αρβανιτόβλαχοι και οι Γραμμουστιάνοι Βλάχοι. Οι Αρβανιτόβλαχοι στην πλειοψηφία τους είχαν γίνει νομάδες κτηνοτρόφοι και σχημάτισαν ανεξάρτητες φάρες και φαλκάρια που σκορπίζονταν σε διάφορα μέρη της Ηπείρου και της Αλβανίας. Σταδιακά, όμως, καθώς τα εθνικά σύνορα σταθεροποιούνταν και γινόταν υποχρεωτική η εγγραφή στα δημοτικά μητρώα, ο νομαδισμός εξασθένησε. Κατά κανόνα δηλαδή, οι κτηνοτρόφοι, ακόμη και οι Αρβανιτόβλαχοι, απέκτησαν τουλάχιστον μόνιμες θερινές εγκαταστάσεις, αν όχι και χειμερινές.

Α.6. Βλάχοι και Ελληνικό Κράτος. 20^{ος} αιώνας : Πολιτικές Σκοπιμότητες. Ρουμάνικη Προπαγάνδα και «Κράτος της Πίνδου».

Ο ανταγωνισμός για τον προσεταιρισμό των Βλάχων μεταξύ του ρουμάνικου και του ελληνικού εθνικισμού εντός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που εκδηλώθηκε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα (περίπου από το 1860) ονομάστηκε *Κουτσοβλαχικό Ζήτημα*.²³

Κυρίαρχο ζήτημα για τους λογίους των δύο πλευρών υπήρξε η απόδειξη της εθνολογικής καταγωγής και συνέχειας. Ο διάλογος δηλαδή που αναπτύχθηκε προσπάθησε να αποδείξει την ελληνική ή ρουμανική καταγωγή των Βλάχων.²⁴ Η επιχειρηματολογία των δύο πλευρών βασιζόταν συνήθως σε θραύσματα κειμένων ιστοριογράφων του Βυζαντίου, όπως και σε γλωσσολογική ανάλυση του βλάχικου ιδιώματος.²⁵

²² Κουκούδης Αστέριος, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Β, σ. 199-201.

²³ Αναλυτική περιγραφή των πολιτικών και διπλωματικών εξελίξεων στο, Ανθεμίδης Αχιλλέας, *Οι Βλάχοι της Ελλάδος*, Μάλλιαρης/Παιδεία, 1998, σ.125-175.

²⁴ Ενδεικτικά βλέπε, Λαζάρου Αχιλλεύς, *Βλαχολογική Προχειρότητα και Επιστήμη*, Λάρισα, 1998.

²⁵ Συναρθέστερα κείμενα: το «*Στρατηγικόν*» του Κεκαυμένου 11^{ου} αιώνας, του Κεδρηνού και η *Αλεξιάς*, της Άνας Κομνηνής. Αναλυτικά Βλέπε, Alan J.B. Wace - Maurice S. Thompson, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων, Περιγραφή της Ζωής και των Εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, (Μτφ:Πάνος Καραγιώργος-Εισαγωγή:Νίκος Κατσάνης-Φιλολογική Επιμέλεια:Θεόδωρος Νημάς) Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2009, σ.281-299.

Τα βασικά όργανα προσεταιρισμού ήταν η εκπαίδευση και η εκκλησία.²⁶ Το 1905, προέκυψε το πρώτο αποτέλεσμα υπέρ της Ρουμανίας. Τότε, οι Βλάχοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αναγνωρίστηκαν επίσημα ως ξεχωριστό μιλλέτ, διαφορετικό του ρουμ (ελληνικού) μιλλέτ στο οποίο ανήκαν πριν, δηλαδή ως ξεχωριστή εθνοθρησκευτική ομάδα.

Το 1913, καθώς λήγουν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, υπογράφεται η Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Στη συνθήκη αυτή, αφού διαμοιράζονται μεταξύ των συμμάχων τα βαλκανικά εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η Ρουμανία φροντίζει οι Βλάχοι του εκάστοτε κράτους να διακριθούν ως ξεχωριστή (μειονοτική) κοινότητα, όπως περιγράφονταν στο ίραδες του Σουλτάνου της 22/5/1905 για το βλάχικο μιλλέτ.

Η Ελλάδα συμφωνεί να υπάρχουν ρουμάνικα σχολεία, ρουμανική εκκλησία και ρουμανικές κοινότητες, εφόσον υπάρχουν Βλάχοι που χαρακτηρίζουν τον εαυτό τους ως Ρουμάνους. Χάρης στις δύο αυτές διεθνείς συνθήκες, από το 1913 ως το 1950 στην Ελλάδα υπάρχει και αναπτύσσεται μία ρουμανική -πλέον- μειονότητα. Στη διάρκεια των χρόνων αυτών, ιδίως στο μεσοπόλεμο, λειτούργησαν ρουμάνικα εκπαιδευτικά ιδρύματα πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπως και η Ρουμάνικη Εμπορική Σχολή της Θεσσαλονίκης, αλλά και ρουμάνικες εκκλησίες.

Ο Αχ. Ανθεμίδης καταγράφει δημοτικά, γυμνάσια και οικοτροφεία με ρουμάνικο προσανατολισμό στην Κούπα Γιαννιτσών, στο Νυμφαίο Αμυνταίου, στη Δανάη Ελασσόνας, στη Βλαχογιάννη Ολύμπου, στα Γρεβενά, στη Κλεισούρα της Καστοριάς, στη Βωβούσα του Ζαγορίου, στο Περιβόλι, την Αβδέλλα, την Σαμαρίνα των Γρεβενών, στα Μεγάλα Λειβάδια και στο Ξηρολείβαδο Βέρροιας. Όπως φαίνεται από την παράθεση των τοπωνυμίων η ρουμάνικη προπαγάνδα προσπάθησε να διεισδύσει σε κάθε περιοχή που υπήρχαν συγκεντρώσεις βλάχικου πληθυσμού. Η λειτουργία των ιδρυμάτων αυτών ελέγχονταν και καθορίζονταν από το ελληνικό υπουργείο εξωτερικών και τη ρουμανική πρεσβεία της Αθήνας αλλά και το ρουμανικό προξενείο της Θεσσαλονίκης.²⁷

Στη διάρκεια της κατοχής, οι πολιτικές σκοπιμότητες της Ιταλίας και η τυχοδιωκτική δράση του Αλκιβιάδη Διαμαντή οδήγησαν στην εξαγγελία του λεγόμενου «*Πριγκιπάτου της Πίνδου*» το οποίο διεκδίκησε του δίγλωσσους βλάχικους

---

²⁶ Αναλυτικά δεξ Kahl, ο.π. σ. 30-39, Διβάνη Λένα, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το Σύστημα Διεθνούς Προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999 (8^η έκδ.), σ. 95-96, Κουκούδης Αστέριος, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, Θεσσαλονίκη 2000 τ. Γ, σ. 42-46.

²⁷ Διβάνη, ο.π. σ 104-106, επίσης, Ανθεμίδης Αχιλλέας, *Οι Βλάχοι...*, ο.π., σ.164-168, και Έξαρχος Γιώργης, *Αδελφοί Μανάκια, Πρωτοπόροι του Κινηματογράφου στα Βαλκάνια και το «Βλαχικόν Ζήτημα»*, Αθήνα 1991, σ 15.

πληθυσμούς της περιοχής. Η συγκεκριμένη προσπάθεια δεν είχε καμία επιρροή καθώς οι κάτοικοι των περιοχών συμμετείχαν ενεργά στην Εθνική Αντίσταση και στον αγώνα για την απελευθέρωση. Το 1943 που η Ιταλία συνθηκολόγησε, ταυτόχρονα οι όποιες επιδιώξεις καταβαραθρώθηκαν.

Ο βασικός πρωταγωνιστής της κίνησης, ο Αλκιβιάδης Διαμαντής, υπήρξε συνεπής πράκτορας της ρουμάνικης προπαγάνδας στο μεσοπόλεμο, κήρυξε το λεγόμενο «Πριγκιπάτο» το Μάιο του 1941, επιδίωξε να εμπλέξει βλαχόφωνους με κύρος συγκροτώντας την *Ένωση Ελλήνων Κουτσόβλαχων-Εθνικοαπελευθερωτική και Εκπολιτιστική Οργάνωσις* ενώ παρουσιαζόταν στα χωριά με τελετουργίες και τυπικό κρατικής οντότητας. Αντιλαμβανόμενος πως η κίνησή του δεν είχε καμία δυναμική, εγκαταλείπει τον Ιούλιο του 1942 την Ελλάδα και χάνεται στη Ρουμανία. Ο δεύτερος στην ιεραρχία του κινήματος, Νικόλαος Ματούσης, καταφεύγει κι αυτός στη Ρουμανία ενώ ο λεγόμενος, «*αρχηγός του αυτονομιστικού στρατού*», Βασίλης Ραπουντίκας εκτελείται από αντάρτες του Ε.Λ.Α.Σ. Τον Ιανουάριο του 1946 η υπόθεση έληξε με τις καταδικαστικές αποφάσεις για τους απόντες πρωταγωνιστές Διαμαντή, Ματούση και τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους από το δικαστήριο δοσίλογων της Λάρισας.²⁸

---

²⁸ Ειδικότερες λεπτομέρειες για την υπόθεση βλέπε, Ανθεμίδης Αχιλλέας, *Οι Βλάχοι...*, ο.π., σ.177-230.

A.7.Καλομοίρα και Καλομοιριώτες.

Όταν το 1881 ενσωματώθηκε η Θεσσαλία και η Άρτα στο ελληνικό κράτος, το 1/3 του πληθυσμού στις επαρχίες Τρικάλων και Καλαμπάκας θεωρούνταν Βλάχοι.²⁹

Στη γεωφυσική περιοχή του Ασπροποτάμου, πιο συγκεκριμένα, στη βόρεια πλευρά του, στα όρια των σημερινών νομών, Τρικάλων και Ιωαννίνων, σε υψόμετρο 760μ., βρίσκεται η σημερινή **Καλομοίρα** ή **Γκουντουβάσδα** όπως είναι γνωστή στα βλάχικα. Το συγκεκριμένο τοπωνύμιο προέρχεται, είτε από τη σλάβικη λέξη, *gnoszdu*, που σημαίνει δάσος, *δασωμένη οροσειρά*, είτε από τη σύνθεση της ελληνικής λέξης *Γουδί* και της σλάβικης προελεύσεως, *Βάσδα*, και σημαίνει *μέρος σε σχήμα γουδιού*.³⁰

“Άποψη του νέου οικισμού της Γκουντουβάσδας-Καλομοίρας”

Δεν ήταν όμως πάντα η θέση της Γκουντουβάσδας στο σημερινό σημείο. Ο παλαιότερος οικισμός βρισκόταν σε υψόμετρο 1.100 περίπου μέτρων και μνημονεύεται από το 1613. Το 1820 τα στοιχεία της καταγραφής «των οσπιτιών του βιλαετίου Τρίκκης και Σταγών» μας παραθέτουν το νούμερο 120, νούμερο αρκετά σημαντικό όταν το συγκρίνει κανείς με το 130 σπίτια που καταγράφηκαν για την

²⁹ *Ρίζες των Ελλήνων: Βλάχοι*, Πήγασος Εκδοτική, Αθήνα, χ.χ., σ.64-67.

³⁰ Για την πρώτη ερμηνεία βλέπε, Βασίλειος Κ. Σπανός, *Οι Οικισμοί της Βορειοδυτικής Θεσσαλίας Κατά την Τουρκοκρατία (Από τον ΙΔ έως τον ΙΘ Αιώνα)*, Σταμούλης, Θεσσαλονίκη, 2004, σ.355, ενώ για τη δεύτερη, Αλ.Χατζηγιάκης, *Τ' Ασπροποτάμου, Πίνδος*, Τρίκαλα, 1946, σ.35. Λεπτομέρειες για την Καλομοίρα βλέπε, Γιάννης Παπαδημητρίου-Θεόδωρος Παπανίκος, *Καλομοίρα. Ένα Ξεχωριστό Χωριό*. Δήμος Καστανιάς-Γένεσις, 2008.

Καλαμπάκα.³¹

Βασικό ζήτημα πάντως στην τοπική ιστορία αποτελεί η σταδιακή εγκατάλειψη του παλιού οικισμού στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, χωρίς να γνωρίζουμε την πραγματική αιτία και το χρονικό ορίζοντα αυτής της εγκατάλειψης. Οι Γούναρης-Κουκούδης εντοπίζουν μετακινήσεις από τα χωριά του Ασπροποτάμου, Καστανιά, Αμάραντο, Καλομοίρα, Κρανιά, τα οποία τα χαρακτηρίζουν κεφαλοχώρια, προς Ζίχνη, Αλιστράτη, Δράμα και Σέρρες.³²

“Βρύση Βουλουάγκα στην κεντρική πλατεία της Καλομοίρας”

Το 1841 πάντως, 33 αγοραστές με έγγραφο προς τη Μητρόπολη Τρίκκης, βεβαιώνουν την αγορά δασοκτήματος 3.470 στρεμμάτων αντί 55.000 γροσίων από την Πύλη, δημιουργώντας έτσι ένα ορεινό τσιφλίκι το οποίο υφίσταται έως σήμερα με συνεταίρους όλους τους απογόνους των πρώτων συνεταίρων και ψηφοφόρους του σημερινού δημοτικού διαμερίσματος της Καλομοίρας του Δήμου Καλαμπάκας.³³

Πέρα από αυτόν τον ορεινό οικισμό, θα πρέπει να αναφερθεί πως 5 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της σημερινής Γκουντουβάσδας, σε υψόμετρο 700 μέτρων περίπου, είχε συγκροτηθεί επίσης οικισμός αλλά δεν γνωρίζουμε ποια σχέση είχε με τον ορεινό οικισμό. Ο ναός του Αγίου Γεωργίου, που βρίσκεται σε αυτή τη θέση, αγιογραφήθηκε

³¹ «Ασπροπόταμος», *Θεσσαλικά Χρονικά*, Τομ.12, Αθήνα, 1979, σ.52.

³² Βασίλης Κ. Γούναρης – Αστέρης Ι. Κουκούδης, «Από την Πίνδο ως τη Ροδόπη: Αναζητώντας τις Εγκαταστάσεις και την Ταυτότητα των Βλάχων», *Ιστορ*, Τευχ.10, Δεκ.1997, σ.108.

³³ Βλέπε άρθρο, «Το Συνεταιρικό Δάσος της Καλομοίρας και τα Προβλήματά του», *Ορεινή Καλαμπάκα*, Έτος 1^ο, Αρ.Φυλ.4, Απρίλιος 1982, σ.3-4.

το 1850 αλλά σε μία πόρτα αναγράφεται η χρονολογία 1800 ενώ στο τέμπλο του υπάρχει μια εικόνα του 1704.³⁴

Το 1912 πάντως η διοικητική ρύθμιση της εποχής, καταγράφει πως η κοινότητα Γουδουβάσδας αποτελούνταν από τους συνοικισμούς, Γουδουβάσδας, τον σημερινό οικισμό δηλαδή, και την Άνω Γουδουβάσδα. Σύμφωνα με τις προφορικές διηγήσεις των κατοίκων, σώζονταν σπίτια στον ορεινό οικισμό έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε και καταστράφηκαν από εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των γερμανικών κατοχικών δυνάμεων. Σήμερα, η σωζόμενη εκκλησία της Αγίας Παρασκευής που ανεγέρθηκε το 1760, αποτελεί το ισχυρό εκείνο συμβολικό νόημα που συνθέτει την καλομοιριώτικη ταυτότητα. Μάλιστα, ο Σύλλογος των αποδήμων στην Αθήνα καλομοιριωτών, φέρει στον τίτλο του την ονομασία, Αγία Παρασκευή.

Παρουσιάζοντας κάποια στιγμιότυπα από την καθημερινότητα της κοινότητας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις του δασκάλου του χωριού στη δεκαετία του 1960, Λάμπρου Γιαννούχου.

Οι περισσότεροι κάτοικοι έτρεφαν λίγα γίδια και λίγα πρόβατα και προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν στο έπακρο τις δυνατότητες για αγροτική παραγωγή αυτού του ορεινού χώρου, με βασικό σκοπό την αυτοκατανάλωση. Στις πρώτες μάλιστα δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα αναφέρονται και κοινοτικές λειτουργίες, όπως εκείνη του *ντελάλη*, που καλούσε τους κατοίκους σε υπηρεσία ή συγκέντρωση αλλά και του *ντραγάτι*, κάτι σαν του αγροφύλακα, που αμειβόταν από τους κατοίκους σε είδος, ανάλογα με τα κτήματα που είχε ο καθένας.

Μερικοί «τσελιγκάδες», που απασχολούσαν τσοπάνηδες στη δούλεψή τους αλλά κι εκείνοι που είχαν βόδια για να καλλιεργήσουν τα χωράφια τους, φαίνεται πως διέθεταν ιδιαίτερη δύναμη στην εσωτερική λειτουργία της κοινότητας. Οι κοινές αποφάσεις για τη λειτουργία της, λαμβάνονταν στο χαγιάτι της εκκλησίας μετά τη θεία λειτουργία. Από αυτά τα μέλη των ισχυρών, «αρχοντικών σογιών», όπως μας αναφέρει χαρακτηριστικά ο πληροφορητής μας, εκλεγόταν ο δημογέροντας. Η εθιμική αυτή διαδικασία επιβίωσε και στο πλαίσιο των εκλογών για τα κοινοτικά όργανα ακόμη και στη δεκαετία του 1960.³⁵

Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της κοινότητας, όλοι οι κάτοικοι ελάμβαναν μέρος στα πανηγύρια, όπου τα γεύματα ήταν κοινά, με τις θέσεις των οικογενειών να

³⁴ Βασίλειος Κ. Σπανός, *Οι Οικισμοί...*, ο.π.,

³⁵ Γ.Α.Γιαννούχος, «Ηθη, Έθιμα και Παραδόσεις του Χωριού Καλομοίρα Καλαμπάκας», *Ιστορία-Λαογραφία των Χωριών του Νομού Τρικάλων*, Τευχ.Α', Ιούλιος-Δεκέμβριος, 1961, σ.2-3.

είναι καθορισμένες. Η συνήθεια αυτή διατηρείται έως σήμερα στο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής, στο παλιό χωριό. Τις ημέρες των Χριστουγέννων τα οικογενειακά «συνάφια» έσφαζαν τα γουρούνια με τη σειρά σε όλα τα σπίτια του «συναφιού» κι έτρωγαν όλοι μαζί. Στο χοιροσφάξιμο μάλιστα είχαν και συγκεκριμένο μαχαίρι, το λεγόμενο οικογενειακό. Αλλά ακόμα και στις λύπες, παρατηρούμε πως η ένταξη στην οικογένεια αποτελούσε τη βασική λειτουργική αρχή. Οι τάφοι των οικογενειών ήταν κοινοί και ο ένας θαβόταν δίπλα στον άλλο, «...της αυτής οικογένειας ή του αυτού γένους...», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο δάσκαλος.³⁶

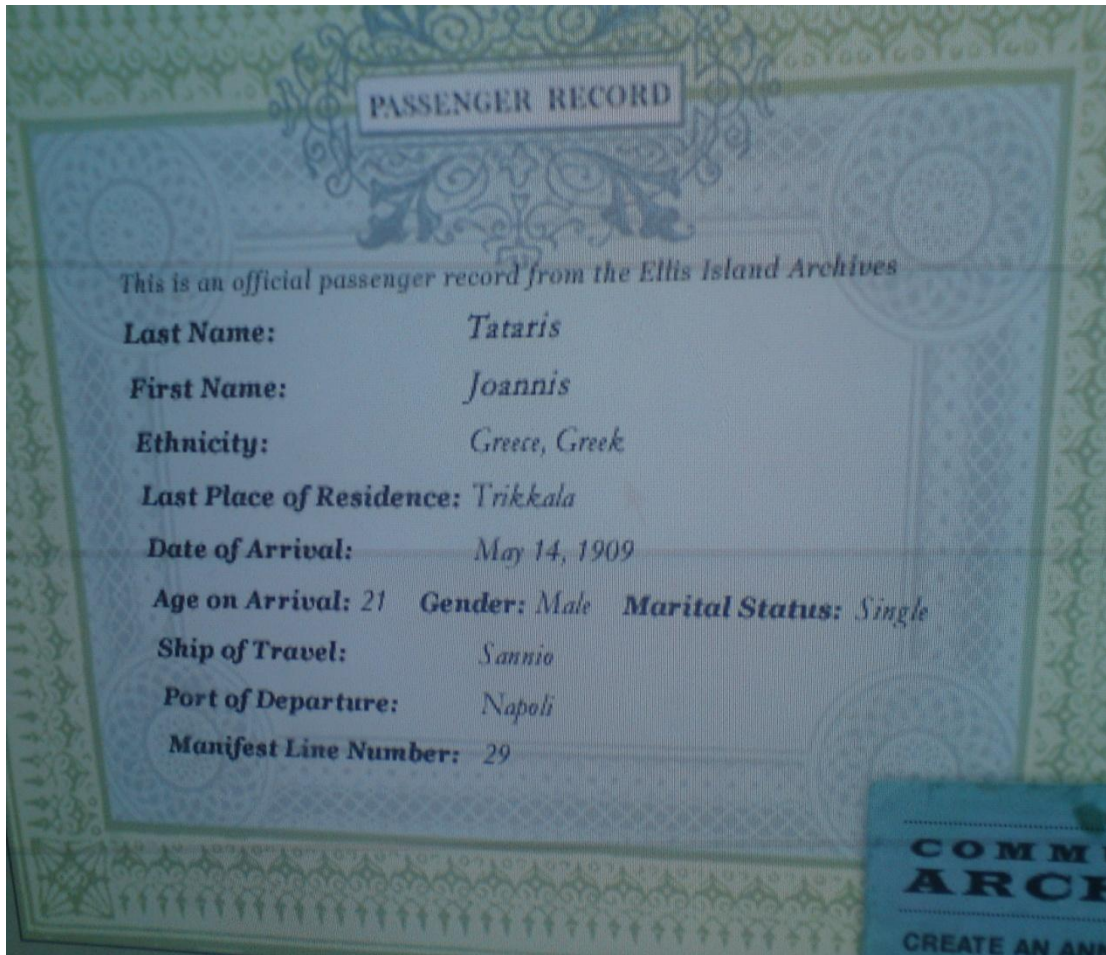
Ως προς το χαρακτήρα της οικογένειας, η Γουδουβάσδα δεν διαφοροποιείται από τον κανόνα της πατριαρχίας. Τα παιδιά έπρεπε να συμμορφώνονταν με τις συστάσεις των γονέων. Όταν οι γονείς τους προτείνουν γάμο κι εκείνοι μειδιούν, σημαίνει ότι δέχονται. Τα υπόλοιπα αφορούν τους γονείς. Οι διαδικασίες για τη γνωριμία των νέων, την αποτίμηση της προίκας, τον αρραβώνα αλλά και την τελετή του γάμου, είναι αυστηρά καθορισμένες, πάντα φυσικά σε φραστικό, εθιμικό επίπεδο.³⁷

“Αποψη μέρους της δασικής έκτασης που αγοράστηκε 1841 από την Πύλη.”

³⁶ Γ.Α.Γιαννούχος, «Ηθι, Έθιμα και Παραδόσεις του Χωριού Καλομοίρα Καλαμπάκας», *Ιστορία-Λαογραφία των Χωριών του Νομού Τρικάλων*, Τευχ.Α΄, Ιούλιος-Δεκέμβριος, 1961, σ.4.

³⁷ Βασίλειος Βήκας, «Ο Γάμος Παρά τοις Βλαχοφώνοις, (Γαμήλια Έθιμα εν Γουδουβάσδα)», *Α΄ Έκδοση: Λαογραφικά*, 4, (1912-1914), σ.540-558, Επανεκδοση, *Τρικαλινά*, Τομ.10, Τρίκαλα, 1990, σ.307-308.

“Επίσημη καταγραφή νόμιμης εισόδου στην Αμερική φωτογραφία τραβηγμένη από τα αρχεία Ellis Island”

Και στην Καλομοίρα η μετανάστευση προς την Αθήνα και χώρες του εξωτερικού (κυρίως Η.Π.Α.) υπήρξε η κυρίαρχη τάση από το 1950 κι έπειτα. Σήμερα ισχυρές συγκεντρώσεις Καλομοιριωτών εντοπίζονται στην Αθήνα, στα Τρίκαλα και στην Καλαμπάκα ενώ κάθε καλοκαίρι οι ετεροδημότες συνεχίζουν να συγκεντρώνονται (πολλοί μιλούν για πάνω από 1.000 άτομα) οι μεγαλύτεροι για να επιστρέψουν στον τόπο που γεννήθηκαν και οι νεότεροι για να ξαναβρεθούν στους χώρους που έπαιζαν ως παιδιά.

Β' Μέρος: Μεθοδολογία της Έρευνας-Κωδικοποίηση Απαντήσεων.

B.1: Αφειτηρίες.

Η κάθε έρευνα έχει τη δική της λογική, τις δικές της ιδιαιτερότητες από την οποία εξαρτάται η επιλογή των τεχνικών συλλογής των δεδομένων. Η φύση του προς μελέτη κοινωνικού φαινομένου, ο σκοπός της έρευνας, τα οικονομικά μέσα και ο βαθμός συνεργασίας με το κοινό στο οποίο απευθύνεται, αποτελούν παράμετροι που πρέπει να συνυπολογιστούν στην επιλογή των τεχνικών της έρευνας.³⁸

Πριν παρουσιαστούν οι επιλογές ως προς τη μέθοδο, τον καθορισμό του δείγματος, την συγκρότηση του ερωτηματολογίου και την συγκέντρωση του υλικού, θα πρέπει να τονιστεί πως ο γράφων αποτελεί μέλος της βλαχόφωνης κοινότητας στην οποία απευθύνθηκε για την έρευνά του. Αυτό σημαίνει καταρχάς μια άμεση συναίσθηση της ιστορίας και της καθημερινότητας αυτών των ανθρώπων. Το βασικό ερώτημα δηλαδή, που αποτελεί την αφετηρία αυτής της προσπάθειας, σχηματίστηκε από την ίδια την προσωπική εμπειρία.

Κοινή πεποίθηση των Καλομοιριωτών λοιπόν αποτελεί η άποψη πως ανήκουν στους βλαχόφωνους πληθυσμούς του ελληνικού κράτους. Η Καλομοίρα, η ευρύτερη δηλαδή περιοχή της Ορεινής Καλαμπάκας και του Ασπροπόταμου, εντάχθηκαν διοικητικά στα όρια του ελληνικού κράτους το 1881, νωρίτερα δηλαδή από τις υπόλοιπες βλαχόφωνες περιοχές. Η «ελληνικότητα», κατά μία έννοια, έχει μεγαλύτερο ιστορικό βάθος ενώ οι πολιτικές εντάσεις από τις διεκδικήσεις της Ρουμανίας δεν φαίνεται να είχαν ιδιαίτερο αντίκτυπο καθώς δεν έγινε καμία προσπάθεια ποτέ να δημιουργηθεί ρουμάνικο σχολείο στην περιοχή. Την περίοδο της κατοχής, η ίδια η επιβίωση ήταν το κυρίαρχο ζήτημα που απασχολούσε τους κατοίκους και δεν επιβεβαιώνεται από κανέναν επίσης κάποια συμμετοχή Καλομοιριώτη στο λεγόμενο «Κράτος της Πίνδου» του Αλ. Διαμαντή.³⁹ Συνεπώς το αίσθημα της βλάχικης ταυτότητας είναι ισχυρό λόγω της γλώσσας αυτής καθεαυτής ενώ οι πολιτικές περιπλοκές που αυτό μπορεί να σημαίνει δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής.

Αμηχανία πάντως προκλήθηκε, όταν επισκέφθηκε την περιοχή πριν από λίγα χρόνια Ρουμάνικο φολκλορικό συγκρότημα στο πλαίσιο εκδηλώσεων του τοπικού

---

³⁸ Ψαρρού Κ. Μάγδα-Ζαφειρόπουλος Κώστας, *Επιστημονική Έρευνα. Θεωρία και Εφαρμογές στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Τυπωθήτω-Γ.Δαρδανός, Αθήνα, 2003, σ.141.

³⁹ Για όλα αυτά, δεν υπάρχουν αναφορές στο βιβλίο για την Καλομοίρα που συνέγραψαν οι Γ. Παπαδημητρίου-Θοδ. Παπανίκος αλλά ούτε και στις προφορικές μου συνομιλίες με τους γηραιότερους.

Δήμου. Το ενδεχόμενο *Βλάχος* να μην σημαίνει αναγκαστικά *Έλληνας* τέθηκε για πρώτη φορά τόσο ευδιάκριτα στην καθημερινότητα των Καλομοιριωτών.

Αντίθετα το ζήτημα του κοινωνικού ρατσισμού, των υποτιμητικών δηλαδή σχολίων για την βλάχικη καταγωγή είναι πιο έντονο σε σχέση με το ζήτημα της ελληνικότητας. Ο γράφων υπήρξε ο ίδιος αυτόπτης μάρτυρας ιστοριών, δραματικών αλλά και ευτράπελων από ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας κυρίως. Η χρήση μιας άγνωστης γλώσσας και ο χωρικός τρόπος συμπεριφοράς τους, αναδείκνυαν θέματα που αρκετοί κάτοικοι των πόλεων ενίοτε αδυνατούσαν να διαχειριστούν με ευγενή συμπεριφορά.

Τρίτο σημείο που αναδείχθηκε από την προσωπική εμπειρία του γράφοντος είναι η απορία για τη σύγχρονη δυναμική και περιεχόμενο της βλάχικης ταυτότητας. Οι νεότεροι, πιο συγκεκριμένα, γνωρίζουμε λιγότερο την βλάχικη γλώσσα σε σχέση με τους μεγαλύτερους. Διαθέτουμε δηλαδή σε μικρότερο βαθμό το βασικότερο χαρακτηριστικό που διέκρινε αυτούς τους πληθυσμούς απέναντι στους ελληνόφωνους και στους σλαβόφωνους, τη λατινοφωνία. Παρολαυτά ο βλάχικος αυτοπροσδιορισμός δεν φαίνεται να ατονεί στις νεότερες ηλικίες.

Συνοψίζοντας λοιπόν, το πόσο ισχυρή είναι στη σημερινή πραγματικότητα η βλάχικη ταυτότητα, τι αυτό σημαίνει και ποιες προσδοκίες δημιουργούνται για το μέλλον αποτέλεσαν τις βασικές αφετηρίες για την ερευνητική αυτή προσπάθεια.

B.2:Ερευνητική μεθοδολογία -Ερωτηματολόγιο-Επιλογή δείγματος.

Τα ερωτήματα λοιπόν, που η ίδια η ζώσα εμπειρία έθεσε για τα ίδια τα υποκείμενα, προφανώς και δεν θα μπορούσαν να προσπελαστούν με τη χρήση στατιστικών και ποσοτικοποιημένων μεθόδων. Αντίθετα, η εξερευνητική διερεύνηση και η ερμηνεία κοινωνικών και πολιτισμικών κατασκευών, που αποτελούν τις βασικές επιδιώξεις των ποιοτικών μεθόδων, υπήρξε η βασική επιλογή.

Συγκεκριμένα, ποια η φύση της κοινωνικής πραγματικότητας, σε τι συνίσταται η κοινωνική πραγματικότητα, τι μπορεί να αποτελεί ένδειξη ή γνώση της υπό διερεύνηση κοινωνικής πραγματικότητας, ποιο είναι το ερώτημα και ο σκοπός της έρευνας και γιατί επιλέγεται αυτό το ερώτημα, οι βασικές κατευθύνσεις δηλαδή της θεωρίας των ποιοτικών ερευνών, μπόλιασε αυτήν την προσπάθεια.⁴⁰

Μέσο για την προσέγγιση των παραπάνω στόχων, αποτέλεσε η χρήση ενός

---

⁴⁰ Mason Jenifer, *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας* (Επιστ.Επιμ:Νότα Κυριαζή), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.22-25 και .σ.33-45.

ερωτηματολογίου το οποίο οι ερωτώμενοι έπρεπε να απαντήσουν γραπτώς. Με αυτόν τον τρόπο «δαμάστηκε» η απειρία του γράφοντος στη διεξαγωγή μιας έρευνας, τα ίδια τα υποκείμενα προσδιόρισαν με συστηματικό τρόπο απόψεις, στάσεις, αντιλήψεις αλλά και διευκολύνθηκε σημαντικά η συγκέντρωση των ερωτηματολογίων.

Ειδικότερα για το ερωτηματολόγιο, έγινε προσπάθεια οι ερωτήσεις να είναι κατανοητές, σχετικές με τις περιστάσεις και τις εμπειρίες των ερωτώμενων, να μην προσβάλλουν την προσωπικότητά τους αλλά και να εστιάζουν στα υπό εξέταση ζητήματα. Συντάχθηκαν ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου ώστε οι ερωτώμενοι, και να εκθέσουν σε συνεχή λόγο τις απόψεις τους αλλά και να προσδιορίζεται με μια σύντομη απάντηση η πληροφορία. Στην αρχή του ερωτηματολογίου ζητήθηκαν στοιχεία για τις λεγόμενες συμβατικές κατηγοριοποιήσεις, όπως η ηλικία, το φύλο, το επίπεδο μόρφωσης, το επάγγελμα και η οικογενειακή κατάσταση. Συγκεκριμένα το ερωτηματολόγιο που συγκροτήθηκε και έχει ως εξής:⁴¹

- **Ερώτηση 1: Μιλάτε τη βλάχικη διάλεκτο; Άπταιστα, Καλά, Λίγο, Καθόλου.**
- **Ερώτηση 2: Αν τη μιλάτε την χρησιμοποιείτε ανάμεσα στα μέλη της οικογένειάς σας;**
- **Ερώτηση 3: Πως νιώθετε που η γλώσσα χάνεται;**
- **Ερώτηση 4: Τι γνωρίζετε για τους Βλάχους;**
- **Ερώτηση 5: Γνωρίζετε σε ποιες άλλες χώρες ζουν οι Βλάχοι;**
- **Ερώτηση 6: Με ποια αναγνωρισμένη ευρωπαϊκή γλώσσα νομίζετε ότι μοιάζει η Βλάχικη;**
- **Ερώτηση 7: Στον κοινωνικό σας περίγυρο αποκρύπτετε το γεγονός ότι είστε Βλάχος;**
- **Ερώτηση 8: Δεχτήκατε ποτέ τον ρατσισμό όταν αναφέρατε ότι είστε Βλάχος;**
- **Ερώτηση 9: Νομίζετε πως η εξάλειψη της γλώσσας θα σημάνει της εξάλειψη της βλάχικης γλώσσας-κουλτούρας;**

---

⁴¹ Mason Jenifer, *Η διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας* (Επιστ.Επιμ:Νότα Κυριαζή), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.103-104, Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τομ.Β', Αθήνα, σ.98-124, Javeau Claude, *Η Έρευνα με Ερωτηματολόγιο*, (Επιμ:Κατερίνα Τζαννός), Αθήνα, 1996, σ.49-53.

- **Ερώτηση 10:** Βάλτε με σειρά προτεραιότητας τις παρακάτω λέξεις αριθμώντας προς αύξοντα αριθμό. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ-ΒΛΑΧΟΣ-ΕΛΛΗΝΑΣ.[σημείωση με το 1 βαθμολογείτε το πιο σημαντικό]
- **Ερώτηση 11:** Τι αξιολογείτε ως σημαντικό για τη διατήρηση της ταυτότητάς σας; (βαθμολογείτε από 1-5) [σημείωση με το 1 βαθμολογείτε το πιο σημαντικό]:ΧΟΡΟΙ-ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ-ΓΛΩΣΣΑ-ΚΟΥΖΙΝΑ-ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΑΠΟ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΟΥΣ-ΑΛΛΟ.
- **Ερώτηση 12:** Τι αποτελεί για σας βλάχικη παράδοση;
- **Ερώτηση 13:** Κρίνετε απαραίτητη τη λειτουργία βλάχικων σχολείων για τη διατήρηση της γλώσσας; ΝΑΙ-ΟΧΙ-ΔΕΝ ΞΕΡΩ/ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ.
- **Ερώτηση 14:** Συμμετέχετε σε πολιτιστικές εκδηλώσεις που κάνουν οι βλάχοι;
- **Ερώτηση 15:** Συμμετέχετε σε πολιτιστικούς συλλόγων Βλάχων;
- **Ερώτηση 16:** Έχετε επαφές με βλάχους άλλων κρατών; ΝΑΙ-ΟΧΙ. Αν Ναι από ποια χώρα;
- **Ερώτηση 17:** Έχετε επισκεφθεί τη Ρουμανία; ΝΑΙ-ΟΧΙ.
- **Ερώτηση 18:** Θα θέλατε το παιδί σας να παντρευτεί Βλάχο/Βλάχα; ΝΑΙ-ΟΧΙ-ΔΕΝ ΜΕ ΠΕΙΡΑΖΕΙ-ΔΕΝ ΞΕΡΩ/ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ.
- **Ερώτηση 19:** Πιστεύετε ότι η βλάχικη ταυτότητα σε σχέση με την ελληνική είναι: Η ΙΔΙΑ, ΚΑΤΙ ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟ, ΚΑΤΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ, ΔΕΝ ΞΕΡΩ/ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ.

Σύμφωνα με τη μεθοδολογία της κοινωνικής έρευνας, για να είναι αξιόπιστα τα συμπεράσματα θα πρέπει να προσδιοριστούν τα όρια του ερευνητικού πληθυσμού, ο τρόπος επιλογής των περιπτώσεων που θα συμπεριληφθούν στο δείγμα και να καθοριστεί το μέγεθος των περιπτώσεων του δείγματος.⁴²

Έτσι, επιλέχθηκε η αντικειμενική ιδιότητα του ψηφοφόρου των εκλογικών τμημάτων του δημοτικού διαμερίσματος της Καλομοίρας του δήμου Καλαμπάκας, ως προς τα όρια του ερευνητικού πληθυσμού, και η απλή τυχαία δειγματοληψία από αυτόν τον πληθυσμό, ως ο τρόπος επιλογής των υποκειμένων. Η προσπάθεια εστιάστηκε ειδικότερα στη συγκέντρωση ενός αριθμού ερωτηματολογίων που θα κυμαινόταν μεταξύ 8% και 10% του αριθμού των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων στην

⁴² Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τομ.Β΄, Αθήνα, σ.13.

τελευταία εκλογική αναμέτρηση.⁴³

Συγκεκριμένα, από τους 837 εγγεγραμμένους ψηφοφόρους σε αυτήν, κατορθώθηκε να συγκεντρωθούν 72 ερωτηματολόγια ενήλικων ανδρών και γυναικών που αγγίζει το 8,6% του συνόλου.⁴⁴

B.3 Το «προφίλ» των ερωτηθέντων.

Πριν περάσουμε στο κυρίως σώμα του ερωτηματολογίου μας προηγούνται ορισμένα στοιχεία *ας τα χαρακτηρίσουμε «ταυτότητας»* του δείγματός μας, όπως το φύλο, η ηλικία, το επάγγελμα, η οικογενειακή κατάσταση και το επίπεδο εκπαίδευσης του ερωτώμενου. Απ' αυτά λοιπόν βλέπουμε πως απάντησαν στις ερωτήσεις μας 36 άνδρες⁴⁵ και 35 γυναίκες.⁴⁶

Οι ηλικίες όσων μας απάντησαν κυμαίνεται από τα 18 έτη ως τα 93. Με βάση το υλικό μας αφού πρώτα κοιτάξαμε το σύνολο των ερωτηματολογίων αποφασίσαμε να μοιράσουμε τους ερωτώμενους σε τρεις ηλικιακές ομάδες προκειμένου να διευκολυνθούμε στη διεξαγωγή συμπερασμάτων. Να σημειώσουμε πως συνειδητά σ' αυτό το σημείο δεν ακολουθήσαμε συνήθεις διαχωρισμούς που συναντούμε σε κοινωνικές επιστήμες και αλλού, και αυτό όχι για κανένα άλλο λόγο αλλά γιατί απλά θελήσαμε να προσαρμοστούμε στο υλικό μας. Όπως θα φανεί αμέσως παρακάτω «δημιουργήσαμε» κατ' αυτό τον τρόπο σχετικά ισόρροπες ομάδες. Έτσι στη πρώτη ομάδα τοποθετήσαμε όσους είναι 18-40 ετών συνολικά 29 άτομα, εκ των οποίων 16 άνδρες και 13 γυναίκες, στη δεύτερη ομάδα όσους είναι 41-65 δηλαδή 19 άτομα, 9 άνδρες και 10 γυναίκες και στη τρίτη 23 άτομα 11 άνδρες και 12 γυναίκες. Προσπαθήσαμε λοιπόν αφενός να μοιράσουμε με βάση την ηλικία το υλικό μας ισόποσα όσο είναι δυνατόν αλλά και αφετέρου να δούμε αν η ηλικία παίζει ρόλο στην

⁴³ Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τομ.Β', Αθήνα, σ.13-50.

⁴⁴ Για τα εκλογικά αποτελέσματα της τελευταίας εκλογικής αναμέτρησης βλέπε, <http://ekloges.thessaly.gov.gr/results.aspx?pe=3&y=1&d=18&m=314&e=0>, Τελευταία προσπέλαση, 28/2/2013, 11.40 π.μ.

⁴⁵ Δεν απαντούν όλοι άνδρες αλλά και άρρεν, άντρας, αρσενικό, ανήρ επιλέγουμε την πιο «κοινή» στη καθομιλουμένη λέξη.

⁴⁶ Και εδώ επίσης συναντάμε τις λέξεις θηλυκό, γυναίκα, κορίτσι . Οι δύο αυτές υποσημειώσεις φαινομενικά ίσως είναι υπερβολικές και σχολαστικές αλλά θεωρήσαμε καλό να τις αναφέρουμε δίχως να εμβαθύνουμε μιας και το θέμα μας αφορά την γλώσσα. Η επιλογή των αντίστοιχων λέξεων μπορεί να είναι τυχαία και στιγμιαία υπό την «πίεση» της ερώτησης ή να απηχεί συνήθειες, γνωστικό επίπεδο και επαφή διαφορετική τόσο με τη βλάχικη γλώσσα όσο και με τη καθομιλουμένη ελληνική. Το τελευταίο συμπέρασμα αφορά φυσικά και όλες τις παρακάτω ανοικτού τύπου όπου δίνεται η δυνατότητα να εκθέσουν τις απόψεις οι ερωτώμενοι.

επαφή με μια γλώσσα όπως είναι η βλάχικη διάλεκτος, μια γλώσσα που μιλιέται και δεν διδάσκεται επομένως η μεγαλύτερη ηλικία ίσως να προδίδει μια καλύτερη και στενότερη επαφή με τη εν λόγω γλώσσα.⁴⁷ Το πρόωρο αυτό συμπέρασμα δε μένει παρά να περιμένουμε στη συνέχεια να διαπιστώσουμε αν επιβεβαιώνεται ή όχι.

Στην αμέσως επόμενη κατηγορία αυτής του επαγγέλματος τα πράγματα είναι σαφώς πιο περίπλοκα. Προβληματιστήκαμε αρκετά στο πώς να μοιράσουμε το υλικό σε κατηγορίες και αυτό όχι από καταναγκασμό αλλά από ανάγκη ομαδοποίησης ικανής να μας βοηθήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων. Η δήλωση επαγγέλματος πέρα από τα προφανή που δεν επιδέχονται περαιτέρω συζήτηση όπως για παράδειγμα συνταξιούχος,⁴⁸ φανερώνει και προσωπική αντίληψη και στάση : ιδιωτικός-δημόσιος υπάλληλος-ελεύθερος επαγγελματίας, καθότι πρόκειται για πολύ γενικές κατηγορίες. Ασφαλώς και τις χρησιμοποιούμε μ' αυτό τον τρόπο αλλά για παράδειγμα εντός της κατηγορίας δημόσιοι υπάλληλοι θεωρήσαμε συναφές και λογικό να εντάξουμε και όσους δηλώνουν δημοτικοί υπάλληλοι, μαζί με τους μαθητές βάλλαμε και τους φοιτητές ενώ στην ίδια ομάδα με τους ελεύθερους επαγγελματίες τοποθετήσαμε και τους αυτοαποσχολούμενους.

Η μεγαλύτερη ομάδα είναι **1.** αυτή των *συνταξιούχων* συνολικά 27 άτομα, 11 άνδρες και 16 γυναίκες -κυρίως όπως είναι λογικό άτομα της τρίτης ηλικιακής ομάδας όπως τις ορίσαμε παραπάνω-, ακολουθεί σε αριθμό η ομάδα των **2.** *μαθητών-φοιτητών*⁴⁹ με 15 άτομα 9 άνδρες και 6 γυναίκες (όλοι φυσικά της πρώτης ηλικιακής ομάδας), μετά βλέπουμε **3.** τους *ελεύθερους επαγγελματίες-αυτοαποσχολούμενους*⁵⁰ δηλαδή 9 άτομα , 4 άνδρες και 5 γυναίκες, **4.** οι *ιδιωτικοί υπάλληλοι* αριθμούν 8 άτομα 4 άνδρες και 4 γυναίκες, **5.** οι *δημόσιοι-δημοτικοί*⁵¹ *υπάλληλοι* είναι 6 άτομα 4 άνδρες και 2 γυναίκες, **6.** έχουμε 4 *ανέργους* 3 άνδρες και 1 γυναίκα –άπαντες στην πρώτη ηλικιακή ομάδα- και τέλος **7.** έχουμε στην κατηγορία *οικιακά* 2 άτομα 1 άνδρα

---

⁴⁷ Η χρήση των όρων διάλεκτος και γλώσσα εμπεριέχουν το δικό τους επιστημονικό φορτίο και σηματοδότηση, κατανοούμε τη διάκριση και τη σημασία του καθενός δεν θα επιμείνουμε περισσότερο απλά το αναφέρουμε. Ενδιαφέρον στο σημείο αυτό θα είχε πώς το αντιλαμβάνονται τα υποκείμενα της έρευνάς μας, αλλά αυτό πάλι είναι κάτι που υπερβαίνει τα όρια και τα ενδιαφέροντα αυτής της εργασίας.

⁴⁸ Ίσως οι συνταξιούχοι μας δίνουν το παράδειγμα πως εδώ δε μιλάμε μόνο για επαγγέλματα αλλά και για ιδιότητα.

⁴⁹ Συναντούμε και μία μαθήτρια, ψηφοφόρο στα ερωτηματολόγια.

⁵⁰ Δε μας δήλωσε κανείς αυτοαποσχολούμενος, χρησιμοποιούμε τον όρο για να συμπληρώσουμε τον έτερο της κατηγορίας χωρίς να αλλοιώνουμε όπως πιστεύουμε το τι μας δήλωσαν οι ερωτώμενοι, το κάναμε βρίσκοντάς το λογικό και γόνιμο. Εξάλλου δεν είναι ούτε δω το επίκεντρο της μελέτης μας. Το κάναμε εντάσσοντας επαγγέλματα που συναντήσαμε όπως : έμπορος και καφετζής.

⁵¹ Μόλις ένας δηλώνει δημοτικός υπάλληλος

και 1 γυναίκα.

Θα θέλαμε εδώ να επιμείνουμε λίγο παραπάνω σε κάποιες ομάδες απ' αυτές που έχουν ίσως κάποια παραπάνω σχέση με τα όσα εξετάζουμε. Η μία ομάδα είναι αυτή που έχει σχέση με τα γεωργικά επαγγέλματα και η επιλογή μας αυτή βασίζεται στο γεγονός πως αυτός είναι ο κατεξοχήν χώρος που μιλιέται η βλάχικη γλώσσα, εξάλλου και η παραδειγματική μας περίπτωση το χωριό Καλομοίρα Τρικάλων εντάσσεται ακριβώς σ' αυτή τη λογική γι' αυτό και επελέγη. Οι άνθρωποι αυτοί όλοι μεγαλύτερη σε ηλικία δραστηριοποιούμενοι στον αγροτικό χώρο εικάζουμε ότι έχουν στενότερη επαφή με τη γλώσσα. Έτσι συνταξιούχους ΟΓΑ έχουμε 16 άτομα (5 άνδρες και 11 γυναίκες) και άλλα 3 άτομα όλοι άνδρες που η εργασία τους σχετίζεται με τη γη (1 εξ αυτών είναι μεταλλουργός). Η δεύτερη ομάδα ιδιοτήτων-επαγγελμάτων που θέλουμε να εστιάσουμε είναι όσων ασχολούνται ή σχετίζονται με την εκπαίδευση. Η επιλογή αυτή γίνεται με τη λογική πως τα άτομα αυτά με το γνωσιολογικό τους οπλοστάσιο ίσως είναι σε θέση να κατανοήσουν και να επισημάνουν στοιχεία της βλάχικης και της καθομιλουμένης να δουν τις διαφορές και τις αλληλεπιδράσεις τους. Συνολικά λοιπόν έχουμε 4 άτομα που είναι εκπαιδευτικοί 1 άνδρας και 3 γυναίκες.

Το επόμενο στοιχείο που κλήθηκαν οι ερωτώμενοι να μας δώσουν είναι αν είναι έγγαμοι ή άγαμοι. Δε χρειάζεται εδώ πέραν των αριθμών αν επιμείνουμε παραπάνω: 41 μας είπαν πως είναι παντρεμένοι 19 άνδρες και 22 γυναίκες και 30 ανύπανδροι, 17 άνδρες και 13 γυναίκες.

Και περνάμε στη τελευταία ερώτηση αυτού του κομματιού «ταυτότητας» όπως είπαμε όπου μας δηλώνεται το επίπεδο εκπαίδευσης όσων απάντησαν. Δίνεται η δυνατότητα να επιλεγθεί απάντηση ανάμεσα σε πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια εκπαίδευση και μεταπτυχιακό. Δε χρειάζεται να πούμε περισσότερα καθώς οι απαντήσεις εδώ είναι συγκεκριμένες : πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης⁵² είναι 25 άτομα 10 άνδρες και 15 γυναίκες, δευτεροβάθμιας 12 6 άνδρες και άλλες τόσες γυναίκες, τριτοβάθμιας 29 άτομα 18 άνδρες και 11 γυναίκες και μεταπτυχιακές σπουδές μας δήλωσαν πως έχουν 5 2 άνδρες και 3 γυναίκες.

Το επίπεδο εκπαίδευσης έχει σημασία σε όσα θέλουμε να δούμε αν το

---

⁵² Μια λεπτομέρεια-διευκρίνιση η κατανομή ανά κατηγορίες δεν έγινε απαραίτητα με βάση την κατοχή τίτλου σπουδών συγκεκριμένου και την ολοκλήρωση του αντίστοιχου κύκλου σπουδών. Για παράδειγμα ειδικά στην κατηγορία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εντάξαμε άτομα που δηλώνουν απλά κάποιες τάξεις του δημοτικού.

συσχετίσουμε και με τα παραπάνω που σημειώσαμε περί εκπαιδευτικών επαγγελματιών, κι αυτό με διττή έννοια. Οι μεν άνθρωποι με χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης ίσως έμειναν πιο κοντά στη βλάχικη γλώσσα μιας και αυτή ήταν η γλώσσα που είχαν επαφή και ζούσαν μέσα της και δεν αλλοιώθηκε ή μπερδεύτηκε με την καθομιλουμένη οι δε άνθρωποι με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης ίσως εξαιτίας αυτού να έχασαν την επαφή με τη βλάχικη γλώσσα ή από την άλλη μπορεί να είναι σε θέση να τη μελετήσουν και να τη κατανοήσουν έστω και διαμεσολαβημένα.

Κλείνοντας αυτό το τμήμα του ερωτηματολογίου και πριν τις ερωτήσεις χρήσιμο είναι να κάνουμε μια σύνοψη του «προφίλ» όσων ανταποκρίθηκαν και απάντησαν στο ερωτηματολόγιό μας. Είναι ξεκάθαρη η ισορροπία που προσπαθήσαμε να έχουμε και αυτό για να μας δώσει φυσικά μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα, η αναλογία ανδρών-γυναικών και τα ηλικιακά γκρουπ έτσι όπως αποφασίσαμε να τα χωρίσουμε, δείχνουν ξεκάθαρα το γεγονός αυτό. Η πιο δυναμική –πολυάριθμη– ας μας επιτραπεί ομάδα είναι αυτή των παντρεμένων συνταξιούχων ΟΓΑ, μάλλον μια απόλυτα λογική κατάσταση μιας και το πεδίο της έρευνάς μας εστιάζεται σε ένα ορεινό χωριό της κεντρικής Ελλάδας. Τώρα κατά πόσο αυτό αντικατοπτρίζεται ξεκάθαρα και δίνει τις ανάλογες απαντήσεις μένει να φανεί παρακάτω. Επίσης αυτό δε σημαίνει ότι είναι μικρότερης σημασίας και αξίας η γνώμη, οι απαντήσεις και η σχέση των υπολοίπων με τη βλάχικη γλώσσα, εξάλλου αυτό ακριβώς είναι το θέμα: η πορεία και η εξέλιξη μιας γλώσσας, η ίδια της η ζωή. Η γλώσσα ως ζωντανός οργανισμός ζει, αλλάζει ακόμα και πεθαίνει (εξαφανίζεται) μαζί με τους ανθρώπους, έστω και άθελά μας και αυτό αποτελεί ένα από τα ζητούμενα αυτής της μελέτης.

B.4.Οι ερωταπαντήσεις.

Περνάμε στο κατεξοχήν και πιο ενδιαφέρον κομμάτι αυτής της εργασίας τις ερωτήσεις και τις αντίστοιχες απαντήσεις που πήραμε, θα εξετάζουμε κάθε ερώτηση ξεχωριστά παραθέτοντάς τη, σχολιάζοντάς τη όπου χρειάζεται για το είδος της (ανοιχτού- κλειστού κύκλου, πολλαπλών επιλογών, κλίμακα), φυσικά θα ακολουθεί η απάντηση και ίσως όπου κρίνεται απαραίτητο ένα πρώτο συμπέρασμα σε συσχέτιση με τα στοιχεία ταυτότητας που προηγήθηκαν,⁵³ κάτι που θα γίνει σίγουρα και μετέπειτα αφού έχουμε πάρει τη συνολική εικόνα απ' όλες τις ερωτήσεις.

---

⁵³ Για παράδειγμα μπορούν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα να δούμε σε κάποιες περιπτώσεις πως απάντησαν ανάλογα με τα ηλικιακά γκρουπ και το μορφωτικό επίπεδο.

Ερώτηση 1: Μιλάτε τη βλάχικη διάλεκτο (άπταιστα, καλά, λίγο, καθόλου);

Πρόκειται όπως φαίνεται καθαρά για ερώτηση επιλογών άρα και οι απαντήσεις μας είναι συγκεκριμένες και μετρήσιμες. Άπταιστα μας απάντησαν πως μιλάν 33 άτομα, 16 άνδρες και 17 γυναίκες, καλά 15, 7 άνδρες και 8 γυναίκες, λίγο 16, 11 άνδρες και 5 γυναίκες και καθόλου 7 άτομα, 2 άνδρες και 5 γυναίκες.

Στη κατηγορία άπταιστα κυριαρχούν όπως αναμέναμε εξάλλου τα άτομα της μεγαλύτερης ηλικιακής ομάδας 21 συνολικά και όσοι έχουν σχέση με αγροτικές ενασχολήσεις. Χαρακτηριστικό είναι πως από τις 17 γυναίκες οι 15 έχουν σχέση με τη γη, ποσοστό αν μη τι άλλο συντριπτικό. Μεγάλο επίσης ποσοστό όσων μας δήλωσαν πως μιλάν άπταιστα τη βλάχικη γλώσσα είναι και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι γυναίκες δίνουν πάλι μια γλαφυρή εικόνα της κατάστασης αυτής με 14 συνολικά από τις 17 να μας δηλώνουν πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, παρόμοια εικόνα έχουμε και στους άνδρες της κατηγορίας αν και με ελαφρώς μικρότερο ποσοστό.

Σε όσους μας απάντησαν καλά βλέπουμε μια άλλη εικόνα με ανθρώπους σαφώς μικρότερης ηλικίας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (5 άνδρες και άλλες τόσες γυναίκες αλλά και κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών 1 άνδρας και 3 γυναίκες). Η απόσταση από το χώρο και της επαφής με τη γλώσσα και λόγω σπουδών μάλλον παίζει σημαντικό ρόλο εδώ στη διαφοροποίηση σε σχέση με τη προηγούμενη ομάδα στη γνώση της βλάχικης γλώσσας.

Στην ομάδα όσων μας είπαν πως μιλάν λίγο τη βλάχικη γλώσσα τα πράγματα δεν είναι τόσο ξεκάθαρα όπως στις δύο προηγούμενες. Και πάλι τα άτομα είναι μικρότερης ηλικίας με άνδρες κυρίως της πρώτης ηλικιακής ομάδας (10) και γυναίκες μοιρασμένες ανάμεσα στις δύο πρώτες. Το επίπεδο σπουδών και εδώ είναι υψηλό με 9 άνδρες και 4 γυναίκες να έχουν σπουδές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και επιπλέον συναντάμε από ένα άτομο κάθε φύλου με μεταπτυχιακές σπουδές. Τα στοιχεία μοιάζουν σαφώς με αυτά της προηγούμενης κατηγορίας, διαφοροποιούνται στο μέσο όρο ηλικίας που είναι μικρότερος και εδώ ίσως να έχει να κάνει και με το υποκείμενο της έρευνας που απαντά τι θεωρεί για τον εαυτό του ότι ταιριάζει να πει. Εξηγούμεστε : αν εξαιρέσουμε τις κατηγορίες άπταιστα και καθόλου που τα πράγματα είναι ξεκάθαρα για τον ερωτώμενο είναι σίγουρος δηλαδή πως ξέρει ή όχι στις άλλες δύο μπορεί υπό την πίεση του χρόνου (όχι πως δεν είναι σε θέση κάποιος να ξέρει αν

μιλά καλά ή λίγο) να τοποθετήσει τον εαυτό του είτε στη μία είτε στην άλλη κατηγορία.

Στη ομάδα καθόλου όπως αναμέναμε και σε ένα βαθμό προδικάσαμε ανήκουν άτομα πρώτης ηλικιακής ομάδας και όλων των επιπέδων εκπαίδευσης (πλην μεταπτυχιακού). Αυτό που πρέπει να κρατήσουμε από δω είναι πως συνιστά τη μικρότερη κατηγορία της ερώτησης και πως πρόκειται για τα νεαρότερα άτομα. Αντιπαραβάλλοντας τις δύο «συμπαγείς» ομάδες άπταιστα-καθόλου, το στοιχείο της ηλικιακής σύστασης της κάθε κατηγορίας είναι ενδεικτικό και δυναμικό και δείχνει την αξία και σημασία της ηλικίας για την επαφή, γνώση και χρήση της βλάχικης γλώσσας.

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΠΡΩΤΟΒΑΘΙΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ
ΑΠΤΑΙΣΤΑ	16	17	25	6	3
ΚΑΛΑ	7	8	-	3	12
ΛΙΓΟ	11	5	-	2	14
ΚΑΘΟΛΟΥ	2	5	1	1	5

Ερώτηση 2: Αν τη μιλάτε την χρησιμοποιείται ανάμεσα στα μέλη της οικογένειάς σας;

Προϋπόθεση για μια πρώτη κατάταξη των απαντήσεων σ' αυτή την ερώτηση είναι η θετική απάντηση στη προηγούμενη. Μας ενδιαφέρει φυσικά και η αρνητική απάντηση αλλά κυρίως η θετική όπου αφήνονται περιθώρια απάντησης αλλά και δηλώνονται τα μέλη της οικογένειας που μιλάν τη βλάχικη γλώσσα. Από κει και έπειτα χωρίσαμε τις απαντήσεις εδώ με βάση το αν χρησιμοποιούν οι ερωτώμενοι τη βλάχικη γλώσσα πολύ, λίγο ή καθόλου.

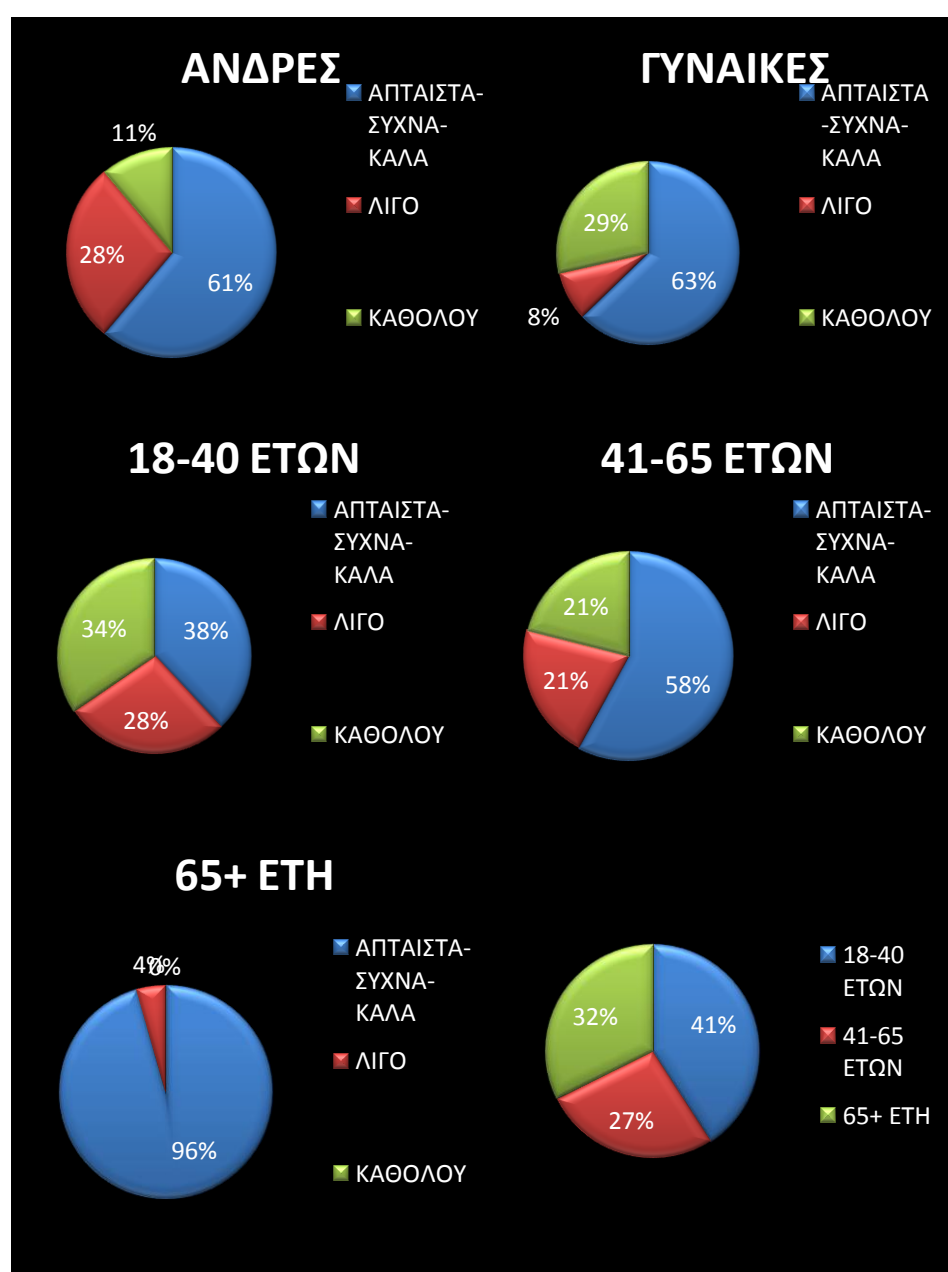
Μας απάντησαν πως μιλάν άπταιστα, συχνά, καλά, άνετα τη βλάχικη γλώσσα εντός της οικογένειάς τους (θα επανέλθουμε επ' αυτού παρακάτω) 44 άτομα (22 άνδρες και άλλες τόσες γυναίκες), λίγο 13 (10 άνδρες και 3 γυναίκες) και καθόλου 14 (4 άνδρες και 10 γυναίκες). Παρατηρούμε απόλυτη ισορροπία λοιπόν στη συχνή και άνετη επικοινωνία εντός της οικογένειας στο δείγμα μας όσον αφορά το φύλο αλλά διαφορετική εικόνα στις άλλες δύο κατηγορίες.

Στη κατηγορία που μας δήλωσαν πως μιλάν βλάχικα εντός της οικογένειας οι άνδρες ανήκουν σε όλες τις ηλικιακές και εκπαιδευτικές κατηγορίες όπως τις ορίσαμε, στην ομάδα λίγο οι άνδρες είναι κυρίως νέοι σε ηλικία και μορφωμένοι ενώ οι αντίστοιχες γυναίκες ανήκουν στη δεύτερη ηλικιακή ομάδα και μοιράζονται από μία καθότι μόλις τρεις σε πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στην τελευταία κατηγορία μας δηλαδή αυτή του καθόλου οι άνδρες είναι πάλι νέοι και μοιράζονται σε δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι γυναίκες από την άλλη μοιράζονται ηλικιακά (έξι στην πρώτη ηλικιακή ομάδα και τέσσερις στη δεύτερη) και είναι κυρίως (εφτά άτομα) δευτεροβάθμια εκπαίδευσης. Τα άμεσα και εύκολα εξαγόμενα συμπεράσματα εδώ είναι πως οι άνδρες μιλάν περισσότερο και πιο άνετα από τις γυναίκες και πως η ηλικία και η μόρφωση παίζουν ρόλο στη χαλάρωση της σχέσης με τη βλάχικη γλώσσα. Οι γυναίκες φαίνεται να μοιράζονται περισσότερο ηλικιακά αν και η μόρφωση και εδώ φαίνεται να παίζει παρόμοιο ρόλο.

Και πριν περάσουμε στην επόμενη ερώτηση να σχολιάσουμε κάτι ακόμη εξαιρετικά κατά τη γνώμη μας ενδιαφέρον και που σε ένα επιπλέον επίπεδο απαντιέται μέσω της συγκεκριμένης ερώτησης : ανάμεσα σε ποια μέλη της οικογένειας χρησιμοποιείται η βλάχικη γλώσσα. Είκοσι άτομα μας έδωσαν εδώ συμπληρωματικά στοιχεία. Παρατηρείται το εξής αναμενόμενο και λογικό

φαινόμενο: οι μεγάλοι σε ηλικία μας λένε πως τη μιλάν με τα παιδιά τους και σε λίγες περιπτώσεις με τα εγγόνια τους ή σημειώνουν ίσως με στενοχώρια πως μιλάν με τα παιδιά τους αλλά όχι με τα εγγόνια. Στη δεύτερη ηλικιακή ομάδα σημειώνουν πως μιλάν με τους γονείς τους ενώ όσοι από την πρώτη ομάδα μας διευκρίνισαν με ποιον μιλάν, αναφέρουν πως δεν πρόκειται για άλλον πέραν από τον παππού και τη γιαγιά.

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	18-40 ΕΤΩΝ	41-65 ΕΤΩΝ	65+ ΕΤΗ
ΑΠΤΑΙΣΤΑ-ΣΥΧΝΑ-ΚΑΛΑ	22	22	11	11	22
ΛΙΓΟ	10	3	8	4	1
ΚΑΘΟΛΟΥ	4	10	10	4	-

Ερώτηση 3: Πώς νιώθετε που η γλώσσα χάνεται;

Στην ερώτηση αυτή τίθεται ευθέως το ζήτημα και αφήνεται η ελευθερία απάντησης πράγμα που μας δυσκολεύει στην κατάταξη σε κατηγορίες σε ένα βαθμό. Όπως κατανοούμε εύκολα η ίδια η ερώτηση «προετοιμάζει» απαντήσεις, δηλαδή η αναφορά και μόνο πως η γλώσσα χάνεται σ' ένα βαθμό προδιαθέτει (όχι πως δεν ισχύει φυσικά κάτι τέτοιο) το κλίμα που κυμαίνονται οι απαντήσεις. Έτσι λοιπόν χωρίσαμε τις απαντήσεις σε όσες εκφράζουν λύπη, απογοήτευση, οργή σε μια κατηγορία, σε μια δεύτερη όσες εκφράζουν αδιαφορία και σε μια επιπλέον κατηγορία τοποθετήσαμε όσες δε δηλώνεται ξεκάθαρα κάτι από τα παραπάνω αλλά συνιστούν μια περιγραφή του προβλήματος, προτεινόμενη λύση μια ευχή ή μια παράθεση σκέψεων επί του θέματος που μας απασχολεί.

Η αναμενόμενη απάντηση που εκφράζει στενοχώρια συγκεντρώνει 47 απαντήσεις (19 άνδρες και 28 γυναίκες), περίπου τα 2/3 δηλαδή του συνολικού μας δείγματος. Ήδη λοιπόν μια πρώτη τάση είναι ξεκάθαρη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει πως το συναίσθημα αυτό μοιράζεται εξίσου σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, ασχέτως επιπέδου εκπαίδευσης.

Θα επιμείνουμε λίγο παραπάνω στο σημείο αυτό με βάση τις απαντήσεις καθώς δεν ήταν μονολεκτική έκφραση συναισθημάτων αλλά υπάρχει προσπάθεια αιτιολόγησης και εξήγησης από πολλούς. Αυτός ακριβώς είναι ο ρόλος και ο στόχος τέτοιου είδους ερωτήσεων και πιστεύουμε πως δεν αρκεί απλά ο διαχωρισμός των απαντήσεων σε κατηγορίες, θα αφήναμε μ' αυτό τον τρόπο απέξω κάποιες λεπτότερες διαφοροποιήσεις και σκέψεις που θα μας βοηθήσουν να συμπληρώσουμε την εικόνα. Είναι ξεκάθαρο πως θεωρείται άσχημο να χάνεται η γλώσσα που αποτελεί στοιχείο πολιτισμού και μάλιστα τέτοιο που να διαχωρίζει τους Βλάχους από τους υπόλοιπους «Ηπειρώτες-Σαρακατσάνους-Καραγκούνηδες» όπως ονοματίζει συγκεκριμένα ένας ερωτώμενος.

Η γνώση του ορεινού χώρου, χώρου όπου δραστηριοποιούνται οι Βλάχοι και η εκεί διαφοροποίηση φαίνεται να είναι πολύ σημαντική γι' αυτούς τους ανθρώπους. Αυτό αποτελεί το επίκεντρο της σκέψης και άλλων που μιλάν για ταυτότητα, ήθη και έθιμα που όλα αυτά συμπυκνώνονται μέσα από τη βλάχικη γλώσσα. Όπως απαντά χαρακτηριστικά ένας ερωτώμενος: «Όταν μια γλώσσα χάνεται, χάνεται ένας ολόκληρος πολιτισμός, χάνεται ένα κομμάτι της ποικιλομορφίας αυτού του πλανήτη.

Η ιδιομορφία να δηλώνω «βλάχος» με έκανε να νιώθω περήφανος, τώρα που διαφοροποιείται το περιεχόμενο της λέξης και μειώνονται οι πιθανότητες να μιλώ τα βλάχικα νιώθω λύπη αλλά και συγκίνηση για κάτι που μου έδωσε και δίνει συναισθήματα». Εκφράζεται ολοφάνερα λοιπόν η λύπη με την ευχή να αποκοπεί αυτή η πορεία δίχως όμως –ενδεχομένως και με αμηχανία- να μπορούν να προτείνουν λύσεις. Αντιπαραβάλλουμε και την απάντηση άλλου ατόμου που συμυκνώνει την λύπη αλλά και την αδυναμία του να αναστρέψει την πορεία αυτή : « Θεωρώ πως είναι πολύ ατυχές, ωστόσο αναπόφευκτο και δεν υπάρχει λόγος να το τραβάς απ' τα μαλλιά για να την κρατήσεις ζωντανή με το ζόρι όταν η φυσική της τάση ευτυχώς ή δυστυχώς τείνει προς την εξάλειψη».

Πρόκειται για ψυχρότητα, αδιαφορία ή πραγματιστική αδυναμία αντιμετώπισης του φαινομένου; Ας κρατήσουμε το ερώτημα στο μυαλό μας που μόνο μονοσήμαντο δεν είναι και θα αποπειραθούμε μια απάντηση παρακάτω στα συμπεράσματά μας στο τέλος με τη βοήθεια και των στοιχείων των υπόλοιπων ερωτήσεων.

Περνάμε τώρα στη δεύτερη κατηγορία όπως παραπάνω ορίσαμε αυτής της ερώτησης, αυτής που δηλώνεται αδιαφορία. Συναντάμε 16 άτομα εδώ 12 άνδρες και 4 γυναίκες, άνδρες κυρίως της πρώτης ηλικιακής ομάδας (6 άτομα), ενώ οι γυναίκες μοιράζονται ανάμεσα στις δύο πρώτες ηλικιακές ομάδες. Τα πρώτα εξαγόμενα συμπεράσματα δείχνουν σαφέστατα πως είναι οι νεότεροι άνδρες εκείνοι που δεν ενδιαφέρονται για το φαινόμενο του εκφυλισμού της γλώσσας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι 3 μεγάλης ηλικίας άνδρες οι οποίοι δήλωσαν πως μιλάν άπταιστα και εντός του οικογενειακού τους κύκλου τα βλάχικα αλλά από πραγματισμό και αδυναμία να ανακόψουν την πορεία εξαφάνισης της γλώσσας δηλώνουν αδιαφορία για την κατάσταση. Θα ήταν άδικο να τους χρεώσουμε παραίτηση. Άλλη μια παρατήρηση σ' αυτό το σημείο έχει να κάνει με το επίπεδο σπουδών με όλες τις γυναίκες να έχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση όπως και οι μισοί άνδρες (6). Ξανά η ηλικία και η μόρφωση δείχνουν μια τάση όπως έχουμε ήδη παρατηρήσει αρκετές φορές.

Η τρίτη ομάδα που φτιάξαμε γι' αυτή την ερώτηση είναι μάλλον προϊόν ανάγκης και δυσκολίας μας να τοποθετήσουμε κάπου τις εν λόγω απαντήσεις. Αυτό συμβαίνει γιατί οι απαντήσεις δεν είναι σαφείς στο τι αισθάνονται αλλά είναι περιγραφικές κάποιες δηλώνουν μάλλον ευχή. Αν έπρεπε να τις εντάξουμε σε μία από τις προαναφερθείσες κατηγορίες θα τις βάζαμε στην πρώτη κατηγορία, επιλέξαμε να τις σχολιάσουμε ξεχωριστά μιας και πρόκειται για λίγα σχετικά ερωτηματολόγια (8)

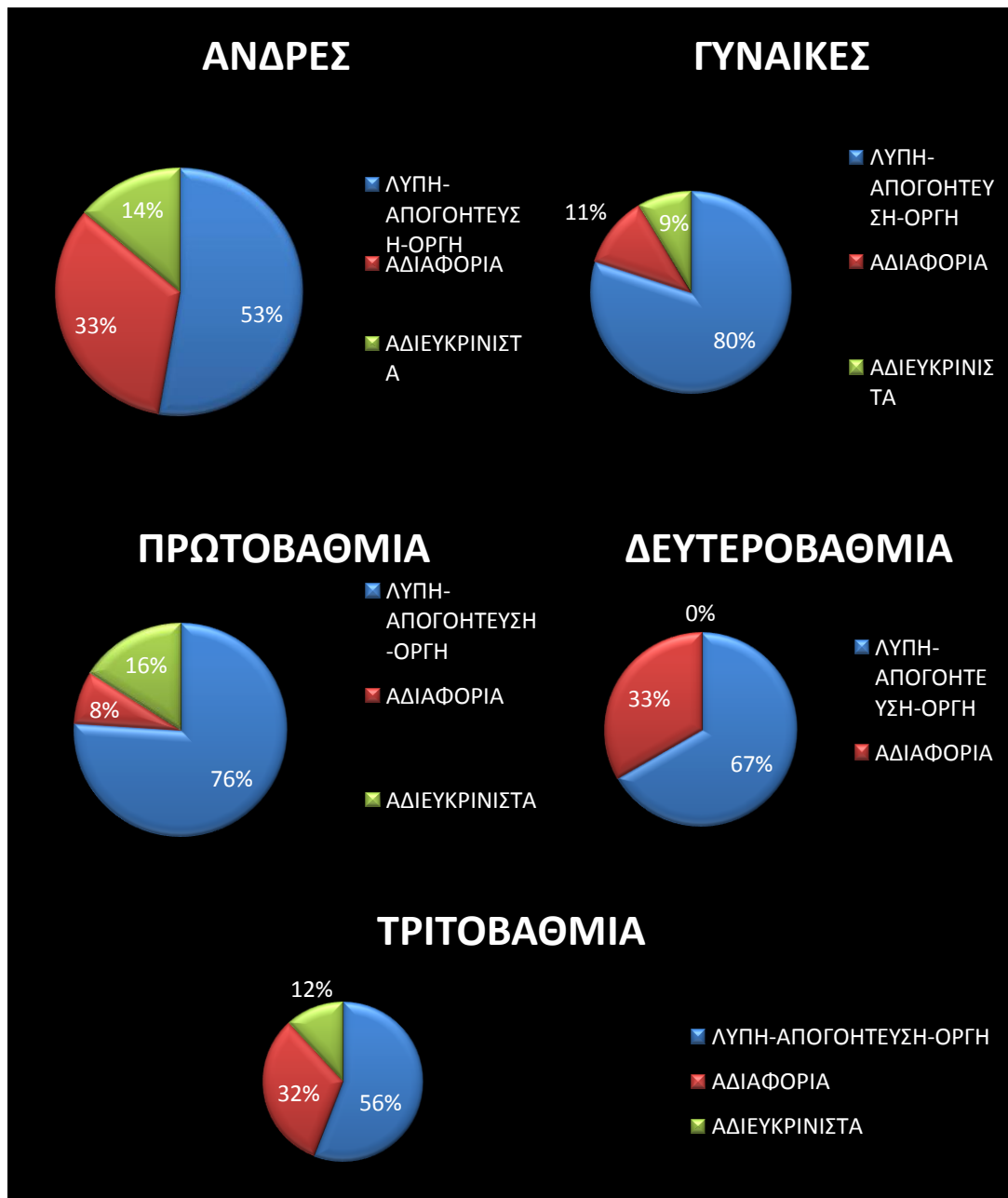
και θέλοντας να δείξουμε τις διαφοροποιήσεις, τις λεπτές γραμμές και τους προβληματισμούς των ερωτώμενων.

Έχουμε όπως είπαμε 8 ερωτηματολόγια εδώ που μοιράζονται σε 5 άνδρες και 3 γυναίκες. Οι γυναίκες είναι όλες μεγάλης ηλικίας, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και διαθέτουν άνεση με τη βλάχικη γλώσσα και οι απαντήσεις τους συνίστανται στο πως «αν μιλάμε στα εγγόνια μας δε θα χαθεί», δίνεται μια λύση και πίστη στην αντιμετώπιση του θέματος, στην αδυναμία εξήγησης και συνάμα πρότασης λύσης «δε ξέρω μάλλον θα φταίνε οι καιροί» στο αδιανόητο και στην εκπεφρασμένη ευχή του να μη χαθεί : «δε μπορώ να φανταστώ ότι στο χωριό κάποια στιγμή δε θα ακούγονται τα βλάχικα. Ενώ τώρα όπου σταθείς και όπου βρεθείς βλάχικα ακούς». Οι άνδρες της ομάδας αυτής μοιράζονται και ηλικιακά και σε επίπεδο σπουδών. Οι απαντήσεις διαφοροποιούνται και εδώ από την αδυναμία και το μούδιασμα : «δε μπορώ να εκφράσω το συναίσθημα», από τη σιγουριά και την αυτοπεποίθηση : «η γλώσσα δε θα χαθεί» στην εξήγηση και υπογράμμιση της σημασίας της γλώσσας ως συνεκτικού στοιχείου ταυτότητας και φορέα πολιτισμού : «η γλώσσα είναι σημαντική με το χάσιμό της θα χαθούν και οι Βλάχοι».

Ερώτηση 3 : Πως νοιώθετε που η γλώσσα χάνεται ;

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ
ΛΥΠΗ-ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΣΗ-ΟΡΓΗ	19 , 53%	28 , 80%	19 , 76%	8 , 67%	19 , 56%
ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ	12 , 33%	4 , 11%	2 , 16%	4 , 33%	11 , 32%
ΑΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΤΑ	5 , 14%	3 , 9%	4 , 8%	-	4 , 12%

Ερώτηση 4: Τι γνωρίζετε για τους Βλάχους-Αρουμάνους;

Η ερώτηση αυτή είναι μια από τις πιο ενδιαφέρουσες που συναντάμε αλλά και από τις πλέον δύσκολες όσον αφορά το πως θα την επεξεργαστούμε. Όπως φαίνεται είναι μια ερώτηση ανοικτού τύπου που αφήνει πλήρως τα περιθώρια απαντήσεων. Το περιεχόμενο της ερώτησης από την άλλη είναι αυτό που μας δίνει μια πληθώρα απαντήσεων που φανερώνει γνώση περισσότερη ή όχι, στάσεις, αντιλήψεις, προβολή κυρίαρχης ιδέας ανάμεσα στους ερωτώμενους περί βλάχων αλλά ίσως και την «ταιριαστή» κατά το δοκούν απάντηση ανά ερωτώμενο.

Διαφορετικές πολλές απαντήσεις, χαρακτηριστικές πολλών πραγμάτων αλλά από δω για μας ξεκινά και το πρόβλημα επεξεργασίας τους, να τις κατατάξουμε δηλαδή σε κατηγορίες που θα μας βοηθήσουν στο να δείξουμε τις τάσεις και να βγάλουμε συμπεράσματα, δίχως όμως να χάνεται η πολυμορφία και ο ιδιαίτερος «χρωματισμός» κάθε απάντησης. Επιλέξαμε να κινηθούμε ως εξής: σε μια ομάδα να βάλουμε όσες απαντήσεις είναι μονολεκτικές και δείχνουν «ποσότητα», δηλαδή πολλά, λίγα, αρκετά, ελάχιστα και ου το καθεξής ή δηλώνουν απλή καταφατική γνώση: («ναι ξέρω», «γνωρίζω τα ήθη και έθιμά τους, τη γλώσσα τους, την ιστορία τους»). Σε μια άλλη ομάδα βάλλαμε τις απαντήσεις εκείνες που προσδίδουν κάποια χαρακτηριστικά συγκεκριμένα στους Βλάχους δίχως πολλές λεπτομέρειες και εξηγήσεις. Και τέλος σε μια ακόμη ομάδα βάλλαμε τις απαντήσεις εκείνες που μιλάν αναλυτικά και παραθέτουν αρκετά στοιχεία επεξηγηματικά (ιστορικά, λαογραφικά) της πορείας των Βλάχων στο χρόνο ή έστω αυτά που γνωρίζουν και θεωρούν σημαντικά όσοι μας απάντησαν.

Ξεκινάμε από την πρώτη ομάδα την ας μας επιτραπεί αυτή που είναι πιο εύκολη και κατανοητή, σ' αυτή που όπως είπαμε κατατάξαμε απαντήσεις μονολεκτικές και που δείχνουν ποσότητα. Έχουμε 18 άτομα εδώ 9 άνδρες, 6 εκ των οποίων μας απάντησαν λίγο, ελάχιστα, όχι πολλά, όχι αρκετά μοιρασμένοι ηλικιακά και σε επίπεδο μόρφωσης, ενώ οι άλλοι 2 μας απάντησαν αρκετά ο ένας μάλιστα είναι εκπαιδευτικός και δίνει λεπτομέρειες άντλησης των πληροφοριών του αναφέροντας και τα βιβλίο του Έξαρχου⁵⁴ και ένας ακόμα απάντησε απλά και περιγραφικά πως

---

⁵⁴ Ο Γιώργος Έξαρχος έχει συγγράψει πληθώρα εθνολογικό-ιστορικών μελετών για τους Βλάχους.

«γνωρίζω ένα κομμάτι της πλούσιας παράδοσής τους και κάποια πράγματα για την ιστορία τους» . Οι 8 από τις 9 συνολικά γυναίκες που εντάξαμε σ' αυτή την κατηγορία μας είπαν τίποτα, λίγα, ελάχιστα, ενώ μία ακόμα μας έγραψε πως «Σαν Βλάχα γνωρίζω τις ρίζες μου, τις παραδόσεις της φυλής μου, τους άγραφους νόμους μας». Οι γυναίκες της ομάδας αυτής ανήκουν στις δύο πρώτες ηλικιακές ομάδες και η πλειονότητά τους οι 6 απ' αυτές δηλαδή είναι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Να συμπληρώσουμε πως ιδίως στις απαντήσεις όπως τίποτα, λίγο και τις άλλες παρόμοιες διακρίνουμε μια τάση λύπης και αμηχανίας και τη δήλωση πως θα γίνει προσπάθεια να διορθωθεί μαθαίνοντας περισσότερα για τους Βλάχους.

Συνεχίζουμε με την επόμενη ομάδα όπου όπως θα φανεί η διάκριση με τη τελευταία κατηγορία είναι πολύ λεπτή. Κάναμε μια καθαρά «τεχνική», πραγματολογική διαφοροποίηση ανάμεσα σε όσους προσδίδουν σύντομα συνήθως κάποια γενικά χαρακτηριστικά και σε όσους προσπαθούν να επεκταθούν και να δώσουν παραπάνω στοιχεία μιλώντας για την ιστορία και την πορεία των Βλάχων στο χρόνο. Ελπίζουμε πως η διάκριση αυτή θα εξηγηθεί ορθά και θα βοηθήσει την προσπάθειά μας.

Περνώντας στα νούμερα εδώ έχουμε 27 συνολικά απαντήσεις, 13 από άνδρες και 14 γυναίκες. Πάμε να δούμε πιο συγκεκριμένα : από τους 13 άνδρες οι 7 πάνω από τους μισούς δηλαδή σημειώνουν⁵⁵ πως οι Βλάχοι είναι νομάδες, αγρότες, κτηνοτρόφοι, άλλοι 2 είπαν πως ήταν φύλακες της Εγνατίας (όλοι της τρίτης ηλικιακής ομάδας και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης) και οι υπόλοιποι 4 πως πρόκειται για αρχαίο βαλκανικό φύλο που εκλατινίστηκε. Στις γυναίκες που μας απάντησαν βλέπουμε παρόμοιες απαντήσεις αλλά συναντούμε και κάτι ακόμα: σημειώνονται και ηθικά-ψυχολογικά-θρησκευτικά χαρακτηριστικά, εν ολίγοις τονίζονται οι οικογενειακοί-φιλικόι δεσμοί και η θρησκευτική πίστη. Με τα δικά τους λόγια : «Βοσκοί κυρίως εργατικοί με αγάπη προς την Αγία Παρασκευή και τους συγχωριανούς τους», «Είναι έξυπνοι άνθρωποι με πίστη στο Θεό και την οικογένεια, ασχολούνταν παλιά ,με τη γη και τα ζώα» και «Ενάρετοι με μεγάλη πίστη στον

Κατάγεται από την Θεσσαλία –πιθανόν να είναι και ο ίδιος Βλάχος- και σπούδασε στη Ρουμανία οικονομικά. Από το καλοκαίρι του 1992 έως το καλοκαίρι του 1993 με έξαρση τους μήνες Ιανουάριος- Μάρτιος 1993 υπήρξε σειρά δημοσιευμάτων του Έξαρχου στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» καθώς και διάλογος με επιστολές αναγνωστών.

⁵⁵ Μια χρήσιμη διευκρίνιση εδώ, δεν έχουν δώσει όλοι ταυτόχρονα την ίδια απάντηση με όλα τα χαρακτηριστικά που αναφέρουμε, μπορεί να συγκλίνουν, να λένε ένα ή κάποιο απ' αυτά. Θεωρήσαμε λογικό να τους τοποθετήσουμε μαζί και από δω προέκυψε και η ιδέα της δημιουργία αυτής της κατηγορίας.

Χριστό, βοσκοί-αγρότες [...]». Αναδείξαμε το τελευταίο αυτό στοιχείο όχι σαν αξιοπερίεργο απλά επειδή φαίνεται πως συγκινεί και ενδιαφέρει περισσότερο τις γυναίκες του δείγματος, μια διαφορά που δεν είμαστε σε θέση αυτή τη στιγμή να εξηγήσουμε περαιτέρω αλλά δε γίνεται να μας αφήσει και αδιάφορους.

Κλείνουμε τη μελέτη αυτής της ερώτησης με την τελευταία όπως τις ορίσαμε ομάδες όπου οι ερωτώμενοι εδώ πέραν της απάντησης⁵⁶ έδωσαν περισσότερα χαρακτηριστικά προσπαθώντας να εξηγήσουν και να αναδείξουν την ιστορία των Βλάχων ανά τους αιώνες. Σ' ένα βαθμό μάλλον υπόρρητα θέλησαν να απαντήσουν και στο κατά πόσο είναι γνήσιοι Έλληνες, επηρεασμένοι σαφώς από το εν γένει κλίμα του πλαισίου της εθνικής ταυτότητας όπου μια ιδιαιτερότητα όπως η γλωσσική που μας ενδιαφέρει μπορεί να θέσει υπό αμφισβήτηση την «ελληνικότητά» τους. Αλλά ας μην προτρέχουμε άλλο καθώς αυτό θα μπορούσαμε να το δούμε και σε επόμενες ερωτήσεις, από δω θέτουμε απλά το σπόρο αυτού προβληματισμού μας.

Συνολικά έχουμε 26 ερωτηματολόγια στην υποκατηγορία μας αυτή. Απ' αυτά τα 14 ανήκουν σε άντρες. Οι απαντήσεις ποικίλουν: μιλούν για τη συγκρότηση των Βλάχων το 12^ο αιώνα, τον εκλατινισμό τους επί ρωμαιοκρατίας, τη μετατροπή τους σε νομάδες μετά τη πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, τονίζουν την αυτοχθονία τους, τις σχέσεις και τις μετακινήσεις τους στη Βαλκανική χερσόνησο, φυσικά όλα αυτά συνδέονται με τη νομαδικότητα, τη γεωργία και τη κτηνοτροφία αλλά και χαρακτηριστικά όπως είναι η θρησκευτική πίστη και η προσήλωση στην ομάδα. Χαρακτηριστικά εδώ παραθέτουμε : «Είναι μπεσαλήδες⁵⁷ άνθρωποι δεν είναι σαν τους Χασιώτες και τους Καραγκούνηδες [...]» και «Πονηροί, αν σε ξέρουν σου φέρονται καλά, ακοινώνητοι, νομάδες, βοσκοί, απολίτιστοι» για να δούμε δυο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις που προσπαθούν να προσδώσουν «ψυχολογικά»-«κοινωνικά» στοιχεία στο χαρακτήρα των Βλάχων ως σύνολο, κάτι φυσικά αδύνατο αλλά ενδιαφέρον όπως και να χει. Στη πρώτη δε απάντηση που αναφέραμε η

---

⁵⁶ Δε χρειάζεται να πούμε πως ενσωματώνονται απαντήσεις και χαρακτηριστικά που συναντήσαμε και παραπάνω σ' αυτό το σημείο.

⁵⁷ Έχει μεγάλο ενδιαφέρον στο συγκεκριμένο παράθεμα που είναι σαφής η διάθεση να τονιστεί η ιδιαιτερότητα των Βλάχων έναντι άλλων ομάδων με βάση κάποιες έννοιες και αξίες ότι χρησιμοποιείται η λέξη «μπέσα». Μια λέξη με το δικό της πολύ έντονο σημασιολογικό φορτίο αλλά με λεξικολογική προέλευση την αλβανική γλώσσα. Το σημειώνουμε όχι για να τονίσουμε κάποια αντίφαση ή πλάνη στα λεγόμενα αυτά, αλλά για τα αναδείξουμε πως η ώσμωση και τα γλωσσικά δάνεια είναι κάτι παραπάνω από συνηθισμένα, τόσο που να κάνουν τη μελέτη όλων αυτών των φαινομένων δύσκολη μεν αλλά άκρως ενδιαφέρουσα. Το πώς κάθε άνθρωπος εν συνεχεία ενσωματώνει αυτά τα δάνεια θεωρώντας τα κτήμα του και συστατικό του είναι του είναι μια άλλη διαδικασία που εδώ μας ξεπερνά αλλά δε μας αφήνει και ασυγκίνητους.

προσπάθεια διάκρισης από άλλες γειτονικές στο χώρο ομάδες την κάνει ακόμη πιο ενδιαφέρουσα. Ένα στοιχείο ακόμη τελειώνοντας που αναφέρεται από αρκετούς είναι αυτό των Βλάχων ευεργετών και της σημαντικής και κατ' αυτόν τον τρόπο συμμετοχής τους στη σύγχρονη ελληνική ιστορία.

Στις 12 γυναίκες της ομάδας αυτής συναντούμε παρόμοιες απαντήσεις και δε θέλουμε να επιμείνουμε και να επαναλάβουμε πράγματα που μόλις αναλυτικά παρουσιάσαμε. Θα διαλέξουμε κάποιες απαντήσεις για να αποδώσουμε το «χρωματισμό» των σκέψεων αυτών που απάντησαν : «ήταν μια φυλή πολυμήχανη, δημιουργική [...]», «βοσκοί και αγρότες είναι πονηροί, μερακλήδες και αγαπάνε πολύ τον τόπο τους», «χριστιανοί με σπιρτάδα [...]». Πάλι φυσικά μιλάμε για χαρακτηριστικά χαρακτήρα που αποδίδονται στη βλάχικη φυλή όλα θετικά ασφαλώς. Και θα σταματήσουμε κάπου εδώ την εξονυχιστική ανάλυση της ερώτησης αυτής με την παράθεση μιας απάντησης που μιλά για τη βλάχικη γλώσσα, κάτι που μας αφορά : « ότι ήταν ακρίτες και φυλούσαν τα σύνορα και γι' αυτό το λόγο δημιουργήθηκε η βλάχικη γλώσσα που είναι προφορική και λατινογενής».

Χρήσιμο είναι να αποπειραθούμε να συνοψίσουμε και να πούμε κάποιες σκέψεις πάνω στην τέταρτη ερώτηση. Το πόσο μας απασχόλησε πέρα από τις δυσκολίες να τη προσεγγίσουμε για να τη μελετήσουμε, δείχνει πως η ερώτηση αυτή είναι από τις πλέον ενδιαφέρουσες του ερωτηματολογίου κατά τη γνώμη μας. Το τι γνωρίζουν οι ερωτώμενοι, το τι θέλουν να πουν το τι θεωρούν πως πρέπει να πουν ασχέτως αν είναι σωστό ή όχι (οι απαντήσεις περί του ιστορικού παρελθόντος των Βλάχων φανερώνουν μια αξιοθαύμαστη ποικιλία), είναι στοιχεία που επηρεάζουν την απάντηση εδώ και αν και μας δυσκολεύει να καταλάβουμε, μας δείχνει την πραγματικότητα την ομορφιά της διαφορετικότητας. Μια διαφορετικότητα όμως συμβατή με την ελληνικότητα άρα κανονικότητα αλλά θα επανέλθουμε παρακάτω σ' αυτά.

Ερώτηση 5: Γνωρίζετε σε ποιες άλλες χώρες ζουν οι Βλάχοι;

Τα πράγματα εδώ αν και πρόκειται για ερώτηση ανοιχτού τύπου είναι πιο ξεκάθαρα. Οι απαντήσεις δε μπορεί παρά να ονοματίζουν συγκεκριμένη χώρα ή χώρες ή να υποδεικνύουν συγκεκριμένο χώρο (Βαλκάνια εν προκειμένω) ή να δηλώνουν απερίφραστα και μονολεκτικά τη γνώση ή τη μη γνώση επί του θέματος. Έχοντας αυτά κατά νου χωρίσαμε εδώ κάπως έτσι σε ομάδες τις απαντήσεις μας : στην πρώτη όσοι απαντούν Ρουμανία και μόνο, σε μια δεύτερη όσοι μας είπαν

Ρουμανία και κάποια άλλη ή άλλες χώρες και εντάξαμε εδώ και τις απαντήσεις Βαλκάνια, σε μια τρίτη ομάδα βάλλαμε όσους μας ονομάτισαν κάποια άλλη πλην Ρουμανίας χώρα ή χώρες και τέλος έχουμε τις απαντήσεις ναι, όχι.

Πιο αναλυτικά στην πρώτη μας ομάδα συναντούμε 24 απαντήσεις με 11 να ανήκουν σε άνδρες και 13 γυναίκες. Στην επόμενη ομάδα δηλαδή Ρουμανία και κάποια ή κάποιες άλλες χώρες έχουμε 38 άτομα απόλυτα μοιρασμένα ανά φύλο. Συναντούμε τη διατύπωση Βαλκάνια αλλά κυριαρχούν χώρες όπως η Βουλγαρία, η Μολδαβία, η Σερβία, η ΠΓΔΜ και η Ιταλία αλλά δε λείπουν και οι αναφορές (μοναδικές για κάθε χώρα) στην Ισπανία, την Κροατία, τη Δυτική Ευρώπη, την Αφρική, τη Νότια Γαλλία, την Τσεχία, την Ουγγαρία και τις ΗΠΑ.

Το ενδιαφέρον εδώ είναι αν αυτό εδράζεται σε συγκεκριμένη γνώση διαμεσολαβημένης από βιβλία, συζητήσεις και παρόμοιους φορείς συγκρότησης και διαμόρφωσης άποψης που προβάλλει το συλλογικό ιδεώδες του Βλάχου πολυμήχανου νομάδα, ή άμεσης γνώσης από μετανάστες συγγενείς-συγχωριανούς για παράδειγμα που βρίσκονται εκεί. Φοβόμαστε όμως πως από δω δεν είμαστε σε θέση αυτή τη στιγμή να απαντήσουμε θέτουμε όμως απλά τον προβληματισμό μας κι αυτό χωρίς να είναι άσχετη η επόμενη κατηγορία όπου 2 άτομα δε μας ανέφεραν διόλου τη Ρουμανία αλλά άλλες χώρες όπως η Αλβανία, η Βουλγαρία, η Ιταλία και η ΠΓΔΜ. Τις συγκεκριμένες χώρες τις είδαμε και παραπάνω, χρησιμοποιούμε απλά σα κριτήριο τη Ρουμανία λόγω της συχνής αναφοράς της, αναφοράς διόλου τυχαίας όπως θα δούμε και παρακάτω με την επόμενη ερώτηση.

Στη τελευταία κατηγορία έχουμε 4 απαντήσεις όλες από άνδρες, 3 αρνητικές και 1 θετική από άτομο που δηλώνει εκπαιδευτικός. Η τάση που βγαίνει από την ερώτηση αυτή είναι ξεκάθαρη καθώς η πλειοψηφία φαίνεται να ξέρει για το που αλλού απαντώνται Βλάχοι με την συντριπτική τους τάση να δείχνει ξεκάθαρα τον ευρύτερο βαλκανικό χώρο και την Ιταλία. Αναφορικά με τις άλλες χώρες που μας είπαν οι άνθρωποι που μας απάντησαν προσπαθήσαμε να δώσουμε μια εξήγηση πιο πάνω σίγουρα όχι πλήρη αλλά τηρουμένων των δεδομένων μας εύλογη ικανοποιητική για τις ανάγκες αυτής της μελέτης που δε μπορεί εκ των πραγμάτων να εξαντλήσει τα ερωτήματα.

Ερώτηση 6: Με ποια αναγνωρισμένη ευρωπαϊκή γλώσσα νομίζετε ότι μιλάει η Αρουμάνικη = Βλάχικη;

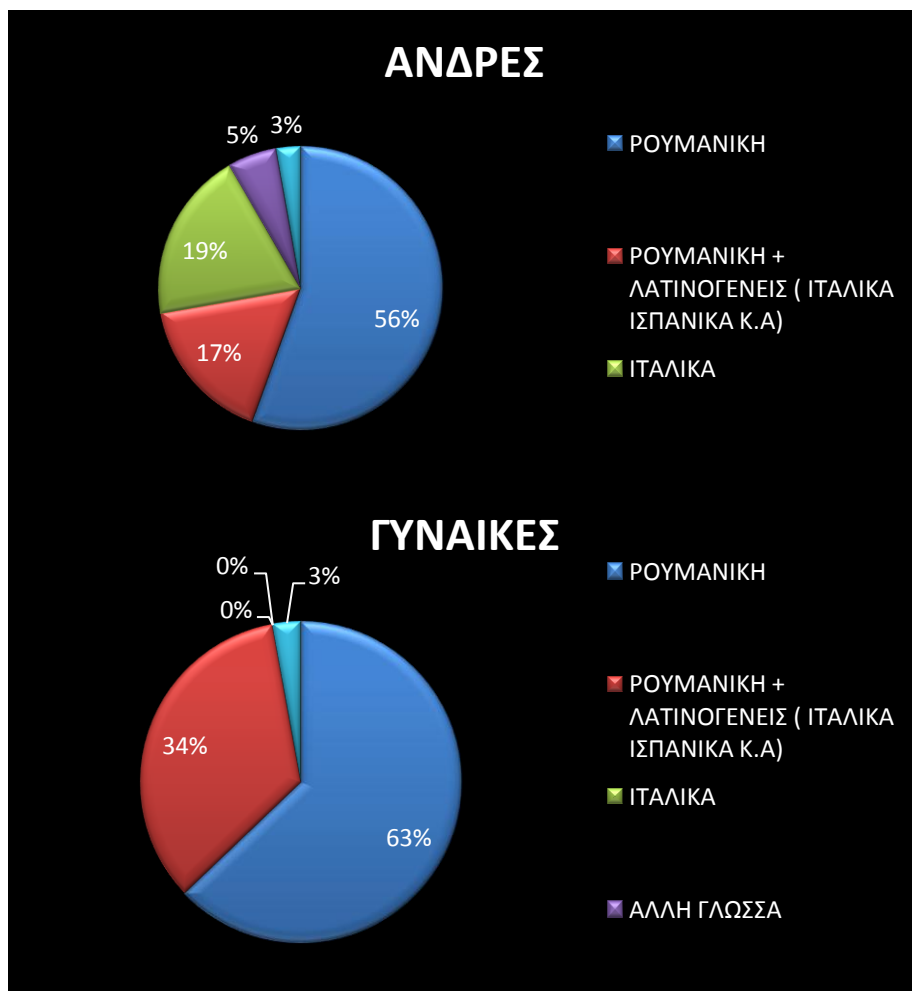
Πάλι στο σημείο αυτό έχουμε μια ερώτηση ανοιχτού τύπου που συμπληρώνει τις 2 προηγούμενες κυρίως της δεύτερη. Ίσως η χρήση της λέξης Αρουμάνος εδώ να χρειαζόταν επεξήγηση ή ακόμη και να ερωτηθεί ξεχωριστά αν και κατά πόσον την αναγνωρίζουν και την καταλαβαίνουν αλλά ας μην επιμείνουμε παραπάνω σ' αυτό το σημείο. Δε συναντούμε ιδιαίτερη δυσκολία στο να ταξινομήσουμε τις απαντήσεις που δεσπόζει πάλι η Ρουμανία όπως και στην προηγούμενη ερώτηση. Η λογική μας λοιπόν θα ναι παρόμοια.

Ως μοναδική απάντηση τη ρουμάνικη γλώσσα μας απάντησαν 20 άνδρες και 22 γυναίκες, ένας αριθμός σημαντικός πάνω από το 50% του δείγματός μας. Αν σ' αυτούς προσθέσουμε και όσους μας είπαν τη ρουμάνικη γλώσσα και κάποια άλλη δηλαδή ακόμη 18 άτομα, μιλάμε για σχεδόν ομόφωνη θέση περί επαφής της βλάχικης γλώσσας με τη ρουμάνικη.

Αν μείνουμε λίγο στα 18 αυτά άτομα (6 άνδρες και 12 γυναίκες) για να δούμε σε ποιες γλώσσες πλην ρουμανικής αναφέρονται, θα δούμε πως κυριαρχεί η ιταλική (9 από τις 12 γυναίκες μας είπαν ρουμανική και ιταλική ή τόνισαν την λατινογενή φύση της βλάχικης γλώσσας), αλβανική, σλαβική, μολδαβική, γαλλική και ισπανική. Στους άνδρες (δεν έχουμε γυναίκες που να απάντησαν έτσι) παρατηρούμε 7 άτομα που έδωσαν ως μοναδική απάντηση ιταλική ή τη λατινογενή φύση της βλάχικης γλώσσας, δείχνοντας ξεκάθαρα πως μετά τη ρουμάνικη γλώσσα είναι η ιταλική που κυριαρχεί στη σκέψη των ερωτώμενων. Και πάλι έχουμε μόνο άνδρες αν και ελάχιστους μόλις 2 που δίνουν ως μοναδική απάντηση μια άλλη γλώσσα : ρώσικη και βουλγάρικη. Τώρα αν αυτό είναι αποτέλεσμα κακής πληροφόρησης ή διαφορετικών βιωμάτων είναι κάτι που δε μπορούμε να ελέγξουμε, πάντως ας μην ξεχνάμε τη σλαβική φύση των δύο προαναφερθεισών γλωσσών και τη διάχυσή τους στο βαλκανικό χώρο, τον χώρο που κατεξοχήν δραστηριοποιούνται Βλάχοι. Πριν τελειώσουμε τη μελέτη αυτής της ερώτησης να σημειώσουμε πως 2 άτομα 1 άνδρας και 1 γυναίκα απάντησαν σε καμιά ή δεν ξέρω.

Ερώτηση 6 : Με ποια αναγνωρισμένη γλώσσα της ευρωπαϊκής ένωσης νομίζετε ότι μοιάζει η Βλάχικη διάλεκτος;

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ	20	22
ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ + ΛΑΤΙΝΟΓΕΝΕΙΣ (ΙΤΑΛΙΚΑ ΙΣΠΑΝΙΚΑ Κ.Α)	6	12
ΙΤΑΛΙΚΑ	7	-
ΑΛΛΗ ΓΛΩΣΣΑ	2	-
Δ.Α	1	1

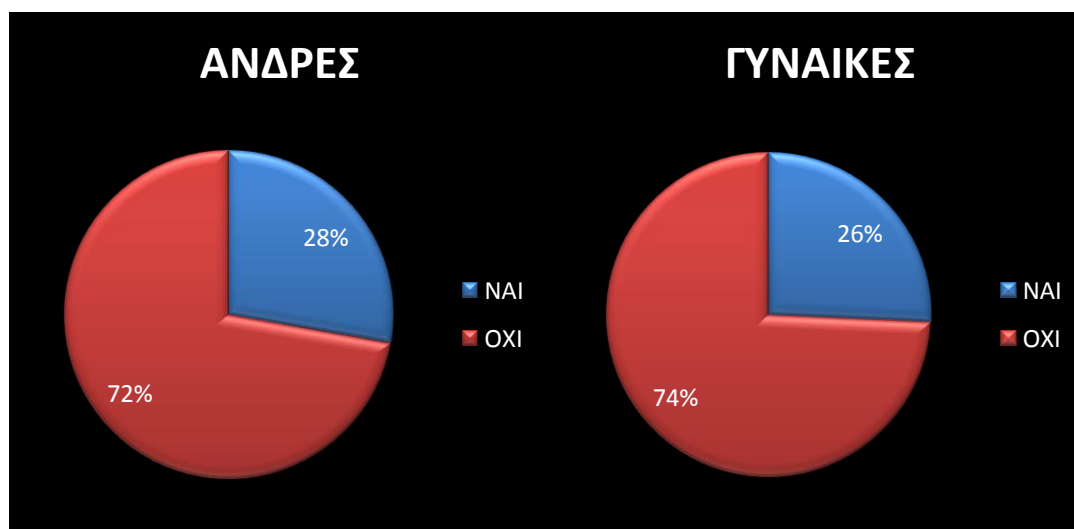
Ερώτηση 7: Στον κοινωνικό σας περίγυρο αποκρύπτετε το γεγονός ότι είστε Βλάχος-Αρουμάνος;

Η ερώτηση αυτή έχει άμεση συνάφεια με τις προηγούμενες όπως φαίνεται πολύ εύκολα, αν και θα λέγαμε πως από δω περνάμε σε άλλη φάση τους ερωτηματολογίου, από τις ερωτήσεις γνώσης και εκτίμησης στις ερωτήσεις αυτοσυνείδησης και ταυτότητας. Αλλά θα τα αναλύσουμε όλα αυτά συνολικά αφού εξετάσουμε το σύνολο των ερωτήσεων. Τα δεδομένα μας εδώ είναι απλά και δε παρουσιάζεται πρόβλημα στο πως θα μιλήσουμε για την ερώτηση αυτή. Είναι μεν ανοιχτού τύπου, προδικάζει όμως σ' ένα βαθμό την απάντηση με ένα ναι ή όχι, προσδίδοντας και μια ηθική και ψυχολογική βάση προσμένοντας δηλαδή την αρνητική απάντηση. Αν δεν δίνεται η αναμενόμενη αρνητική απάντηση που αναμένεται να κερδίσει την γενική επιδοκμασία η ανάγκη να δικαιολογηθεί αυτό φαίνεται έντονη. Ίσως εδώ να χρειαζόταν να τεθεί κάπως διαφορετικά το ερώτημα αν και κατά πόσον συνέβη, για ποιο λόγο, αν το κάνει συστηματικά ή σε συγκεκριμένες περιστάσεις ή αν συνέβη μια φορά.

Το όχι όπως είναι αναμενόμενο δεσπόζει εδώ με 63 απαντήσεις 32 από άνδρες και 31 από γυναίκες. Το ναι συγκεντρώνει 8 απαντήσεις μοιρασμένες σε άνδρες και γυναίκες, με έναν άντρα να σημειώνει πως το έκανε 1 φορά άλλον έναν πως ψιλοντρέπεται (να πει πως είναι Βλάχος) και μια γυναίκα πως το έκανε παλιότερα. Δε χρειάζεται να προσθέσουμε κάτι παραπάνω εδώ είναι πολύ δυνατό το όχι και θέσαμε και τους όποιους προβληματισμούς μας που χρήσιμο είναι να τους έχουμε κατά νου και στις επόμενες ερωτήσεις, κυρίως τις δύο που ακολουθούν αμέσως.

Ερώτηση 8: Δεχτήκατε ποτέ τον ρατσισμό όταν αναφέρατε ότι είστε Βλάχος-Αρουμάνος;

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΝΑΙ	10	9
ΟΧΙ	26	26

Άλλη μία ερώτηση ανοιχτού τύπου που δένει αρμονικά και έρχεται ως φυσική συνέχεια της προηγούμενης. Οι προβληματισμοί μας είναι παρόμοιοι και δε βρίσκουμε σκόπιμο να τους επαναλάβουμε, ας περάσουμε κατευθείαν στα στοιχεία μας. Ξανά το όχι κυριαρχεί με 52 απαντήσεις μοιρασμένες εξίσου σε άνδρες και γυναίκες, ενώ το ναι παίρνει τις υπόλοιπες 19. Θα σταθούμε λίγο παραπάνω εδώ όχι για να διυλίσουμε τον κώνωπα αλλά γιατί οι απαντήσεις φανερώνουν κάποια στοιχεία ενδιαφέροντα.

Από τους 19 που απάντησαν ναι οι 10 είναι άνδρες, απ' αυτούς οι 6 λένε απλά ναι ο 1 μάλιστα σημειώνει πως συνέβη 1 φορά μόλις, ενώ από τους άλλους υπόλοιπους 2 μεγάλης ηλικίας, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που μιλάν τα βλάχικα άπταιστα λένε πως βίωσαν ρατσισμό για την ιδιότητά τους ως Βλάχοι συγκεκριμένα στην Αθήνα. Σημαίνει αυτό πως είχαν πρόβλημα λόγω της ιδιαιτερότητάς τους να προσαρμοστούν και πως διαμένουν μόνιμα στην ορεινή Καλομοίρα; Πιθανόν. Οι άλλοι 2 αφήνουν να εννοηθεί και κάτι που δε πρέπει να μας διαφύγει: την σκωπτική συνηθισμένη στη συλλογική εθνική κουλτούρα και λογική ταύτιση της λέξης βλάχος όχι με τη συγκεκριμένη φυλή-εθνοτική ομάδα αλλά εν γένει με τον επαρχιώτη με τις μη εξευγενισμένες αστικές συνήθειες. Το πνεύμα της ερώτησης δε πρέπει αυτό να το αφήσει χωρίς να το λάβει υπ' όψιν του. Στις 9 γυναίκες που απάντησαν πως δέχτηκαν

ρατσισμό αναφερόμενες στη βλάχικη καταγωγή τους, ξανά συναντούμε μια περίπτωση (επίσης όπως και στους άνδρες μεγάλης ηλικίας, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και μιλά άπταιστα τη βλάχικη γλώσσα) που το περιστατικό έλαβε χώρα στην Αθήνα, άλλες 3 αναφέρουν πως έγινε σε επίπεδο πλάκας και παρεξήγησης όπως μόλις αναλύσαμε έστω και σύντομα.

Ερώτηση 9 : Νομίζετε πως η εξάλειψη της γλώσσας θα σημάνει την εξάλειψη της βλάχικης γλώσσας-κουλτούρας;

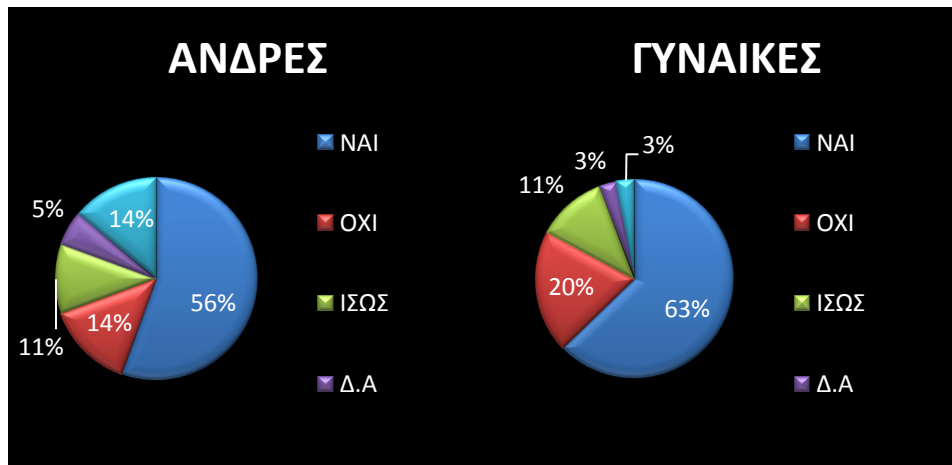
Μια ακόμα ερώτηση ανοιχτού τύπου συναντάμε, καθαρά προσωπική με τις ανάλογες δυσκολίες να τη προσεγγίσουμε με τις αντίστοιχες ερωτήσεις που είδαμε και πιο πάνω. Απλά είναι τα πράγματα σε όσους μας είπαν ναι, όχι, δεν ξέρω, ίσως, η κατανομή τους σε κατηγορίες δε χρειάζεται ιδιαίτερη σκέψη. Όταν όμως η απάντησή τους προσπαθεί να εξηγήσει και να δικαιολογήσει την κατάσταση ή όπως θα δούμε αναλύει το φαινόμενο σε ζήτημα ταυτότητας και το ρόλο που παίζει σ' αυτό η γλώσσα, τότε πρέπει να επιμείνουμε κάπως περισσότερο.

Από τους άνδρες οι 20 απάντησαν ναι (κάποιοι με σιγουριά κάποιοι με στενοχώρια), οι 5 όχι με κάποιους να συμπληρώνουν πως δεν είναι μόνο η γλώσσα αλλά και άλλα στοιχεία ικανά να διατηρήσουν τη βλάχικη κουλτούρα όπως τα ήθη και τα έθιμα, δεν ξέρω μας είπαν 2 και πιθανό-ίσως-εν μέρει δήλωσαν πως το θεωρούν 4 άτομα. Και «περισσεύουν» 5 ερωτηματολόγια που δε μπορούμε να τα εντάξουμε σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες, θα μπορούσαμε να πούμε πως τους ενδιαφέρει το θέμα της ταυτότητας με έναν να λέει πως δεν υφίσταται πλέον, έναν άλλο πως δεν είναι ταυτόσημες έννοιες η γλώσσα με τη βλάχικη κουλτούρα, τον επόμενο με παρόμοια προσέγγιση να εύχεται πως δε θα χαθεί και να διαχωρίζει τη κουλτούρα από τη γλώσσα, έναν ακόμα να μας λέει πως «ίσως αν και η πλειοψηφία δεν ξεχωρίζουν την ελληνική από τη βλάχικη ταυτότητα, όσο για την κουλτούρα αυτή αλλάζει πάντα», ταυτίζοντας ή λέγοντας πως έχει μπερδευτεί η έννοια της βλάχικης κουλτούρας και τον τελευταίο να λέει: «νομίζω πως η εξάλειψη της βλάχικης γλώσσας θα δημιουργήσει νέα δεδομένα για τη διάκριση της βλάχικης ταυτότητας/κουλτούρας».

Στις γυναίκες η εικόνα δεν είναι πολύ διαφορετική. Οι 22 απάντησαν θετικά, 7 αρνητικά, 1 μας είπε πως δε ξέρει και 4 πως το θεωρούν πιθανό. Μας μένουν 1 μόλις ερωτηματολόγιο όπου εκφράζεται η πεποίθηση ή η ευχή πως η γλώσσα δε θα χαθεί.

Ερώτηση 9 : Νομίζετε πως η εξάλειψη της γλώσσας θα σημάνει την εξάλειψη της βλάχικης γλώσσας-κουλτούρας ;

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΝΑΙ	20	22
ΟΧΙ	5	7
ΙΣΩΣ	4	4
Δ.Α	2	1
ΑΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΤΗ	5	1

Ερώτηση 10: Βάλτε μου με σειρά προτεραιότητας τις παρακάτω λέξεις αριθμώντας προς αύξοντα αριθμό (χριστιανός ορθόδοξος, Βλάχος-Αρουμάνος, Έλληνας)

Πρόκειται για μια ερώτηση κλίμακας καθώς ζητάμε να βάλουν με τη σειρά που αισθάνονται πως τους εκφράζει οι ερωτώμενοι τις έννοιες χριστιανός ορθόδοξος, Βλάχος-Αρουμάνος και Έλληνας. Παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον το ζήτημα που πατάει σε ένα τόσο ευαίσθητο και δυσδιάκριτο θέμα. Η σειρά «κατάταξης» των ιδιοτήτων που φέρουν αναπόσπαστα οι περισσότεροι απ' αυτούς μπορεί να μη σημαίνει μεγάλη διαφοροποίηση ή να τους μπερδεύει, θεωρώντας τα ένα και το αυτό. Δε μπορούμε να αποκλείσουμε και την περίπτωση η πρώτη επιλογή να σημαίνει κάτι ξεχωριστό και σημαντικό. Αυτός είναι ο λόγος που στην παρουσίαση της ερώτησης αυτής εμμένουμε παραπάνω στην πρώτη επιλογή αν και καταμετρήσαμε και θα δείξουμε τα αποτελέσματα όλων των συνδυασμών.

Ως πρώτη επιλογή Έλληνας μας είπαν οι περισσότεροι 15 άνδρες και 17 γυναίκες. Από τους άνδρες οι 7 μετά το Έλληνας έβαλλαν το Βλάχος και μετά το

χριστιανός και οι υπόλοιποι 8 μετά το Έλληνας έβαλλαν το χριστιανός και μετά το Βλάχος. Στις δε γυναίκες μετά το Έλληνας οι 14 διάλεξαν χριστιανός και τελευταίο το Βλάχος και μόλις 3 τη σειρά Έλληνας-Βλάχος-χριστιανός. Η σημασία που αποδίδεται στην ελληνική ταυτότητα είναι μεγάλη απ' ότι φαίνεται και να σημειώσουμε κάτι ακόμα πως οι γυναίκες δείχνουν να τονίζουν παραπάνω τη θρησκευτική διάσταση.

Ας περάσουμε αμέσως λοιπόν σε όσους διάλεξαν ή θεώρησαν σημαντικότερη τη χριστιανική τους ιδιότητα. Συναντούμε 9 άνδρες και 11 γυναίκες, από τους άνδρες οι 7 μετά το χριστιανός είπαν πως νιώθουν πρώτα Βλάχος και μετά Έλληνας και οι άλλοι 2 Έλληνας και Βλάχος. Στις γυναίκες οι 8 σημειώνουν τη σειρά χριστιανός-Βλάχος-Έλληνας και 3 μόλις χριστιανός-Έλληνας-Βλάχος.

Και μας έμεινε η κατηγορία όπου σαν πρώτη επιλογή είναι το Βλάχος. Έχουμε 12 απαντήσεις από άνδρες εδώ και 6 από γυναίκες. Οι 7 άνδρες επέλεξαν το Βλάχος-χριστιανός-Έλληνας και άλλοι 5 το Βλάχος-Έλληνας-χριστιανός ενώ και οι 6 γυναίκες την ίδια σειρά, δηλαδή Βλάχος-χριστιανός-Έλληνας.

Η συγκεκριμένη ερώτηση παρουσιάζει δυσκολίες όχι τόσο στην κατάταξη σε ομάδες, κάτι που κάναμε καταμετρώντας τις απαντήσεις, όσο στην εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων. Όπως είπαμε δίνουμε σημασία στην πρώτη επιλογή των ερωτώμενων θεωρώντας πως είναι αυτή που δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα, έτσι βλέπουμε πως το Έλληνας κυριαρχεί μετά το χριστιανός και από κοντά ακολουθεί το Βλάχος. Ειδική μνεία στο θρησκευτικό συναίσθημα κάνουν οι γυναίκες. Αν φέρουμε στο μυαλό μας την 4^η ερώτηση και την συνδυάσουμε καταλαβαίνουμε πως ίσως τα όρια είναι δύσκολα και δυσδιάκριτα και για τους ερωτώμενους. Το Βλάχος αν και τρίτο ως πρώτη επιλογή είναι πολύ κοντά και εμφανίζει δυναμική, ενώ ο συγκερασμός με τα άλλα δύο στοιχεία το συμπληρώνει και αποτελεί για πολλούς απ' αυτούς αξεχώριστη ενότητα. Πριν περάσουμε στην επόμενη ερώτηση να παραθέσουμε την απάντηση μιας γυναίκας που δεν ουσιαστικά δεν απάντησε λέγοντάς μας τα εξής: «Λυπάμαι αλλά όλες οι παραπάνω ταυτότητες είναι εξίσου άνευ σημασίας». Μ' αυτούς τους προβληματισμούς κατά νου, μπορούμε να συνεχίσουμε για να επανέλθουμε στα τελικά μας συμπεράσματα με τη βοήθεια και των στοιχείων του υπόλοιπου ερωτηματολογίου.

Ερώτηση 11: Τι αξιολογείτε ως πιο σημαντικό για τη διατήρηση της ταυτότητάς σας; (βαθμολογείτε από 1-5) [σημείωση με το 1 βαθμολογείτε το πιο σημαντικό κ.οκ.] : χοροί, τραγούδια, γλώσσα, κουζίνα, μεταφορά παράδοσης από τους πιο ηλικιωμένους, άλλο.

Μια ακόμα ερώτηση κλίμακας συναντάμε εδώ. Εκτός της μορφής της και το περιεχόμενό της έχει σχέση με την προηγούμενη, με τα δεδομένα μας να είναι περισσότερα και γι' αυτό το λόγο πιο περίπλοκα. Ακολουθήσαμε την πεπατημένη ξανά παίρνοντας ως άξονα δηλαδή την πρώτη επιλογή κάθε ατόμου και από κει και έπειτα έχουμε προσπαθήσει να δούμε τις τάσεις και τις διαθέσεις του δείγματός μας. Δε μπορέσαμε να κάνουμε αυτό που κάναμε στη παραπάνω ερώτηση δηλαδή να καταγράψουμε όλους τους πιθανούς συνδυασμούς επιλογών λόγω όγκου. Κάτι τέτοιο περισσότερο θα κούραζε και δε θα έδινε πολύ διαφορετικά αποτελέσματα ανά κατηγορία.

Κυριαρχεί απόλυτα ως πρώτη επιλογή η γλώσσα στη συνείδηση των ερωτώμενων για τη διατήρηση της ταυτότητάς τους. Αν και δεν διευκρινίζετε και δεν είναι και απαραίτητο κάτι τέτοιο από την ερώτηση ή τις απαντήσεις (έχοντας κατά νου και την προηγούμενη ερώτηση) εννοείται η βλάχικη ταυτότητα. Τη γλώσσα λοιπόν ως πρώτη επιλογή έβαλλαν 24 άνδρες και άλλες τόσες γυναίκες. Από τους 24 άνδρες οι 14 μετά τη γλώσσα έβαλλαν τη μεταφορά της παράδοσης από τους παλιότερους κάτι που δείχνει το πόσο μεγάλη σημασία αποδίδουν σ' αυτό, να σημειώσουμε όπως θα δούμε και παρακάτω ότι η μεταφορά της παράδοσης από τους ηλικιωμένους συγκεντρώνει τις περισσότερες επιλογές ως σημαντικότερος παράγοντας. Στις γυναίκες επίσης βρίσκουμε πως 11 από τις 24 έβαλλαν μετά τη γλώσσα τη μεταφορά της παράδοσης από τους παλιότερους. Η προφορικότητα της γλώσσας φαίνεται πως συνδέεται άμεσα στη συνείδηση πολλών με τα τραγούδια όπως είναι λογικό και αναμενόμενο, έτσι μετά τη γλώσσα βάζουν τα τραγούδια ως σημαντικότερο παράγοντα 7 άνδρες και 9 γυναίκες.

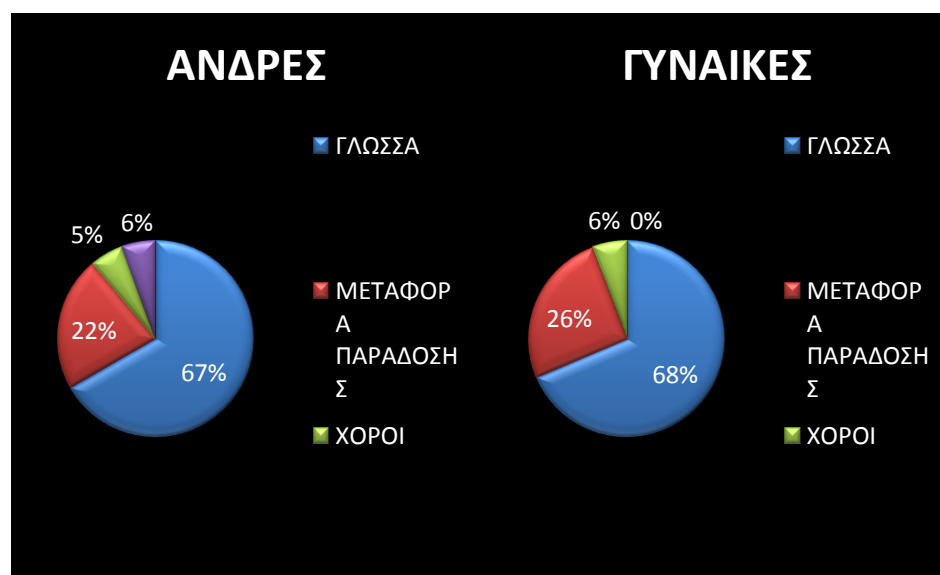
Η μεταφορά της παράδοσης από τους παλιότερους όπως είπαμε ακολουθεί τη γλώσσα ως πρώτη επιλογή : 8 άνδρες και 9 γυναίκες. Οι άνδρες αυτοί είναι συνήθως νέοι σε ηλικία και ακολουθούν την εξής σειρά επιλογής : μεταφορά παράδοσης-γλώσσα-τραγούδια-χοροί-κουζίνα. Η γλώσσα και πάλι είναι ψηλά στις προτιμήσεις και από κοντά τα τραγούδια και οι χοροί που στη λογική πολλών ταυτίζονται. Προς επιβεβαίωση αυτού δε μένει παρά να δούμε τις γυναίκες της κατηγορίας όπου οι 6

από τις 9 ακολουθούν τη σειρά που μόλις παραθέσαμε, με μία από αυτές να ενοποιεί και να δίνει κοινό νούμερο ως μία κατηγορία τους χορούς με τα τραγούδια.

Τους χορούς ως πρώτη επιλογή έβαλλαν μόλις 2 άνδρες άλλες τόσες γυναίκες με τα τραγούδια και τη γλώσσα να έπονται στην ακολουθία τους. Παρόμοια εικόνα συναντούμε και στους 2 άνδρες που έβαλλαν τα τραγούδια ως πρώτη τους επιλογή, χωρίς καμία γυναίκα να έχει παρόμοια άποψη. Η κουζίνα να πούμε πως όχι μόνο δε είχε ποτέ την «τύχη» να μπει ως πρώτη επιλογή αλλά αντιθέτως είναι η συνηθέστερη 5^η επιλογή. Και τελειώνοντας στη δυνατότητα άλλο να βάλλουν οι ερωτώμενοι ότι επιθυμούν 3 άτομα (2 άνδρες και 1 γυναίκα) σημείωσαν τους συλλόγους και 1 άνδρας τα ήθη και έθιμα. Αυτό που πρέπει να κρατήσουμε από δω για να μην μπερδευτούμε είναι η σημασία που αποδίδεται στη γλώσσα και στη μεταφορά της παράδοσης από τους μεγαλύτερους καθώς και στη σύνδεση της γλώσσας με το χορό και τα τραγούδια.

Ερώτηση 11 : χοροί γλώσσα τραγούδια μεταφορά παράδοσης κουζίνα

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΓΛΩΣΣΑ	24	24
ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ	8	9
ΧΟΡΟΙ	2	2
ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ	2	-

Ερώτηση 12 : Τι αποτελεί για σας βλάχικη παράδοση;

Άλλη μια ερώτηση εδώ ανοιχτού τύπου με τις ανάλογες για μας δυσκολίες να την προσεγγίσουμε. Θυμίζει για το λόγο αυτό την 4^η ερώτηση και τα αποτελέσματά της θα πρέπει να συσχετιστούν με αυτά των δύο προηγούμενων. Με βάση λοιπόν και τα όσα έχουν προηγηθεί προσπαθήσαμε να μοιράσουμε τις απαντήσεις που μας δόθηκαν σε κατηγορίες.

Στη μεγαλύτερη ομάδα απαντήσεων βάλλαμε αυτές που μοιάζουν και έχουν σχέση άμεση με τα παραπάνω και κυρίως την ερώτηση 11. Δηλώνουν δηλαδή μονολεκτικά πολλές φορές τη γλώσσα πρωτίστως αλλά και τα ήθη τα έθιμα, τη θρησκεία, τις παραδόσεις, τα τραγούδια, τους χορούς αλλά και τις ιστορίες του λαού τους και την ενδυμασία τους. Αυτού του τύπου απαντήσεις δίνουν 15 για άνδρες και 23 γυναίκες.

Περνάμε στην επόμενη κατηγορία αυτή που μας δήλωσαν με κάποιο τρόπο τη σημασία της ιστορίας και τη σύνδεση των Βλάχων με την «εθνική» ελληνική ιστορία. Αυτό συνάγεται από απαντήσεις όπως: «κομμάτι της ελληνικής ιστορίας», «δεν ξεχωρίζω την βλάχικη από την ελληνική παράδοση, ίσως τοπικά να υπάρχουν κάποιες αλλαγές», «όπως είναι η κρητική ή αρβανίτικη παράδοση έτσι και η βλάχικη αποτελεί κομμάτι της παράδοσης και της ιστορίας της Ελλάδας». Υπάρχει και η απάντηση «η βλάχικη παράδοση έχει επηρεαστεί από την ελληνική- βυζαντινή-ρωμαϊκή με αποτέλεσμα να έχει προκύψει ένα υβρίδιο παραδόσεων» όπου δε συνδέεται με τις προηγούμενες νοηματικά αλλά τη βάλλαμε στην ίδια κατηγορία καθώς προσπαθεί να ιστοριοποιήσει και να δείξει την παρουσία των Βλάχων στο χρόνο. Τα 11 συνολικά άτομα 6 άνδρες και 5 γυναίκες που μας απάντησαν κατ' αυτόν τον τρόπο δεν είναι η μεγαλύτερη ομάδα μετά την προηγούμενη, αλλά μιλήσαμε πρώτα γι' αυτή καθώς τα πράγματα είναι πιο ξεκάθαρα από την επόμενη που συγκεντρώνει 16 ερωτηματολόγια, όπου βρίσκουμε όλες τις υπόλοιπες απαντήσεις ουσιαστικά.

Αυτές μοιράζονται σε 12 άνδρες και 4 γυναίκες. Αλλά τι εννοούμε με το όλες οι υπόλοιπες απαντήσεις; Αν αφήσουμε να «μιλήσουν» οι ερωτώμενοι συναντούμε έννοιες όπως «τρόπος ζωής», «οι ρίζες μας», «κομμάτι ζωής», «βιώματα», «κληρονομιά», «συνέχεια από γονείς». Πέφτει το βάρος δηλαδή σε πρακτικές καθημερινές προεκτάσεις θα λέγαμε με προσπάθεια να σφυρηλατηθεί και εδραιωθεί αυτό συναισθηματικά και αξιολογικά. Η αξιολογική αυτή διάσταση πρέπει να πούμε πως αν κι ξεκινά από κοινή βάση οδηγεί και σε τελείως διαφορετική οπτική κυρίως

κάποιους νεότερους που σημειώνουν πως η παράδοση αυτή έχει χαθεί ή πως δεν σημαίνει τίποτα απλά εθιμοτυπικές εκδηλώσεις ή συνέχεια από τους γονείς.

Κλείνοντας την παρουσίαση της ερώτησης αυτής να συμπληρώσουμε πως 4 άτομα 3 άνδρες και 1 γυναίκα μας απάντησαν τίποτα και 2 γυναίκες δεν ξέρω.

Ερώτηση 13 : Κρίνετε απαραίτητη τη λειτουργία βλάχικων σχολείων για τη διατήρηση της γλώσσας; ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΞΕΡΩ/ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

Πρόκειται για ερώτηση επιλογών όπου τα πράγματα είναι ξεκάθαρα όσον αφορά το πώς θα τα κατατάξουμε. Οι 36 (18 άνδρες και 18 γυναίκες) επιλέγουν το όχι. Στους άνδρες βλέπουμε πως οι περισσότεροι ανήκουν στην πρώτη ηλικιακή ομάδα, έχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση και έχουν μέτρια επαφή με τη γλώσσα. Στις γυναίκες τα πράγματα είναι πιο μοιρασμένα. Ακόμα να πούμε εδώ πως δίνεται η δυνατότητα να συμπληρώσει κάποιος από κάτω αν θέλει κάτι στην απάντησή του, στο όχι 2 άτομα μας αιτιολογούν την απάντησή τους βάσει του ότι η βλάχικη γλώσσα δε μιλιέται. Να συγκρατήσουμε πως το μισό μας δείγμα επιλέγει το όχι.

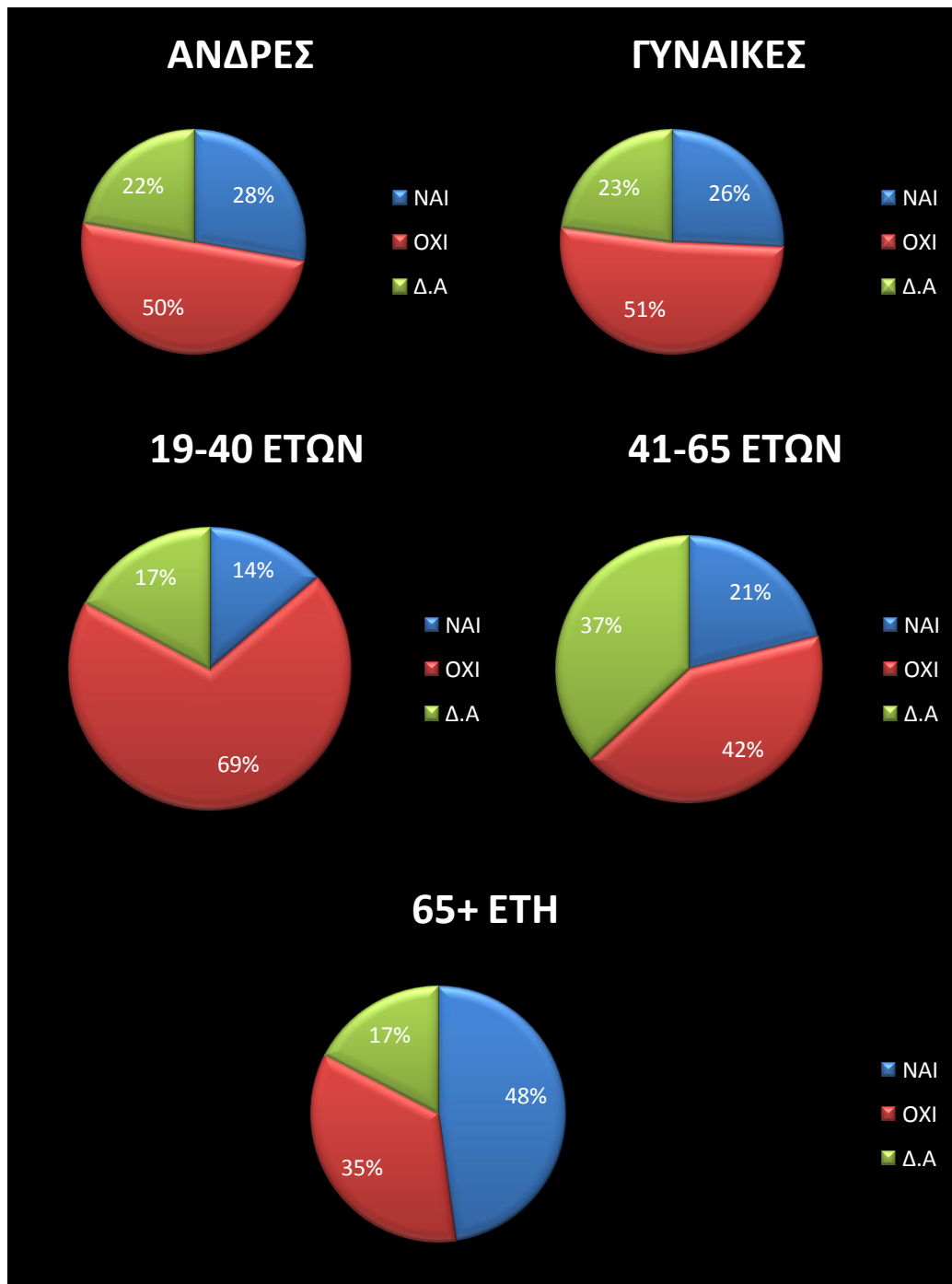
Ναι μας είπαν 19 άτομα (10 άνδρες-9 γυναίκες). Τα περισσότερα άτομα ανήκουν στην τρίτη ηλικιακή ομάδα και έχουν όλοι καλή επαφή με τη βλάχικη γλώσσα. Ένας μας συμπληρώνει πως ήδη λειτουργεί σχολείο εκμάθησης βλάχικης γλώσσας στη Βέροια.⁵⁸ Τα 16 άτομα που περισεύουν (8 άνδρες - 8 γυναίκες) μας είπαν πως δεν ξέρουν δεν απαντούν. Οι 6 από τους 8 άνδρες μιλούν άπταιστα τη βλάχικη γλώσσα ενώ στις γυναίκες τα πράγματα είναι μοιρασμένα.

---

⁵⁸ Δεν είμαστε σε θέση να ελέγξουμε την πληροφορία περιορίζομαστε στο να την παραθέσουμε μιας και παρουσιάζει ειδικό ενδιαφέρον.

Ερώτηση 13 : Κρίνετε απαραίτητη τη λειτουργία βλάχικων σχολείων για τη διατήρηση της γλώσσας.

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	19-40 ΕΤΩΝ	41-65 ΕΤΩΝ	65+ ΕΤΗ
ΝΑΙ	10	9	4	4	11
ΟΧΙ	18	18	20	8	8
Δ.Α	8	8	5	7	4

Ερώτηση 14 : Συμμετέχετε σε πολιτιστικές εκδηλώσεις που κάνουν οι Βλάχοι;

Η ερώτηση αυτή αν και ανοικτού τύπου «προκαλεί» συγκεκριμένες απαντήσεις, μονολεκτικές όπως ναι ή όχι λόγω του περιεχομένου της. Αυτό κάνει τη μελέτη της εύκολη όπως και το πολύ μεγάλο ποσοστό που συγκεντρώνουν οι θετικές απαντήσεις: 51 το σύνολο, 26 από άνδρες και 25 από γυναίκες. Τα σχόλια περί συμπερασμάτων εδώ περισσεύουν. Να πούμε πως κάποιοι συμπληρώνουν τον εορτασμό της Αγίας Παρασκευής και το αντάμωμα των Βλάχων.

Οι 20 που μας είπαν πως δε συμμετέχουν μοιράζονται εξίσου σε άνδρες και γυναίκες. Οι 7 από τους 10 άνδρες είναι νέοι και δεν έχουν καλή επαφή με τη βλάχικη γλώσσα ενώ ένας παλιότερος σημειώνει ίσως με λύπη ή διάθεση δικαιολόγησης πως συμμετείχε παλιότερα. Στις γυναίκες βρίσκουμε τις μισές να μας αιτιολογούν κατ' αυτό τον τρόπο την αρνητική τους απάντηση.

Ερώτηση 15: Συμμετέχετε σε πολιτιστικούς συλλόγους Βλάχων-Αρουμάνων;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει μεγάλη συνάφεια με την προηγούμενη και στο είδος και στο περιεχόμενο. Θα ήταν καλό να συνδυάσουμε τα πορίσματά τους. Τα αποτελέσματα είναι ελαφρώς διαφορετικά καθώς 38 δηλώνουν ναι 22 άνδρες και 16 γυναίκες, από τις οποίες οι 2 μιλάν συγκεκριμένα για το σύλλογο του χωριού τους. από τους 33 που απάντησαν αρνητικά (14 άνδρες και 19 γυναίκες) ένας νέος σε ηλικία λέει πως συμμετείχε αλλά όχι πλέον και ένας ακόμη πως δε συμμετέχει αλλά θα το ήθελε. Τα κάπως διαφορετικά στοιχεία που μας δίνουν οι δύο τελευταίες ερωτήσεις δεν είναι παράδοξο καθώς είναι λογικό να υποθέσουμε πως η συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις σε μεγάλο βαθμό γίνεται διαμέσου αντίστοιχων συλλόγων, αλλά αυτό δε σημαίνει απαραίτητα και συμμετοχή οργανική σ' αυτούς.

Ερώτηση 16: Έχετε επαφές με βλάχους άλλων κρατών; (ΝΑΙ, ΟΧΙ). Αν ναι σε ποια χώρα;

Περνάμε σε ένα ακόμα ζευγάρι ερωτήσεων όπου παρατηρείται συνάφεια στο είδος και στο ύφος των ερωτήσεων. Η 16^η ερώτηση δε παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερη δυσκολία καθώς οι 68 ερωτώμενοι μας είπαν όχι και μόλις 3 -άνδρες όλοι τους- ναι με τους 2 να κάνουν λόγο για τη Ρουμανία και ένας για τη Βουλγαρία. Ας περάσουμε στην επόμενη ερώτηση μιας και εδώ δε χωρά περαιτέρω συζήτηση.

Ερώτηση 17: Έχετε επισκεφτεί τη Ρουμανία (ΝΑΙ, ΟΧΙ)

Η σχέση με την προηγούμενη ερώτηση είναι σαφής, εδώ βέβαια προδιαθέτουμε το δείγμα μας μιλώντας επί συγκεκριμένου υποδείγματος, αυτού της Ρουμανίας. Αυτό δικαιολογείται στην πράξη από τη σχέση με τη βλάχικη γλώσσα που παρουσιάζει η ρουμάνικη, όπως γνωρίζει κάθε ένας που μιλά τη βλάχικη γλώσσα ή τη μελετά. Ίσως θα έπρεπε για να έχουμε πληρέστερη εικόνα να έπεται ερώτηση που να ζητά απ' όσους εδώ δίνουν θετική απάντηση να μας λένε αν η γνώση της βλάχικης τους βοήθησε στη συνεννόησή τους στη Ρουμανία με τους ντόπιους ή αν έκαναν συζητήσεις περί κοινών πολιτιστικών-γλωσσικών δεσμών.

Τα αποτελέσματα είναι και εδώ ξεκάθαρα: 60 μας απάντησαν αρνητικά, 31 άνδρες (ένας απ' αυτούς στην προηγούμενη είχε πει πως έχει σχέση με Βλάχους της Βουλγαρίας) και 29 γυναίκες. Οι 11 μόλις θετικές απαντήσεις μοιράζονται σε 5 άνδρες (2 εκ των οποίων μας απάντησαν προηγουμένως πως έχουν σχέσεις με Βλάχους της Ρουμανίας) και 6 γυναίκες (όλες έδωσαν και στη 16^η ερώτηση αρνητική απάντηση).

Ερώτηση 18⁵⁹: Θα θέλατε το παιδί σας να παντρευτεί Βλάχο; ΝΑΙ, ΟΧΙ, ΔΕΝ ΜΕ ΠΕΙΡΑΖΕΙ, ΔΕΝ ΞΕΡΩ/ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

Συναντάμε ερώτηση επιλογών εδώ που αν και πρόκειται για καθαρά προσωπική ερώτηση σ' ένα βαθμό συνιστά υπόθεση αφού είναι πιθανό πως οι νεότεροι δεν έχουν παιδιά ακόμα. Λειτουργεί σα «μαξιλάρι» εδώ η επιλογή δε με πειράζει που είναι μια αποδεκτή λύση ούτε άρνησης αλλά ούτε και αποδοχής. Μάλλον δεν είναι άσχετο πως τη διαλέγουν νεότερα άτομα που εικάζουμε πως δεν έχουν παιδιά ακόμα.

Οι άνδρες μοιράζονται ως εξής: 13 απαντάν θετικά με τους 12 να ανήκουν στη δεύτερη και τρίτη ηλικιακή ομάδα που ίσως έχουν παιδιά, ενώ ένας απ' αυτούς συμπληρώνει με δική του πρωτοβουλία μιας και δε δίνεται από μας η δυνατότητα πέραν των επιλογών να πλαισιώσουν την απάντησή τους πως τα 2 παιδιά του είναι ήδη παντρεμένα με Βλάχους. Δε με πειράζει μας είπαν 18 άτομα, οι μισοί άνδρες του δείγματός μας δηλαδή με τους 11 εξ αυτών να είναι νέοι, τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και να διατηρούν μέτρια έως κακή σχέση με τη βλάχικη γλώσσα. Μόλις 2 είναι αυτοί που δε λένε ξεκάθαρα πως δεν θα ήθελαν τα παιδιά τους να παντρευτούν Βλάχο και άλλοι 3 πως δεν ξέρουν ή δεν απαντούν, όλοι τους νεαρής ηλικίας.

Στις γυναίκες η εικόνα δεν αλλάζει ριζικά: οι 17 -πάλι σχεδόν οι μισές του δείγματος- απαντούν θετικά με τις 9 απ' αυτές να είναι μεγάλης ηλικίας και να μιλούν άπταιστα τη βλάχικη γλώσσα, 2 από τις 17 μας συμπληρώνουν πως ήδη τα παιδιά τους έχουν παντρευτεί Βλάχο ενώ άλλη 1 λέει μάλλον ως ευχή και προτροπή πως αυτό πρέπει να γίνει για να διατηρηθούν οι ρίζες. Άλλες 17 επέλεξαν το δε με πειράζει, με 9 απ' αυτές να είναι νέες μορφωμένες (3 με μεταπτυχιακές σπουδές, 5 τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) και δεν έχουν καλή σχέση με τη βλάχικη γλώσσα. Μόλις 1 απάντησε αρνητικά νέα δίχως καμιά επαφή με τη βλάχικη γλώσσα και καμιά δε διάλεξε το δεν ξέρω/δεν απαντώ.

---

⁵⁹ Εκ παραδρομής στο ερωτηματολόγιο η συγκεκριμένη ερώτηση δεν έχει νούμερο, έτσι δίνουμε σ' αυτή το νούμερο 18 και στην επόμενη που είναι και η τελευταία του ερωτηματολογίου μας αντικαθιστούμε ακολούθως το 18 με το 19.

Ερώτηση 19: Πιστεύετε ότι η βλάχικη ταυτότητα σε σχέση με την ελληνική είναι: Η ΙΔΙΑ ΚΑΤΙ ΤΕΛΕΙΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟ ΚΑΤΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΔΕΝ ΞΕΡΩ/ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

Περνάμε στην τελευταία μας ερώτηση η οποία συμπυκνώνει το πολύ ενδιαφέρον ζήτημα του αυτοπροσδιορισμού της ταυτότητας και της αλληλεπίδρασης ελληνικής-βλάχικης ιδιότητας. Θα πρέπει άμεσα να τη συνδέσουμε με την 4^η και ιδίως τη 10^η ερώτηση όπου το εν λόγω θέμα θίγεται άμεσα.

Στους άνδρες βλέπουμε πως οι 13 λένε πως η βλάχικη και η ελληνική ταυτότητα είναι ίδια. Οι 6 απ' αυτούς ανήκουν στη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα. Η επιλογή αυτή κρύβει ίσως διαφορετικές αφετηρίες ανάμεσα σε όσους τη βάζουν. Σε μερικούς φανερώνει την ταύτιση του Έλληνα με το Βλάχο, σε ορισμένους άλλους δείχνει και την αντίστροφη πορεία του Βλάχου που ταυτίζεται με τον Έλληνα, δε λείπουν εκείνοι που καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα θεωρώντας πως δεν υπάρχει ή δεν υπερισχύει κάποια από τις 2 ταυτότητες, ενώ έχουμε και όσους λένε πως δεν υπάρχει η ελληνική παρά μόνο η βλάχικη ταυτότητα. Τα όρια είναι δυσδιάκριτα και έτσι δύσκολο να τα ανιχνεύσουμε, δε δίνουμε ξεκάθαρη εικόνα αλλά προσπαθούμε να πιάσουμε το νήμα.

Περνάμε λόγω ενδιαφέροντος και δυναμικής στην κατηγορία που θεωρεί τη βλάχικη ταυτότητα συμπληρωματική στην ελληνική, όπου συναντάμε επίσης 13 άνδρες (6 απ' αυτούς νέους σε ηλικία). Διχάζεται και μοιράζεται απόλυτα λοιπόν το δείγμα μας στις «θετικές» θα λέγαμε επιλογές με την ταύτιση να έχει τις λεπτές διακρίσεις που αναφέραμε και τη συμπληρωματικότητα να φαντάζει λογική και αναμενόμενη στο μυαλό κυρίως των νέων που έχουν ενταχθεί περισσότερο εντός της ελληνικής κοινωνίας πρωτίστως μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος.

Μόλις 3 άνδρες (οι 2 νέοι) μας είπαν πως η βλάχικη ταυτότητα είναι κάτι εντελώς διαφορετικό και άλλοι 7 δεν ήξεραν ή δεν μας απάντησαν με τους 6 να είναι νέοι.

Στις γυναίκες του υλικού μας η εικόνα είναι ελαφρώς παραλλαγμένη. Μόνο 7 μεγαλύτερης ηλικίας κυρίως θεωρούν τις 2 ταυτότητες ίδιες. Τέσσερις γυναίκες μας είπαν πως είναι κάτι τελείως διαφορετικό οι 2 ταυτότητες με τις 3 απ' αυτές να είναι νέες και να μην έχουν καμιά σχέση με τη βλάχικη γλώσσα. Μία τους μάλιστα συμπληρώνει αν και δε προβλέπαμε κάτι σχετικό πως: «κρίνοντας μόνο με βάση τη γλώσσα και το γεγονός ότι μεγάλωσα βλέποντας γηραιότερους βλάχους που δεν καταλάβαιναν ελληνικά», σε μια προσπάθεια τεκμηρίωσης της απάντησής της (που

ίσως δεν της ακούγεται ευχάριστα) με βάση τα βιώματά της.

Τις περισσότερες προτιμήσεις έχει η συμπληρωματικότητα των 2 ταυτοτήτων με 17 επιλογές, 9 εκ των οποίων να είναι νέες. Δεν ξέρω/δεν απαντώ μας είπαν 7 γυναίκες με τις 6 να είναι μεγάλης ηλικίας και όλες τους να μιλάν άπταιστα τη βλάχικη γλώσσα και να διαθέτουν πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Μια εικόνα εντελώς διαφορετική απ' αυτή που συναντήσαμε στην αντίστοιχη κατηγορία των ανδρών.

	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ
ΙΔΙΑ	7	4	9
ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ	3	-	5
ΚΑΤΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ	7	6	16
Δ.Α	8	2	4

Συμπεράσματα-Επίλογος.

Η λατινογενής διάλεκτος, η λατινοφωνία που μέχρι και σήμερα επιβιώνει σε αρκετές περιοχές της κεντρικής και βόρειας Ελλάδας, αποτελεί το ιδιαίτερο εκείνο χαρακτηριστικό που διέκρινε και διακρίνει τους βλάχους από τους υπόλοιπους πολίτες της χώρας. Η αφετηρία αυτής της ιδιοτυπίας χάνεται στα χρόνια της ρωμαϊκής κατάκτησης της Βαλκανικής χερσονήσου.

Την αυγή της νεότερης εποχής (τέλη 18^{ου}-19^{ου} αιώνας), απέναντι στις οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις (αστικοποίηση, δημιουργία εθνικών κρατών), μεταξύ των βλαχόφωνων πληθυσμών αναδεικνύονται δύο κυρίαρχες τάσεις. Πρόκειται για, α) τους κατοίκους των αστικών κέντρων της Βαλκανικής που επιλέγουν να χρησιμοποιούν κυρίως την ελληνική γλώσσα και ελληνικούς τύπους αυτοπροσδιορισμού και β) για τους νομαδικούς κτηνοτροφικούς πληθυσμούς με τοπικούς βλάχικους τύπους αυτοπροσδιορισμού, που μιλούν κατά κανόνα μόνο τα βλάχικα. Η διασπορά του πληθυσμού σε διάφορες περιοχές των Βαλκανίων περιόρισε στο ελάχιστο τη δυνατότητα συγκρότησης ενιαίας ομάδας στη βάση γλωσσικών ή κοινωνικών χαρακτηριστικών και οι περισσότεροι βρίσκονταν ήδη ενταγμένοι σε ευρύτερα τοπικά πλαίσια ταυτότητας, και έκλιναν προς τον προσεταιρισμό της υπό διαμόρφωση ή ήδη διαμορφωμένης εθνικής συνείδησης των σύνοικων λαών, με την ελληνική συνείδηση να κυριαρχεί στα νότια της Βαλκανικής.⁶⁰

Το ζήτημα των βλάχικων πληθυσμών όμως δεν εξελίχθηκε με ομαλό και ήπιο τρόπο. Οξύς υπήρξε ο ανταγωνισμός για τον προσεταιρισμό τους, το λεγόμενο *κουτσοβλαχικό ζήτημα* δηλαδή, μεταξύ του ρουμάνικου και του ελληνικού εθνικισμού που ξεκίνησε εντός της οθωμανικής αυτοκρατορίας κι αποτέλεσε επίδικο ζήτημα έως τη λήξη του β' παγκοσμίου πολέμου.

Ιδιαίτερη δραστηριότητα επίσης εμφάνισε και η ιταλική προπαγάνδα στην κατοχή (1941-1944) ενισχύοντας την τυχολογική δράση του Αλκιβιάδη Διαμαντή που οδήγησε στην εξαγγελία του λεγόμενου «*πριγκιπάτου της Πίνδου*» κι επιδίωξε να στηριχθεί στους δίγλωσσους βλάχικους πληθυσμούς της περιοχής. Η συγκεκριμένη προσπάθεια όμως απέτυχε οικτρά.

Σήμερα, ως βλάχοι στο ελληνικό κράτος, αυτό-προσδιορίζονται όσοι κατοικούν

---

⁶⁰ Η λατινογενής, βλάχικη γλώσσα, χωρίς κρατική υπόσταση και χωρίς γραπτή παράδοση, όπως χιλιάδες άλλες γλώσσες στην υφήλιο, φαίνεται να προσδιορίζει πολιτισμικά τους βλάχους, αλλά όχι όμως εθνολογικά αφού η γλώσσα δεν αποτελεί το μοναδικό στοιχείο του εθνικού προσδιορισμού, π.χ. οι Μεξικανοί, που μιλούν ισπανικά, δεν είναι Ισπανοί, ούτε Γάλλοι οι Αφρικανοί που μιλούν γαλλικά, κ.τ.ο.

ή κατάγονται από χωριά της κεντρικής και βόρειας Ελλάδος κυρίως,⁶¹ έχουν επίγνωση⁶² της γλωσσικής ιδιαιτερότητας αλλά θεωρούν ταυτόχρονα τους εαυτούς τους πιο Έλληνες από όλους τους υπόλοιπους.⁶³

Ο γράφων, κατάγεται από ένα βλαχόφωνο χωριό της ορεινής Καλαμπάκας, την Καλομοίρα-Γουδουβάσδα, και τα βασικά ερωτήματα αυτής της πτυχιακής εργασίας προέκυψαν από την ίδια την προσωπική εμπειρία. Ειδικότερα, η δυναμική της βλάχικης γλώσσας σήμερα, το είδος της αυτοσυνείδησης που έχουν όσοι βιώνουν τη βλάχικη ιδιαιτερότητά τους, και, τέλος, τι ακριβώς αφουγκράζονται για το μέλλον, επιλέχθηκαν ως αφετηρίες της ερευνητικής αυτής προσπάθειας.

Η αντικειμενική ιδιότητα του ψηφοφόρου των εκλογικών τμημάτων του δημοτικού διαμερίσματος της Καλομοίρας του δήμου Καλαμπάκας, ως προς τα όρια του ερευνητικού πληθυσμού, και η απλή τυχαία δειγματοληψία από αυτόν τον πληθυσμό, ως ο τρόπος επιλογής των υποκειμένων, όρισαν το πλαίσιο της δειγματοληψίας.⁶⁴

Βασικό εργαλείο αποτέλεσε το ερωτηματολόγιο που συστήθηκε για αυτόν τον σκοπό. Ένα ερωτηματολόγιο που εντάσσεται στις ποιοτικές έρευνες, σε εκείνη δηλαδή τη θεωρητική και μεθοδολογική σχολή σκέψης που εξερευνά πρώτιστα κοινωνικές και πολιτισμικές καταστάσεις. Ειδικότερα για το ερωτηματολόγιο, έγινε προσπάθεια οι ερωτήσεις να είναι κατανοητές, σχετικές με τις περιστάσεις και τις εμπειρίες των ερωτώμενων, να μην προσβάλλουν την προσωπικότητά τους αλλά και να εστιάζουν στα υπό εξέταση ζητήματα. Συντάχθηκαν ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου ώστε οι ερωτώμενοι, και να εκθέσουν σε συνεχή λόγο τις απόψεις τους αλλά και να προσδιορίζεται με μια σύντομη απάντηση η πληροφορία. Στην αρχή του ερωτηματολογίου ζητήθηκαν στοιχεία για τις λεγόμενες συμβατικές κατηγοριοποιήσεις, όπως η ηλικία, το φύλο, το επίπεδο μόρφωσης, το επάγγελμα και η οικογενειακή κατάσταση.

---

⁶¹Ειδικότερα από χωριά της Ορεινής Καλαμπάκας, του Μετσόβου, των Γρεβενών, της Ελασσόνας, της Καστοριάς, της Φλώρινας, της Έδεσσας, της Νάουσας, της Βέροιας, των Σερρών και της Δράμας, στους άξονες δηλαδή της οροσειράς της Πίνδου και της Εγναντίας οδού των ρωμαϊκών χρόνων χονδρικά.

⁶²Ομιλούν και κατανοούν ή απλά καταλαβαίνουν κάποιες εκφράσεις, αναγνωρίζουν όμως, πως κατάγονται από βλαχόφωνους γονείς.

⁶³Είθισται μεταξύ τους να επαίρονται πως αν από την Αθήνα φύγουν τα δημιουργήματα των βλάχων ευεργετών, θα απομείνει μόνο ο Παρθενώνας.

⁶⁴Η προσπάθεια εστιάστηκε ειδικότερα στη συγκέντρωση ενός αριθμού ερωτηματολογίων που θα κυμαινόταν μεταξύ 8% και 10% του αριθμού των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων στην τελευταία εκλογική αναμέτρηση.

Ως προς αυτές τις συμβατικές κατηγοριοποιήσεις θα αναφέρουμε ειδικότερα πως από τους 71 συμμετέχοντες (36 άνδρες και 35 γυναίκες) στην έρευνα,⁶⁵ οι 33 απασχολούνται σε γεωργικές εργασίες ή είναι συνταξιούχοι του Οργανισμού Γεωργικών Ασφαλίσεων (ΟΓΑ), δηλαδή προέρχονται από παραδοσιακές-αγροτικές δομές, ενώ οι 38 είναι φοιτητές (15), δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι (14), και ελεύθεροι επαγγελματίες-αυτοαπασχολούμενοι (9). Δηλαδή παραπάνω από τους μισούς συμμετέχοντες δραστηριοποιούνται στις σύγχρονες εργασίες.

Ένα πρώτο βασικό συμπέρασμα της επεξεργασίας των ερωτηματολογίων αποτελεί η επί-γνωση της βλάχικης γλώσσας ως ιδιαίτερου χαρακτηριστικού της βλάχικης ιδιαιτερότητας-κουλτούρας. Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων στην ερώτηση 1, *αν τη μιλάτε, απαντά, άπταιστα-καλά-λίγο*, ενώ γίνεται προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας (ερώτηση 2), έστω κι αν αυτή η προσπάθεια δεν συγκεντρώνει τα ίδια συντριπτικά νούμερα της απάντησης της πρώτης ερώτησης. Ταυτόχρονα, οι μισοί και παραπάνω σχεδόν ερωτώμενοι νιώθουν απογοήτευση, οργή και θλίψη που φαίνεται να υποχωρεί η βλάχικη γλώσσα στη σύγχρονη πραγματικότητα (ερώτηση 3) ενώ θεωρούν πως, η γλώσσα πρωτίστως αποτελεί τον κύριο φορέα της βλάχικης παράδοσης, και πως, η εξάλειψη της γλώσσας θα σημάνει την εξαφάνιση και της ίδιας της κουλτούρας (ερώτηση 9, 11, 12). Στην ερώτηση 13 όμως, για το *αν κρίνεται απαραίτητη τη λειτουργία βλάχικων σχολείων για τη διατήρηση της γλώσσας*, σε μια ερώτηση δηλαδή όπου εμπλέκεται και η έννοια της εκπαίδευσης, μια κρατική λειτουργία, κυριαρχεί το *όχι* ως απάντηση. Η αποφυγή κάθε παρανόησης σε σχέση με την επικρατούσα (στο μυαλό των ερωτώμενων) άποψη, φαίνεται να δίνει τον τόνο των απαντήσεων.

Πιο συγκεκριμένα, η συναίσθηση της πολιτικής ιστορίας κι ο απόηχος των συγκρούσεων και των πολιτικών επιδιώξεων γύρω από τους βλαχόφωνους πληθυσμούς φαίνεται πως είναι γνωστά ζητήματα, ζητήματα που με προσοχή αντιμετώπισαν οι ερωτώμενοι. Στις ερωτήσεις επίσης, *τι γνωρίζετε για τους βλάχους, σε ποιες άλλες χώρες χώρες ζουν και με ποια αναγνωρισμένη ευρωπαϊκή γλώσσα νομίζετε ότι μοιάζει* (ερωτήσεις 4,5,6), τονίζονται κυρίως οικονομικά χαρακτηριστικά (π.χ. αγρότες, νομάδες κτηνοτρόφοι), η θεωρία της αυτοχθονίας των βλάχων (ντόπιοι φρουροί της εγναντίας ρωμαϊκής οδού) και ψυχολογικά χαρακτηριστικά (π.χ. πονηροί, μπεσαλήδες) κι όχι τα όποια εθνολογικά χαρακτηριστικά, μολονότι η

---

⁶⁵ Στο ερωτηματολόγιο απάντησαν άτομα ηλικίας από 18 έως 93 ετών.

Ρουμανία κυριαρχεί ως απάντηση στην ερώτηση *σε ποιες άλλες χώρες ζουν βλάχοι* (ερώτηση 5) και η ρουμάνικη γλώσσα πλειοψηφεί ως απάντηση στην ερώτηση, *ποια γλώσσα μοιάζει με τη βλάχικη* (ερώτηση 6). Δηλαδή, αποφεύχθηκαν απαντήσεις με άξονα το εθνολογικό πρόσημο που θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν με το κυρίαρχο εθνικό αφήγημα.

Στις ερωτήσεις 10 και 19 που με επιμονή ζητείται από τους ερωτώμενους να βάλουν με σειρά προτεραιότητας τις λέξεις, *χριστιανός ορθόδοξος, βλάχος, Έλληνας* κι αν η βλάχικη ταυτότητα σε σχέση με την ελληνική είναι η *ίδια, κάτι εντελώς διαφορετικό* ή *κάτι συμπληρωματικό*, πλειοψηφεί η απάντηση *Έλληνας*. Το *βλάχος* κατατίθεται με *ίδια* ή *συμπληρωματική* ένταση, αναδεικνύοντας έτσι απαντήσεις που δεν έρχονται και πάλι σε αντιπαράθεση με τις κυρίαρχες, επίσημες παραδοχές.⁶⁶

Η έντονη συναίσθηση της βλάχικης ιδιαιτερότητας, εντός πάντα της ελληνικής κυρίαρχης ταυτότητας, και η έντονη προσωπική αυτοσυνειδησία για αυτήν την ιδιαιτερότητα, αποκαλύπτεται παράλληλα από τις ερωτήσεις 7 και 8 γύρω από το ζήτημα, *αν αποκρύπτεται το γεγονός της βλάχικης ταυτότητας* κι *αν έχουν δεχτεί ρατσιστικές επιθέσεις*. Και στις δύο περιπτώσεις το *όχι* κυριαρχεί ξεκάθαρα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί πως οι απαντήσεις αυτές αποδεικνύονται ιδιαίτερα ανθεκτικές μολονότι από τη δεκαετία του 1990 στην ελληνική κοινωνία ζουν και εργάζονται μετανάστες από βαλκανικές χώρες που ενίοτε αντιμετωπίζουν κρούσματα ρατσιστικής συμπεριφοράς και στους οποίους θα μπορούσαν κάλλιστα να συμπεριληφθούν και οι ομιλούντες την βλάχικη σε δημόσιους χώρους και να αντιμετωπίσουν ανάλογες ανάρμοστες εκδηλώσεις.⁶⁷

Συνοψίζοντας κάπως, η δυναμική της βλάχικης ταυτότητας με κύριο χαρακτηριστικό την λατινόφωνη γλώσσα είναι ισχυρή, όπως αναμένονταν, σε όσους μεγαλύτερους σε ηλικία ασχολούνται σε αγροτικές εργασίες και κατοικούν στην ύπαιθρο. Όμως και στους υπόλοιπους που απασχολούνται στα μεγάλα αστικά κέντρα και στους φοιτητές φαίνεται πως παραμένει ανθεκτική η αυτοσυνείδηση της βλάχικης ταυτότητας και ιδιαιτερότητας έστω κι αν η γνώση της γλώσσας δεν είναι άπταιστη. Δηλαδή, στη συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων από την Καλομοίρα είναι ξεκάθαρη η συναίσθηση της βλάχικης ιδιαιτερότητας, εντός πάντα της Ελληνικής

⁶⁶Υπενθυμίζουμε στο σημείο αυτό πως στην ερώτηση 10, ως πρώτη επιλογή *Έλληνας* μας είπαν οι περισσότεροι, 15 άνδρες και 17 γυναίκες ενώ στην ερώτηση 19, αν η βλάχικη ταυτότητα είναι *ίδια* ή *συμπληρωματική* ή *διαφορετική* από την ελληνική, 20 απάντησαν *ίδια* και 30 *συμπληρωματική* ενώ 7 απάντησαν *διαφορετική* και 14 απάντησαν, *δεν ξέρω*.

⁶⁷Υπενθυμίζουμε πως, στην ερώτηση 7, *όχι* απαντούν 63 και στην ερώτηση 8, 52.

κυρίαρχης ταυτότητας βέβαια.

Αυτή η συναίσθηση της βλάχικης ιδιαιτερότητάς χωρίς την ικανοποιητική γνώση της βλάχικης γλώσσας είναι ίσως το πλέον ενδιαφέρον στοιχείο που αχνά έστω αποκαλύπτεται από την μικρή αυτή έρευνα. Το εύρημα αυτό ενισχύεται κάπως παρατηρώντας το μεγάλο ποσοστό που συγκεντρώνουν οι θετικές απαντήσεις στην ερώτηση 14, *αν συμμετέχουν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις που διοργανώνουν οι βλάχοι*, ενώ παραπάνω από τους μισούς ερωτώμενους απάντησαν θετικά στην ερώτηση 15, *αν συμμετέχουν δηλαδή σε πολιτιστικούς συλλόγους βλάχων*.⁶⁸ Τα 15 ερωτηματολόγια των φοιτητών, των νεότερων δηλαδή που συμμετείχαν στην έρευνά μας δεν μας επιτρέπουν ευρύτερες γενικεύσεις προφανώς για το ζήτημα. Μια πιο διεξοδική και προσεκτική προσέγγιση όμως, ίσως μας αποκαλύψει ευρήματα που θα μας εκπλήξουν.

Ολοκληρώνοντας, δύο καταρχάς συμπεράσματα κι ένα ενδιαφέρον ερώτημα μας αποκαλύπτει η μικρή αυτή έρευνα γύρω από την βλάχικη ιδιαιτερότητα σήμερα. Ειδικότερα, α) φαίνεται πως ανθίσταται αλλά με σταθερά μειούμενη ένταση η σχέση της συνειδητοποίησης της βλάχικης ταυτότητας με την γνώση της βλάχικης γλώσσας, και, β) παραμένει όμως σταθερό⁶⁹ το αίσθημα της αυτοσυνείδησης της βλάχικης ταυτότητας, πάντα βέβαια στο πλαίσιο της ελληνικής κυρίαρχης ταυτότητας. Το ερώτημα που προκύπτει αφορά τις προσδοκίες και τις επιλογές των νεαρότερων και των οικονομικά δυναμικών ηλικιών (18 έως 60 ετών) που επιλέγουν να αυτοπροσδιορίζονται ως βλάχοι.

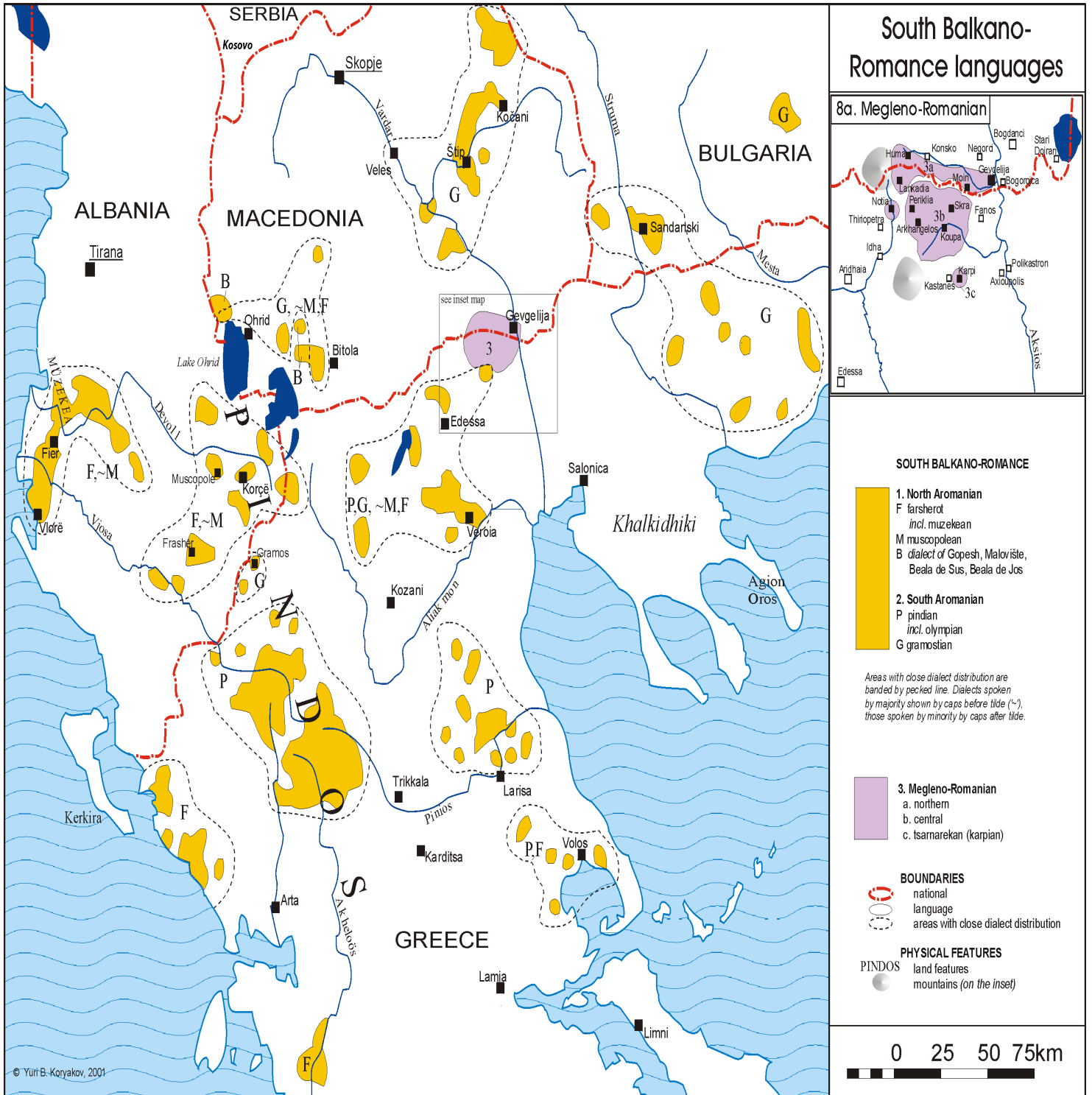
Αν βλάχος παύει αργά αλλά σταθερά να σημαίνει τον λατινόγλωσσο, τότε, τι ακριβώς θα πρεσβεύει η επιλογή αυτής της ταυτότητας από όσους την επιλέγουν να την διαπραγματεύονται στο προσεχές μέλλον;

---

⁶⁸Υπενθυμίζουμε πως 51 απάντησαν θετικά στην ερώτηση 14 και 38 στην ερώτηση 15.

⁶⁹Θα τολμούσαμε να πούμε έως και ισχυρό.

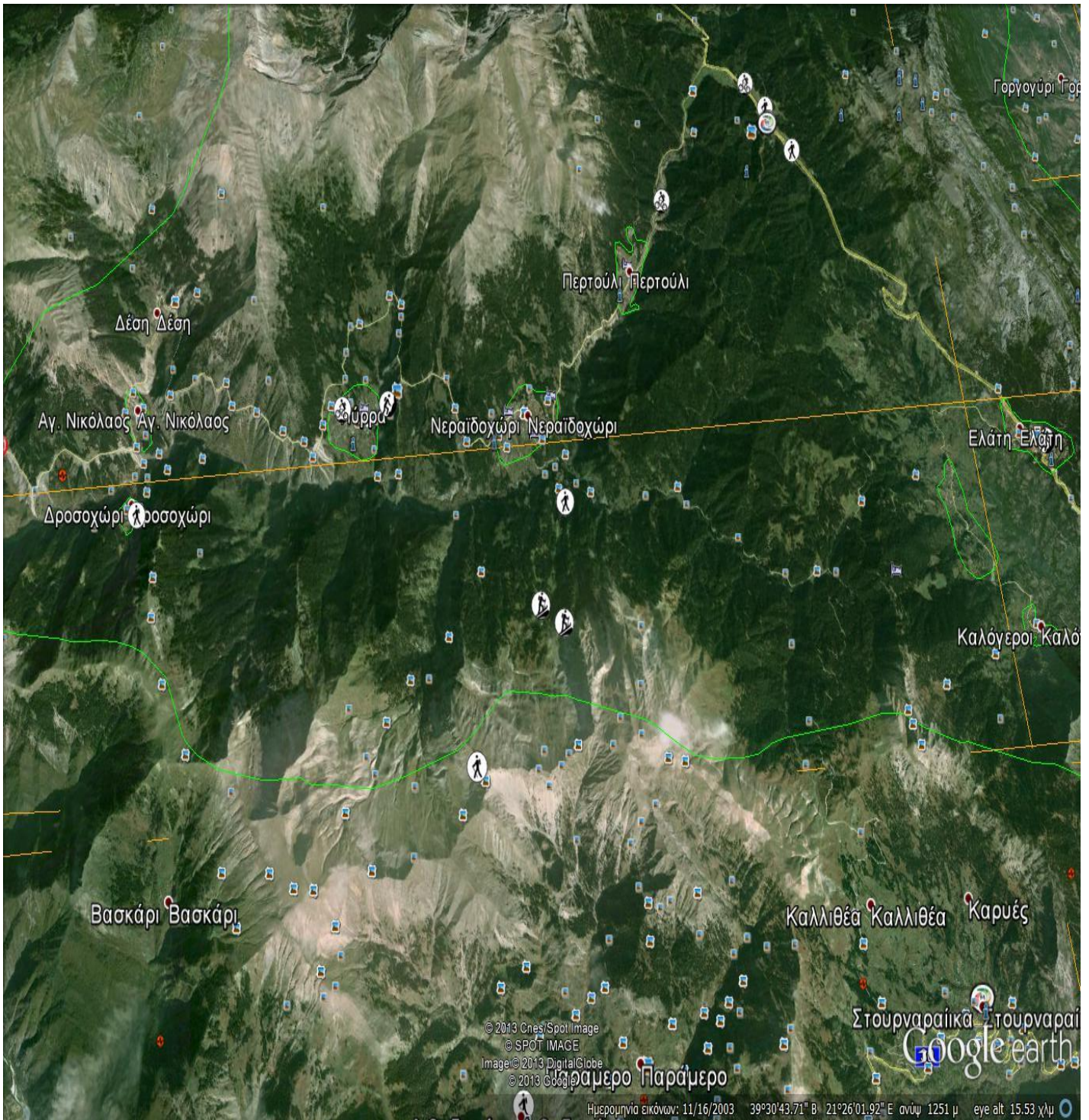
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (ΧΑΡΤΕΣ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ)

Πηγή : Yuri B. Koryakov 2001 (με κίτρινο διακρίνουμε τους πληθυσμούς Αρουμάνων ανά τα Βαλκάνια)

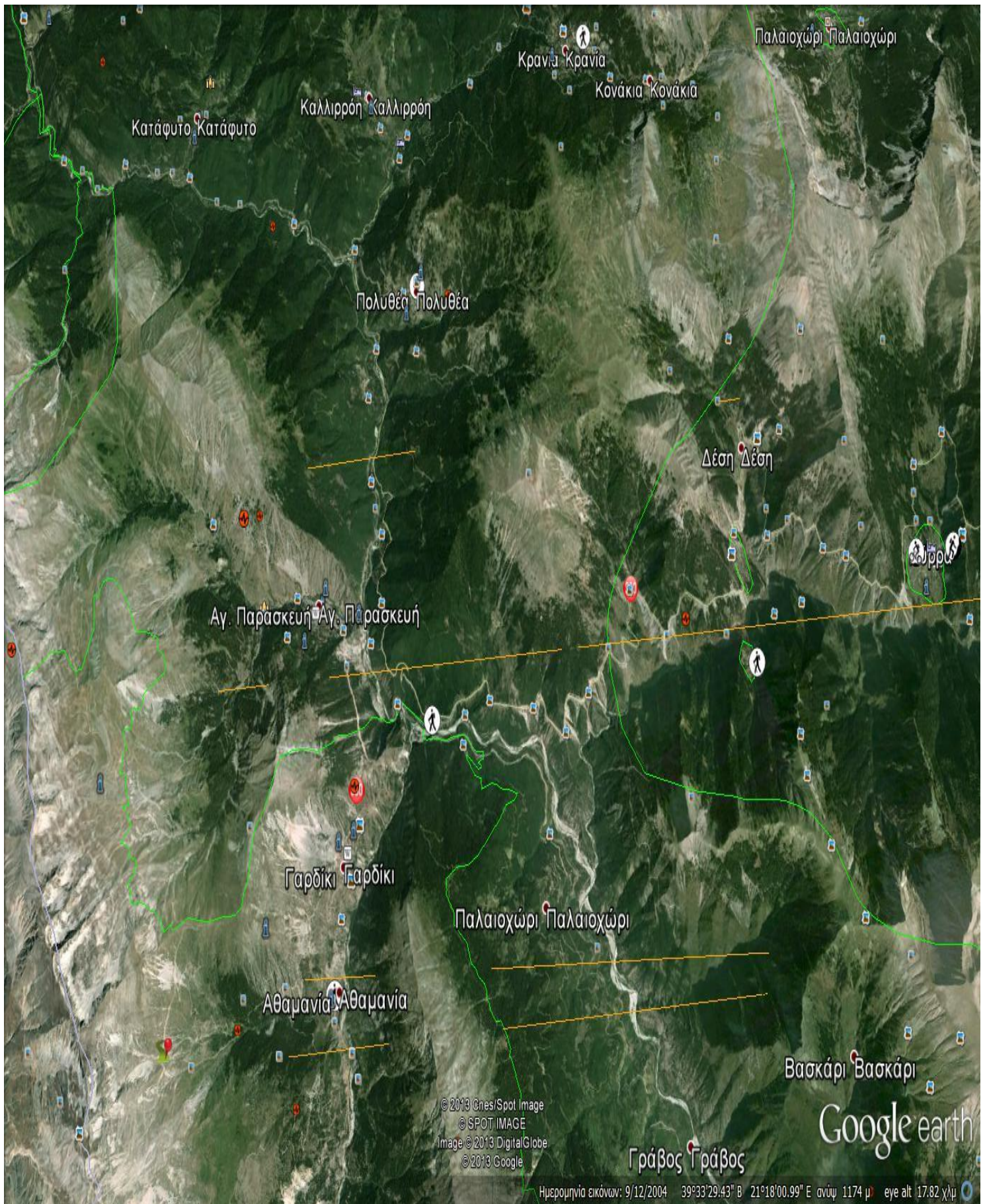

Βλαχοχώρια Νομού Τρικάλων :

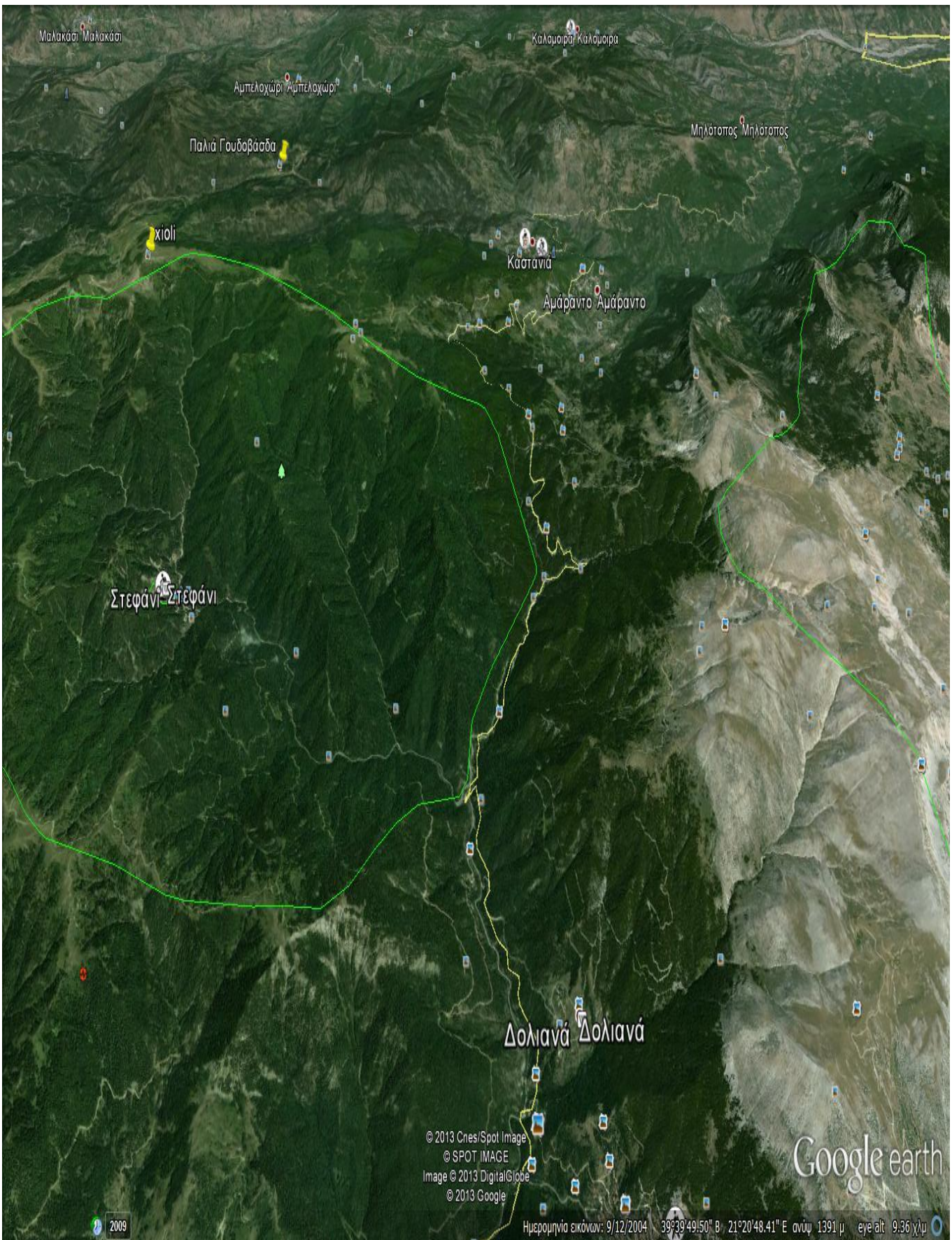
Πηγή : Google Earth copyright 2013 Cnes / Spot Image (Digital Globe) ημερομηνια εικόνων 9/12/2004

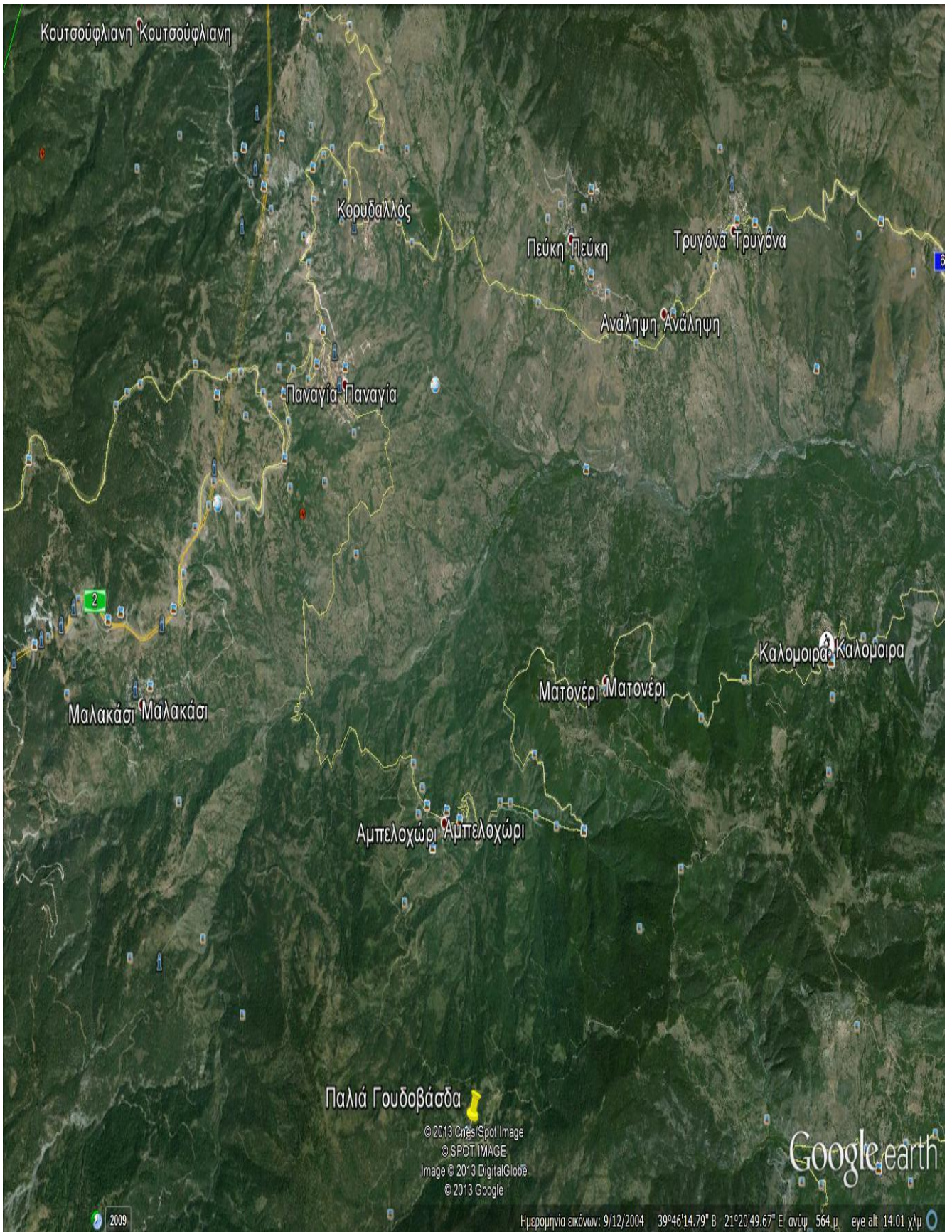
Πηγή : Google Earth copyright 2013 Cnes / Spot Image (Digital Globe) ημερομηνια εικόνων 9/12/2004

Πηγή : Google Earth copyright 2013 Cnes / Spot Image (Digital Globe) ημερομηνια εικόνων 9/12/2004

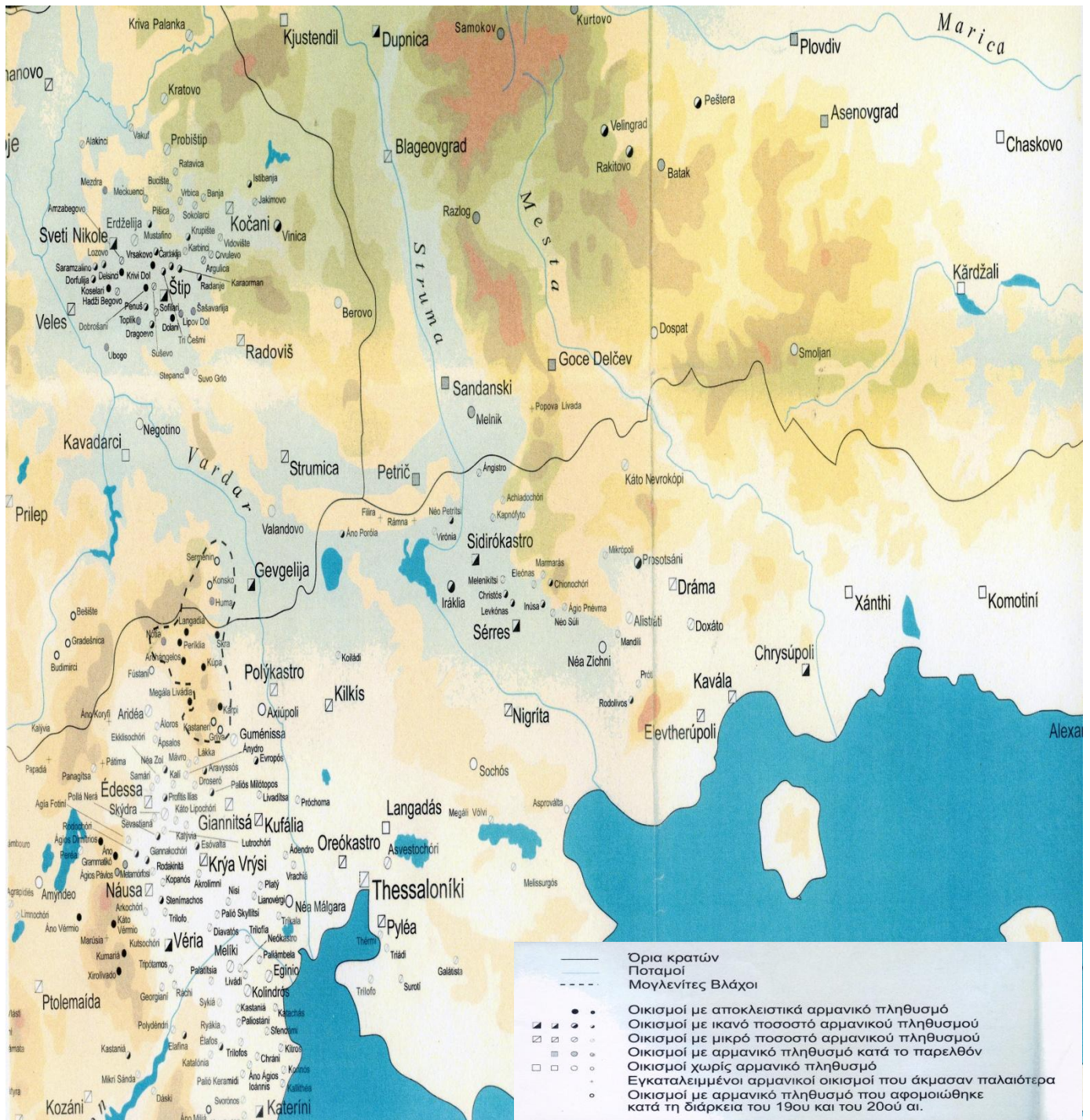

Πηγή : Google Earth copyright 2013 Cnes / Spot Image (Digital Globe) ημερομηνια εικόνων 9/12/2004

Βλαχοχώρια που απεικονίζονται :

- Ελάτη
- Περτούλι
- Δέση
- Άγιος Νικόλαος
- Δροσοχώρι
- Βασκάρη
- Αηδόνα
- Αθαμανία
- Αγία Παρασκευή (Τζούρτζα)
- Κατάφυτο
- Καλλιρόη
- Πολυθέα
- Κρανία
- Κονάκια
- Παλαιοχώρι
- Δολανία
- Στεφάνι
- Γαρδίκι
- Μηλοπόταμος
- Καλογριανή
- Καστανία
- Αμάραντος
- Καλομοίρα (Γουδοβάσδα)
- Ματονέρι
- Αμπελοχώρι
- Παλαιά Γουδοβάσδα
- Μαλακάσι
- Πεύκη
- Τρυγόνα
- Κορυδαλλός
- Παναγία (Κουτσούφλιανη)

Πηγή: Kahl Thede, *Για την ταυτότητα των βλάχων, εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας βαλκανικής πραγματικότητας*, Μτφ. Στέφανος Μπουλασικής, Αθήνα 2009.

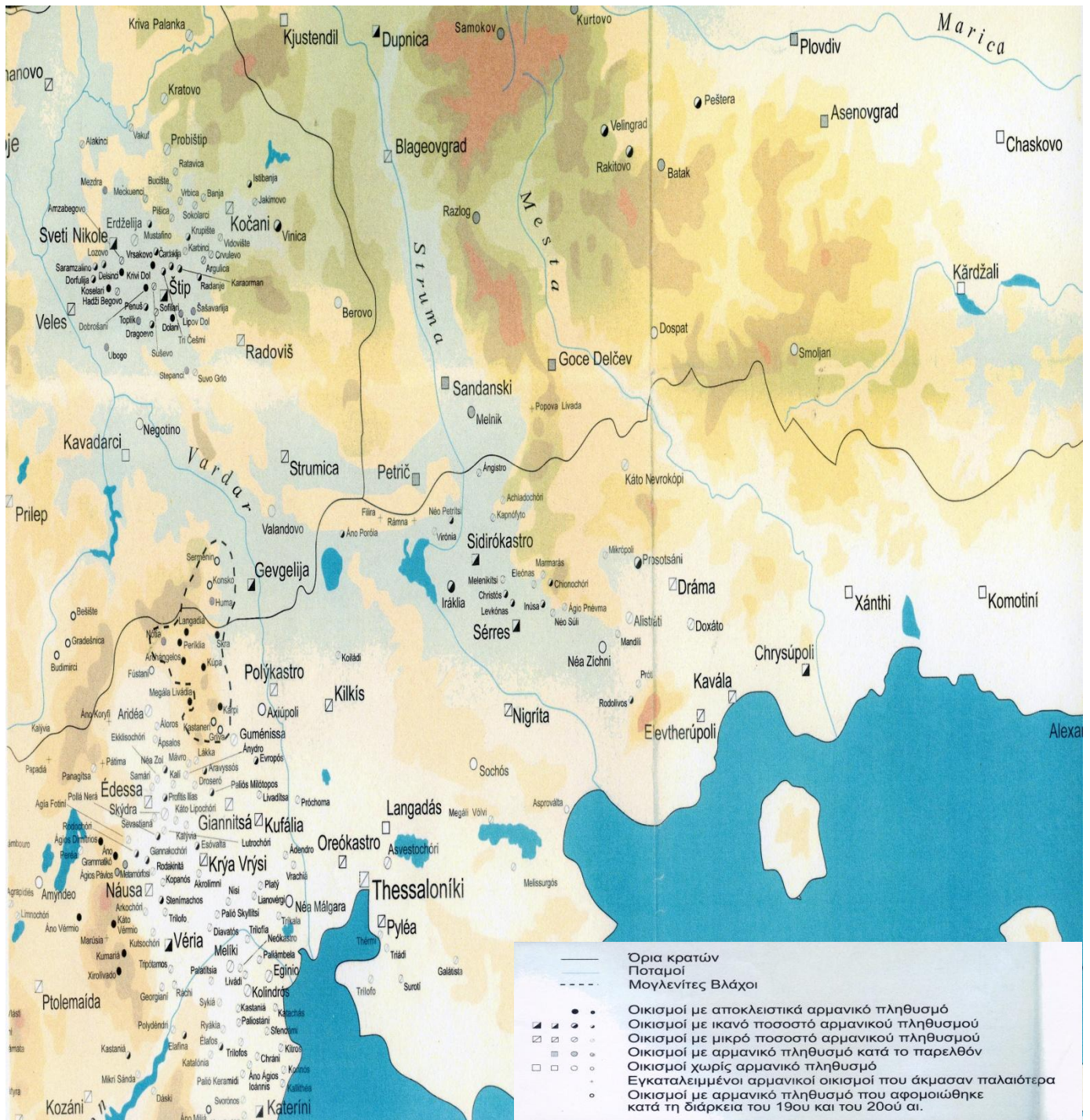

- — — — — Όρια κρατών
- — — — — Ποταμοί
- - - - - Μογλενίτες Βλάχοι
- ● Οικισμοί με αποκλειστικά αρμανικό πληθυσμό
- ■ ● ● Οικισμοί με ικανό ποσοστό αρμανικού πληθυσμού
- ☐ ☐ ○ ○ Οικισμοί με μικρό ποσοστό αρμανικού πληθυσμού
- ● ○ ○ Οικισμοί με αρμανικό πληθυσμό κατά το παρελθόν
- □ ○ ○ Οικισμοί χωρίς αρμανικό πληθυσμό
- + Εγκαταλειμμένοι αρμανικοί οικισμοί που άκμασαν παλαιότερα
- Οικισμοί με αρμανικό πληθυσμό που αφομοιώθηκε κατά τη διάρκεια του 19ου και του 20ού αι.

Πηγή: Kahl Thede, *Για την ταυτότητα των βλάχων, εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας βαλκανικής πραγματικότητας*, Μτφ. Στέφανος Μπουλασικής, Αθήνα 2009.

Πηγή: Kahl Thede, *Για την ταυτότητα των βλάχων, εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας βαλκανικής πραγματικότητας*, Μτρ. Στέφανος Μπουλασίκης, Αθήνα 2009.

Φωτογραφικό υλικό

Travels in Northern Greece

①

416

EPIRUS.

[CHAP.

road from Méztovo, by the milk-stone, passes not far from the site of Imperatoria, and descends to the Salamvría by the monastery of Libókhovo¹. At the junction of the two branches stands a khan named that of Malakásh², from a village situated half an hour above it on the mountain to the left. Here we remain until 2 P.M., then immediately crossing the northern river by a bridge, continue for a short time along the left bank of the united stream, which is not large, but very winding, with a general course of S.S.E.

The mountains on either side have a more gradual slope than those which border the river Arta below Méztovo, and the passage of this valley would be easier to an army than that of the *Arachthus*. The woody summits rising above the akres or extreme points, clothed with oak, which overhang the river, present, as they fold over one another, a continuation of beautiful scenery. As we advance, the snow, which at Khan Malakássi was lying on the ground, retires to a higher limit on the hills. We follow generally the gravelly bed of the river, but sometimes cross the akres for a considerable distance, especially towards the end of the day's journey, which terminates at 4.15, on the right bank, at the Khan of Kotovázdhi³, so called as having been built by the inhabitants of a village of that name in the neighbouring mountain, who are

¹ Λιμπόχοβο.

² Μαλακάσσι. One of the four sub-districts into which the rural district of Ioánnina is divided bears the same name,

but is separated from the territory of this village by the whole of Méztovo.

³ Κοτοβάτζι.

IX.]

THESSALIA.

417

bound to keep the building in repair, and to see that it is furnished with provisions and a khanjī to sell them.

Alý Pashá has caused khans to be established in the same manner, at intervals of about an hour along the whole route from Ioánnina to Tríkkala, but only those of Dhrysko, Tria Khánia, Malakássi, and Kotovázdhi, have chambers for travellers of the higher classes. From Kotovázdhi there is a route of six hours to Kalarýtes, leaving Khalíki at no great distance to the right. The river of Kotovázdhi receives streams from Vendista and Kastaniá¹, two large villages situated among woods of chestnut. Between the khans of Malakássi and Kotovázdhi a tributary joins the Salamvría from the northward, having its origin in the ridges towards Miliés, from the opposite face of which the waters flow to the Venetikó of Grevená. To the right of our road were the villages of Lábovo, Kókkino-iithári, and Gletjádhes²: to the left that of Strúniza³, nearly opposite to Lábovo. All these places stand at the head of sloping vineyards and corn-fields.

Nov. 15.—At 8 we continue to follow the bed of the river from the Khan of Kotovázdhi, but sometimes passing through narrow meadows on its bank, or among plane trees which began to border the stream a little above the khan. The vale widens gradually. At 8.30 we cross a branch of the river flowing from the mountains on the right, and at

¹ Βενδίστα or Βενδίστα, Καστανιά.

² Λιμπόχοβο, Κόκκινο-λιθάρι, Γλετζάδες.

³ Στρούνιζα.

VOL. I.

E C

Απόσπασμα από το πρωτότυπο κείμενο του W.M. Leake που περιγράφει το χάνι της Παλιάς Γοδοβάσδας [1805]

Φωτογραφίες από το αντάμωμα των Βλάχων

Συμμετοχή μελών σε εκδηλώσεις που αφορούν βλάχικους συλλόγους

Περίγηση στη ζωντανή ιστορία του παρελθόντος

Βλάχικος γάμος περιγραφή μέσω στιγμιότυπων

⁷⁰Ο Βλάχικος γάμος μπορεί να περιγραφεί σαν μία μικρή πανήγυρη , οι εκδηλώσεις του γάμου αρχίζουν από τον αρραβώνα⁷¹ ο οποίος πραγματοποιείται περίπου ένα χρόνο πριν τον γάμο. Οι περισσότεροι γάμοι να πραγματοποιούνταν την άνοιξη και το καλοκαίρι ειδικά την εβδομάδα που ακλουθούσε μετά το Πάσχα. Οι εορτασμοί για τον γάμο ενός ζευγαριού άρχιζε την Τετάρτη στο σπίτι του γαμπρού όπου καλεσμένοι ήταν οι πολύ κοντινοί συγγενείς της νύφης , την επομένη ακλουθούσε τραπέζι στο πατρικό της νύφης όπου ζύμωναν την παραδοσιακή γαμπριάτικη κουλούρα (κουλάκου εις την Βλάχικη) , καθ' όλη την διάρκεια της Πέμπτης περνούσαν συγγενείς και φίλοι για να παραδώσουν τα γαμήλια δώρα. Οι εκδηλώσεις ξεκινούσαν ξανά το Σάββατο με την ορχήστρα του γαμπρού και τους ⁷²Βλάμηδες να ξεκινάμε από την κεντρική πλατεία με προορισμό το σπίτι της νύφης. Το Σάββατο είναι η μέρα των μεγάλων προετοιμασιών και οι 2 οικογένειες ετοιμάζουν τα σφαχτά με την οικογένεια της νύφης να ετοιμάζει και τα προικιά. Η ορχήστρα φτάνοντας στο σπίτι της νύφης παίζει ένα δημοτικό που λέει 'Μάνα δεν το πιστεύω να' ναι η δικιά μου η χαρά να' ναι δικό μου γάμος" και αφού οι βλάμηδες χαιρετήσουν την νύφη και της ευχηθούν αποχωρούν με την ορχήστρα για το σπίτι του γαμπρού κατά την διάρκεια της μέρα του Σαββάτου επικρατεί συνεχόμενο γλέντι στο σπίτι του γαμπρού με του Βλάμηδες να χορεύουν ακατάπαυστα. Την Κυριακή και μετά το πέρας της θειας λειτουργιάς τα αδέρφια του γαμπρού μαζί με τους βλάμηδες αφού κεράσουν την ορχήστρα ξεκινούν με την συνοδεία γαμπριάτικων παραδοσιακών ακουσμάτων για το λεγόμενο κάλεσμα, η συνοδεία αδελφών-φίλων και ορχήστρας μεταβαίνουν στα σπίτια και καλούν τον κόσμο στον γάμο , χαρακτηριστικού του παραδοσιακού καλέσματος είναι η λεγόμενη κόφα (παραδοσιακό ξύλινο παγούρι) που κρατάει στα χέρια ο καλύτερος φίλος του γαμπρού ή ο μεγαλύτερος αδελφός , τελικός προορισμός είναι το σπίτι του γαμπρού , εκεί αφού πραγματοποιηθούν οι ετοιμασίες και ο γαμπρός είναι έτοιμος να ξεκινήσει , ο αρχιβλάμης ρίχνει μια ριπή με όπλο , αυτή είναι η προειδοποίηση ότι ο γαμπρός ξεκίνα για την εκκλησία. Με το άκουσμα του πυροβολισμού η νύφη και οι συγγενείς της βγαίνουν στο κατώφλι του σπιτιού και περιμένουν την ορχήστρα να έρθει να τους παραλάβει για την εκκλησία , με την άφιξη της ορχήστρας ξεκίνα η νύφη και οι συγγενείς για την εκκλησία, πίσω τους ακλουθούν τα προικιά 3 φορτωμένα άλογα με κεντητά και άλλα χειροποίητα πλεκτά καθώς και σκεύη ασημικά και κοσμήματα , (βέβαια τα προικιά κάθε φορά άλλαζαν και αυτό είχε να κάνει με την οικονομική κατάσταση της νύφης). Η νύφη⁷³ με την άφιξης της στην εκκλησία έπρεπε να ασπαστεί το χέρι του πεθερού και της πεθεράς , εν συνεχεία περνούσαν στο εσωτερικό της εκκλησίας για το μυστήριο. Μετά το τέλος του μυστηρίου ακλουθούσε χορός , πρώτος έπρεπε να χορέψει ο πατέρας του γαμπρού ακλουθούσε ο πατέρας της νύφης μετά οι μητέρες και μετά ο κουμπάρος που συνήθως ήταν ο νονός του γαμπρού η κάποιο από τα τέκνα του νονού. Το γλέντι έληγε με την δύση του ηλίου και ο έγγαμος βιος άρχιζε για το νέο ζευγάρι.

⁷⁰ Προφορική αφήγηση από Γεώργιο Τατάρη ετών 84 (λαουτιέρης-αγρότης)

⁷¹ Αξίζει να σημειωθεί πως οι περισσότεροι αρραβώνες πραγματοποιούνταν με προξενιά, ο γαμπρός μπορούσε να διαλύσει τον αρραβώνα κρεμώντας την βέρα στην πόρτα του πατρικού σπιτιού της νύφης.

⁷² Βλάμηδες ονομάζονται οι καλύτεροι φίλοι του γαμπρού .

⁷³ Η νύφη υποχρεούταν Κυριακές και γιορτές να φοράει το νυφικό το οποίο αποτελούσαν ένα λευκό φόρεμα και μια μαύρη ζακέτα.

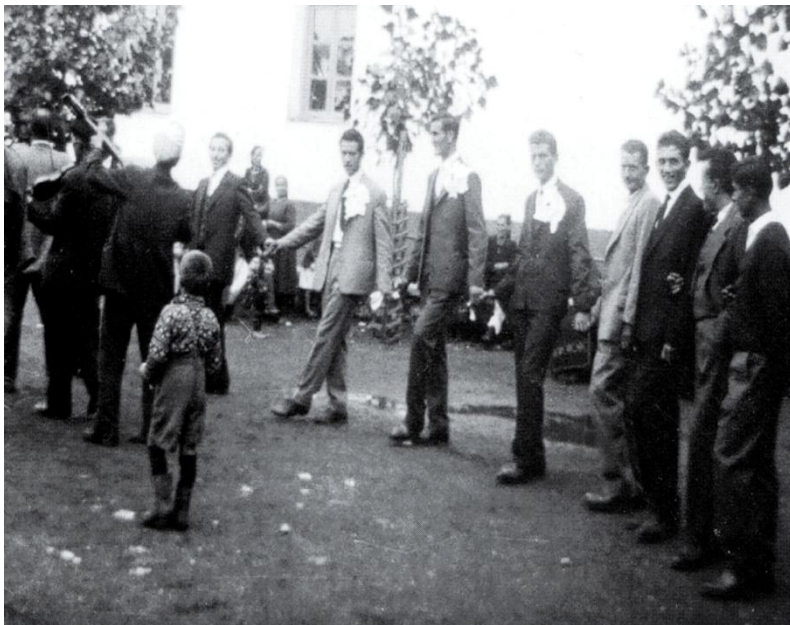
‘Κάλεσμα γάμου’- ‘Βλάμηδες γαμπρός ορχήστρα και συγγενείς οδεύουν για την εκκλησία’

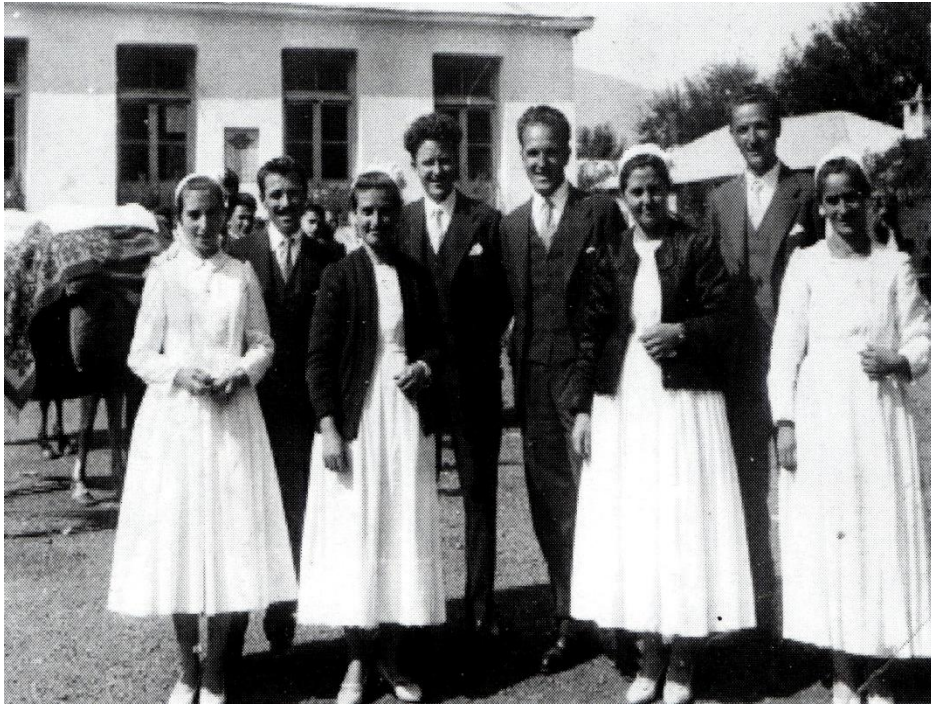

‘Προετοιμασία προικιών’ - ‘Χορός μετά το μυστήριο’ - ‘Χορός νεόνυμφων την Κοριακή του Πάσχα.’

‘Νεόνυμφα ζευγάρια’

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εγκυκλοπαίδειες

- ▲ *Πάπυρος Larousse Britanica*, Τομ.12.

Εφημερίδες

- ▲ *Ορεινή Καλαμπάκα*, Απρίλιος 1982.

Ιστοσελίδες

- ▲ Ενότητα, *Βλαχοχώρια*, στην ιστοσελίδα της *Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων Ελλάδας*, <http://www.vlahoi.net/vlahoxoria.html>, τελευταία προσπέλαση στις 23/2/2013, 11:40 π.μ.
- ▲ *Καταγραφή και ανάλυση γλωσσών υπό εξαφάνιση: Μια μελέτη των βλάχικων στο Μέτσοβο*, έρευνα του 2011 που χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Λάτση και τα αποτελέσματά της παρουσιάζονται αναλυτικά στην ιστοσελίδα, <http://www.latsis-foundation.org/files/meletes2011/01.pdf>, Τελευταία προσπέλαση 27/2/2013, 18:00 μ.μ.
- ▲ Για τα τοπικά αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του 2012 βλέπε, <http://ekloges.thessaly.gov.gr/results.aspx?pe=3&y=1&d=18&m=314&e=0>, Τελευταία προσπέλαση, 28/2/2013, 11.40 π.μ.

Βιβλιογραφία

- ▲ Javeau Claude, *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο*, (Επιμ:Κατερίνα Τζαννός), Αθήνα, 1996.
- ▲ Kahl Thede, *Για την ταυτότητα των βλάχων, εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας βαλκανικής πραγματικότητας*, Μτφ. Στέφανος Μπουλασίκης, Αθήνα 2009.
- ▲ Mason Jenifer, *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (Επιστ.Επιμ:Νότα Κυριαζή), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003.
- ▲ Wace J.B.Alan-Thompson Maurice , *Οι νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των βλάχων της βόρειας Πίνδου*, μτφ. Πάνος Καραγιώργος, Θεσσαλονίκη 1989.
- ▲ Weigand G., *Οι αρωμούνοι (Βλάχοι). Τόμος Α'. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Μετάφραση:Th.Kahl-Προλεγόμενα:Αχ.Λαζάρου-Φιλολογική Επιμέλεια:Θεόδωρος Νημάς, Αφοι Κυριακίδη-Φ.Ι.Λ.Ο.Σ., 2001.
- ▲ «Ασπροπόταμος», *Θεσσαλικά Χρονικά*, Τομ.12, Αθήνα, (1979).

- ▲ Ανθεμίδης Αχιλλέας, *Οι βλάχοι της Ελλάδος*, Μάλλιαρης/Παιδεία, 1998.
- ▲ Βήκας Βασίλειος, «Ο γάμος παρά τοις βλαχοφώνοις, (γαμήλια έθιμα εν Γουδουβάσδα)», *Α Έκδοση: Λαογραφικά*, 4, (1912-1914), σ.540-558, Επανεκδοση, *Τρικαλινά*, Τομ.10, Τρίκαλα, (1990).
- ▲ Γιαννούχος Λ.Γ., «Ηθη, έθιμα και παραδόσεις του χωριού Καλομοίρα Καλαμπάκας», *Ιστορία-Λαογραφία των Χωριών του Νομού Τρικάλων*, Τευχ.Α΄, (Ιούλιος-Δεκέμβριος 1961).
- ▲ Γούναρης Βασίλης – Κουκούδης Αστέρης, «Από την Πίνδο ως την Ροδόπη, αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των βλάχων», *Τστωρ*, τεύχος 10, Αθήνα, (Δεκ. 1997), σ. 91-137.
- ▲ Διβάνη Λένα, *Ελλάδα και μειονότητες, Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα, 1999 (8^η έκδ.).
- ▲ Έξαρχος Γιώργης, *Αδελφοί Μανάκια, πρωτοπόροι του κινηματογράφου στα Βαλκάνια και το «βλαχικόν ζήτημα»*, Αθήνα 1991.
- ▲ Έξαρχος Γιώργης, *Αυτοί είναι οι βλάχοι*, (2^η έκδοση), Γαβριηλίδης, Αθήνα, 1994
- ▲ Ιωσηφίδης Θ.-Σπυριδάκης Μ. (Επιμ.), *Ποιοτική κοινωνική έρευνα. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση Δεδομένων*, Κριτική-Επιστημονική βιβλιοθήκη, 2006.
- ▲ Κουκούδης Αστέρης, *Μελέτες για τους βλάχους. Οι μητροπόλεις και η διασπορά των βλάχων*, Θεσσαλονίκη, 2000, τ. Β.
- ▲ Κουκούδης Αστέρης, *Μελέτες για τους βλάχους. Οι βεργιανοί βλάχοι και οι αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη, 2000, τ. Δ.
- ▲ Κουκούδης Αστέρης, *Μελέτες για τους Βλάχους. Οι ολύμπιοι βλάχοι και τα βλαχομογλενά*, Θεσσαλονίκη, 2000 τ. Γ.
- ▲ Κρητικός Γιώργος, *Έθνος και Χώρος. Προσεγγίσεις στην ιστορική γεωγραφία της σύγχρονης Ευρώπης*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2008.
- ▲ Κρητικός Γιώργος, *Εκπαίδευση και έλεγχος του χώρου. Από το οθωμανικό μιλλιέτ στο ελληνικό κράτος του μεσοπολέμου*, Εξάντας, Αθήνα, 2010.
- ▲ Λαζάρου Αχιλλέας, *Η αρωμούνικη*, (Β΄ έκδοση) Αθήνα, 1986.
- ▲ Λαζάρου Αχιλλεύς, *Βλαχολογική προχειρότητα και επιστήμη*, Λάρισα, 1998.
- ▲ Μηλιός Γιάννης – Ξιφαράς Δημήτρης , «Η διαμόρφωση της “βλάχικης” αστικής τάξης και η ενσωμάτωσή τους στον ελληνικό αστισμό», *Θέσεις*, Τχ.54, Αθήνα, (Ιανουάριος-Μάρτιος 1996), σ.33-41.

- ♣ Παπαδημητρίου Γιάννης – Παπανίκος Θόδωρος, *Καλομοίρα. Ένα ξεχωριστό χωριό*. Δήμος Καστανιάς-Γένεσις, 2008.
- ♣ Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*, Τομ.Β΄, Αθήνα.
- ♣ *Ρίζες των Ελλήνων:Βλάχοι*, Πήγασος Εκδοτική, Αθήνα, χ.χ.
- ♣ Σπανός Κ. Βασίλειος, *Οι Οικισμοί της βορειοδυτικής Θεσσαλίας κατά την τουρκοκρατία (Από τον ΙΔ έως τον ΙΘ Αιώνα)*, Σταμούλης, Θεσσαλονίκη, 2004.
- ♣ Χατζηγάκης Αλ., *Τ' Ασπροποτάμου, Πίνδος*, Τρίκαλα, 1946.